

ORDU
ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Cilt:5 Sayı:11 Mart 2015

Issn: 1309 - 9302

***SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ***

Cilt:5 Sayı:11 Mart 2015

ORDU ÜNİVERSİTESİ

ISSN: 1309 - 9302
SOSYAL BİLİMLER
E N S T İ T Ü S Ü

ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ÖÜSBAD) MART 2015

ISSN: 1309 - 9302

SAHİBİ

**Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına**

Doç. Dr. Gökhan ÖZSOY
(SBE Müdürü)

EDİTÖR

Doç. Serkan İLDEN

EDİTÖR ASİSTANI

Arş. Gör. Buket BURAKÇI

YABANCI DİL DANIŞMANI

Doç. Dr. Erdiñ PARLAK

KAPAK TASARIM

Yrd. Doç. Dr. Adem YÜCEL

DİZGİ / MİZANPAJ

Doç. Serkan İLDEN
Yrd. Doç. Dr. Adem YÜCEL

11. SAYININ DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Alev F. PARSA	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Belma GÜNERİ FIRLAR	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Canan ÇETİN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Elvan KAVRUK ADANIR	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Enver Aydın KOLUKISA	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Gian Paolo LUPPI	İtalya Conservatorio Di Musica Giovan Battista Martini
Prof. H. Yakup ÖZTUNA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet HÜLÜR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan ARAPGİRLİOĞLU	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail BİRCAN	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail KAYA	Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet ATABEK	Anadolu Üniversitesi
Prof. Nuray YILMAZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan ÇELİK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sadettin SARI	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Salih AKKAŞ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Şefik GÜNGÖR	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Turan SAĞER	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Walter EPP	Kanada Lakehead University
Doç. Dr. Can KARAHAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer ZAIMOĞLU	Akdeniz Üniversitesi

11. SAYININ HAKEM KURULU

Prof. Dr. Adnan ÇELİK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Ata YAKUP KAPTAN	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Çağatay ÜNÜSAN	KTO Karatay Üniversitesi
Prof.Dr. Enis Timuçin TAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof .Dr. Güliz ULUÇ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU	Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mine SARAN	Ege üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin KULA	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Uğur TÜRKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ali YILDIZ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut Emre BOZDOĞAN	Giresun Üniversitesi
Doc.Dr. Can KARAHAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Erdinç PARLAK	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Habib AKDOĞAN	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa YAĞBASAN	Fırat Üniversitesi
Doç Dr. Mehmet ÖZKARTAL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mediha TERLEMEZ	Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Selçuk BALI

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Yeter DEMİR USLU

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hatice GÜNEY YILMAZ

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Yrd. Doç.Dr. Sibel KULA ÖLMEZ

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ümit DEMİR

Afyon Kocatepe Üniversitesi

EDİTÖRÜN MEKTUBU

Değerli Bilim insanları, şu an okumakta olduğunuz Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nin Mart 2015 sayısını büyük bir coşku ve keyifle çıkarmış bulunmaktayız. Elinizdeki sayıda yer alan makaleler, her biri konusunda uzman olan akademisyenler tarafından kaleme alınmış ve yine alanlarında uzman olan hakemlerimizin değerlendirmeleri ve eşsiz katkıları ile tamamlanmış yazılardır. Yazarlarımızın, değerlendirme kurulumuzun ve hakemlerimizin yoğun gayret ve sabırla ortaya koymuş olduğu bu yayınlar Sosyal Bilimler alanı başta olmak üzere alandan uzman ya da ilgili bilim insanlarına ve araştırmacılara katkı sağlayacağını ummaktayız.

Bununla birlikte bu sayıda yayınlanan makalelerin bir kısmı eski editörümüz Doç. Dr. Mehmet YILMAZ ve yine eski dergi sahibimiz Prof. Dr. Güven MURAT döneminde hazırlanmış olup, değerli katkılarından dolayı hem kendilerine hem de aynı dönemde beraber emek ve değerli çalışma saatlerini harcayan mesai arkadaşlarına sonsuz TEŞEKKÜRLERİMİZİ sunarız.

EDİTÖR**Doç. Serkan İLDEN**

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

Editörün Mektubu _____ **6**

MAKALELER / ARTICLES

ULUBEY / AKPINAR MAHALLESİ'NDEN
BİR MEYDAN ÇEŞMESİ ÖRNEĞİ: BEŞOLUK ÇEŞMESİ

Ahmet Ali BAYHAN _____ **8 - 18**

SANATTA ÇAĞDAŞ BİR DÖNÜM NOKTASI: MİNİMAL SANAT

Çağatay İNAM KARAHAN _____ **19 - 27**

GEBZE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VE İZMİT PERTEV PAŞA CAMİLERİNİN
KALEM İŞİ SÜSLEMELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ela TAŞ - Ekrem ŞAHNA - Gamze ÖZTÜRK _____ **28 - 50**

KISA SÜRELİ (SAATLİK, GÜNLÜK, HAFTALIK) KONUT KİRALAMA
FAALİYETİNDEN ELDE EDİLEN GELİRİN VERGİLENDİRİLMESİ

Erol DEMİR _____ **51- 65**

YAŞAM BİÇİMİ TASARIMINDA KÜRESEL BİR EĞİLİM OLARAK
SAĞLIK SÖYLEMİ: "PROZAC" ÖRNEĞİ

İdil ALADAĞ- Emsal Merve BİÇER _____ **66- 88**

ÖĞRENME AMAÇLI YAZMA AKTİVİTELERİNDEN MEKTUP YAZMANIN
7. SINIF İŞİK ÜNİTESİNDE ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARILARINA
VE BİLİMSEL TUTUMLARINA ETKİSİ

İkramettin DAŞDEMİR - Ekrem CENGİZ - Mustafa UZOĞLU _____ **89 – 103**

IMPORTANCE OF MOBILITY IN JACK KEROUAC'S *ON THE ROAD*
AND DENNIS HOPPER'S *EASY RIDER*

Arş. Gör. Onur KAYA _____ **104 - 125**

TOPLUMSAL HAREKETLER VE POLİTİK OLUŞUMLAR BAĞLAMINDA
YENİ MEDYA ARACILIĞIYLA POLİTİK AKTİVİZM

Yrd. Doç. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU _____ **126 - 145**

ULUBEY / AKPINAR MAHALLESİ'NDEN BİR MEYDAN ÇEŞMESİ ÖRNEĞİ: BEŞOLUK ÇEŞMESİ

Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN*

Özet

Canik dağlarının yamacına yaslanmış olarak kurulmuş olan Ulubey ilçesi, Ordu ilinin önde gelen ilçelerinden biridir ve özellikle 1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından Çepniler başta olmak üzere Türkmenlerin yerleşimine sahne olmuş tarihi bir yöredir. Ordu-Sivas yolu üzerinde, Küpkaya Kanyonu, Çağlayan Şelalesi ve Ohtamış Şelalesi gibi doğal güzellikleri, Şuayip Tepesi ve Sayacabaşı gibi mesire alanları, Şahinkayası gibi doğal spor (dağ ve tırmanma) alanı, Çubuklu Kalesi, Kıranyağmur Kaya Mezarı, Kıranyağmur Çeşmesi ve Camii, Kızılın ve Sarpdere Köprüleri gibi arkeolojik ve sanat yapıları ile doğal, tarihi ve kültürel bakımdan oldukça zengin olan Ulubey ilçesindeki önemli eserlerden birisi de Akpınar Mahallesi'nde bulunan Beşoluk Çeşmesi'dir. XIX. Yüzyıl sonlarına tarihlendirilen ve aynı zamanda 'Akpınar Çeşmesi' adıyla müsemma olan **Beşoluk Çeşmesi**, aslında halkın su ihtiyacını karşılamak amacıyla bağımsız olarak inşa edilmiş 'umumi veya mahalle çeşmeleri' sınıfında şehir içi çeşmeleri olarak tasnif edilebileceği gibi, evlerin arasında kendine has küçük bir meydandaki konumu, herhangi bir yapıya bitişik olmayan müstakil yapısı ve üçü yuvarlak kemerli birer nişle hareketlendirilmiş dört cepheli mimari tipi ile özellikle İstanbul'da yoğunlaşan ancak bazı Anadolu kentlerinde de örneklerine rastlanılan Osmanlı meydan çeşmelerinin taşradan önemli bir numunesi durumundadır. Bu çalışmada mimari hususiyetleri nedeniyle Beşoluk Çeşmesi, öncelikle detaylı bir şekilde incelenmiş ve tanıtılmış, ardından da Anadolu Türk mimarisi içerisindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Ulubey, Osmanlı, Meydan Çeşmesi, Su Yapısı

Abstract

The Ulubey District, located on the skirts of Canik Mountains, is one of the major districts of the city of Ordu and a historical area that witnessed the settlement of Turkmen people, mainly Chepni people, after the Battle of Manzikert in 1071. The district is rich in natural historical and cultural assets such as Küpkaya Canyon, Çağlayan Waterfall and Ohtamış Waterfall; picnic areas such as Şuayip Hill and Sayacabaşı area; Şahinkayası for outdoor sports (trekking and climbing); archaeological and works of art such as Çubuklu Castle, Kıranyağmur Rock Tombs, Kıranyağmur Fountain and Mosque and Kızılın and Sarpdere Bridges. One of the main artefacts in the district is **Beşoluk Fountain**, located in Akpınar Street. Dated back to the end of the 19th Century, the fountain is also known as 'Akpınar Fountain'. While it can be categorised into 'communal or street fountains' within the category of city fountains built individually to meet public's need for water, it is also a significant exemplar of the Ottoman square fountains which have a detached structure and are located in a small square amongst houses, and are mostly found in Constantinople but can also be found in certain Anatolian cities with four-fronted architectural style each decorated with niches three of which are round-arched. In this study, Beşoluk Fountain was initially examined in terms of its architectural characteristics and then presented with the aim of determining its place and significance in the Anatolian Turkish architecture.

Key Words: Ordu, Ulubey, Ottoman, Square Fountain, Water Building

* Ordu Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: bayhanahmetali@hotmail.com

Giriş

Ordu'yu Sivas'a bağlayan devlet karayolunu üzerinde bulunan Ulubey İlçesi, Canik dağlarının yamacında, denizden 586 m yükseklikte kurulmuş olup, kuzeyden Altınordu, kuzeybatıdan Perşembe, batıdan Gürgentepe, güneydoğudan Kabadüz, güneyden Mesudiye ve güneybatıdan Gölköy ilçeleri ile sınırlıdır. Dağlık bir arazi yapısına sahip olan ilçede 'Karadeniz iklimi' geçerli olup, buna bağlı olarak tarıma elverişli alanlarda fındık, tarım dışı alanlarda ise geniş yapraklı ormanlar, yörenin bitki örtüsünü teşkil eder. Melet Irmağı'nın bir kolu olan Sarpdere ilçenin en önemli su kaynağıdır. 31.12.2012 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sonuçlarına göre ilçenin genel nüfusu 16.999'dur. Ulubey ve çevresinin 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nin akabinde Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde, Danişmendoğulları beyliğinin egemenliği altında olmakla birlikte XI.- XII. Yüzyıllarda meskûn mahal olmadığı, daha sonra Selçuklu toprak sistemindeki 'ikta' geleneğine uygun olarak XIV.-XV. Yüzyıllarda Mesudiye'yi merkez edinmiş, Çepnilerden Bayram oğlu Hacı Emir İbrahim adlı bir Türkmen beyinin kurduğu Hacıemiroğulları Beyliği'nin sınırları içerisinde iskâna açıldığı anlaşılmaktadır.¹ Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt'ın Karadeniz Bölgesi'ndeki beylikleri idaresi altına almasından sonra, Çelebi Mehmet'in Anadolu birliğini tesis etme çabaları çerçevesinde Ulubey'den Mesudiye'ye kadar uzanan iç bölgeler de Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanında 1455 yılında tımar olarak dağıtılmasının ardından bir Türkmen beyinin adıyla 'Sevdeslü/Ulugbeylü' olarak anılmaya başlanan yöre, Osmanlı devrinde dağınık bir yerleşime sahiptir. Şuayib nahiyesi 1041 ve 1043 numaralı defterlerde geçen nahiyeler arasında en çok köyün bulunduğu ve doğal olarak en geniş sınırlı nahiyedir. 1520 yılında Fermude kazası olarak gösterilen bugünkü Kabadüz ilçe

¹S. Çebi, Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri, Ordu, 1973, s. 29; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1984, s. 512; B. Yediylıdız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara, 1985, s. 41; a.mlf., Ordu Tarihinden İzler, Ankara, 2000, s. 35-41; İ. H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1988, s. 153; Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Ankara, 1991, s. 1-8; E. Merçil, , "Anadolu Beylikleri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, III, İstanbul, 1991, s. 139; F. Sümer, Çepniler, İstanbul, 1992, s. 13; M. Bilgin, , "Giresun Bölgesinde Türkmen Beylikleri ve İskan Hareketleri", Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 1997, s. 88-94; M. Öz, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, Ankara, 1999, s. 18; N. Demir, Ordu İli ve Yöresi Ağızları, Ankara, 2001, s. 29-36; a.mlf., "Hacıemiroğulları Beyliği", Türkler, C. 6, Ankara, 2002, s. 824-829; a.mlf., Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih – Etnik Yapı – Dil – Kültür), Ankara, 2005, s. 62-65; Danişmendname (Haz.: Necati Demir), Niksar, 1999, s. 18-20.

merkezinin kuzey kesimleri de 1835-1845 yılları arasında bu nahiyeye bağlıdır. Bu yerler dışında bugünkü Ulubey ilçe merkezinin kuzey bölgeleri ile 1520 yılı haritasında Şayıblü nahiyesi olarak geçen alanda bu nahiyenin sınırları arasında yer almaktaydı. Müslüman ve gayrimüslimlerin beraber yaşadığı bu nahiyeye de toplam 22 köyden oluşmaktaydı. 1041 ve 1043 numaralı defterlere göre bu nahiyede bulunan köylerin isimleri şu şekildeydi: Eymür, Alicik, Meşayih, Arpaköy, Şuayib, Eyüblü, Akpınar, Terzili, Fındıklı, Bayadı, Çatallu, Mecidli, Diğer Akpınar, Artuklu, Sayacı, Uzunisa, Delikkaya, Diğer Uzunisa, Hatıblü, Çağanos, Behellü ve Kurul. Nitekim 1834 tarihli 1041 Numaralı Nüfus Ceride Defteri'nde Akpınar'da yaşayan Müslim ve gayrimüslim nüfus hakkında yazılan verilerde; Köyde 7 yerli 13 göçebe hane vardı. Köyde toplam 44 erkek nüfus kaydedilmişti ki, yaklaşık nüfusunun 90-100 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir. Diğer Akpınar adıyla kaydedilmiş köyde ise 17 yerli, 39 göçebe hanesi kaydedilmişti. Bu hanelerde 161 erkek nüfusun kaydedildiği görülen toplam nüfusunun 320 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu köylere ait gayrimüslim nüfuslar incelendiğinde ise yalnızca Akpınar köyünde 2 hanede 7 erkek nüfus kaydı vardır.²

18 Mayıs 1837 tarihli belgeye göre Akpınar Köyü 'nde imamı ve muhtarı ve muhtar-ı sanisi kaydedilmiştir.³ Yine aynı tarihlerde Ermeni Sayaca Köyü adıyla Akpınar ve Meşayih köylerindeki Reayanın Şuayib nahiyesine tabi olarak bir kethüda ile temsil edildikleri anlaşılmaktadır.⁴

Küpkaya Kanyonu, Çağlayan Şelalesi ve Ohtamış Şelalesi gibi doğal güzellikleri, Şuayip Tepesi ve Sayacabaşı gibi mesire alanları, Şahinkayası gibi doğal spor (dağ ve tırmanma) alanı, Çubuklu Kalesi, Kıranyağmur Kaya Mezarı, Kıranyağmur Çeşmesi ve Camii, Kızılın ve Sarpdere Köprüleri gibi arkeolojik ve sanat yapıları ile doğal, tarihi ve kültürel bakımdan oldukça zengin olan ve 1957'de ilçe statüsü kazanmış olan Ulubey'deki, önemli değerlerden birisi de Akpınar Mahallesi'nde yer alan Beşoluk Çeşmesi'dir.⁵

² Suat Feyyaz Günaydın, 1831 Nüfus Sayımına Göre Ordu Merkez Kazası Nüfusu (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu, 2011, s. 20-29.

³ BOA, ML.CRD, 17, 15 S .1253, 18 Mayıs 1837.

⁴ BOA, ML.CRD, 17, 15 S .1253

⁵ <http://www.orduulubey.gov.tr/>

Çeşmenin Mimari Tanıtımı

'Akpinar Çeşmesi' adıyla müsemma olan Beşoluk Çeşmesi, ilçe merkezine yaklaşık 7 km. mesafede olup, Akpinar Mahallesi'nin meydanında yer almaktadır. Ordu-Mesudiye yolu güzergâhında olup, bu yolda seyahat edenlerin istifadelerine sunulmuş bir yapı olarak dikkat çekmektedir. Üzerinde kitabesi olmadığından ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği bilinmeyen çeşmenin, mevcut mimari dokusu itibarıyla XIX. Yüzyılın sonlarında yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Yapının doğu, batı ve kuzey cepheleri çeşme olarak düzenlenmiştir. Genişliği 1.60 m, yüksekliği 1.42 m. ve derinliği 0.10 m. ölçülerinde yuvarlak kemerli bir nişe sahip olan doğu cephede, birisi günümüzde kör tapa ile kapatılmış durumda iki adet lüle mevcuttur. Sağlam lülenin ucuna bir musluk yerleştirilmiştir. Biri kemer kilit taşının hemen altında, diğeri de orta kısımda olmak üzere iki tane gülbezek motifinin yer aldığı tespit edilmiştir. Taşa işlenmiş olan gülbezeler, bir daire içerisinde altı dilimli olarak düzenlenmişlerdir. Cephenin kuzey köşesinde oldukça yoğun deformasyon söz konusudur. Cephenin önünde taşa oyulmuş bir yalak ile onun iki tarafına yerleştirilmiş ve yükseklikleri fazla olmayan kare şekilli birer köşe taşı (mastaba) vardır. Cephe büyük oranda deforme olmuş, hafif dışarı taşıntılı bir taş saçak ile son bulmaktadır.

Kuzey cephe, 1.60 m. genişliğinde, 1.42 m. yüksekliğinde, 0.10 m. derinliğinde ve oldukça sağlam vaziyette yuvarlak kemerli bir nişe sahiptir. Nişin içerisinde iki lüle vardır ve bunlardan soldaki bir kör tapa ile kapatılmışken diğerine bir musluk yerleştirilmiş durumdadır. Lülelerin hemen üzerindeki bölümlere taşa işlenmiş birer gülbezek motifi yerleştirilmiştir. Gülbezelerin üzerinde ve tam ortada olmak üzere bir kitabelik dikkat çekiyor, fakat kitabe yerinden söküldüğü için mahiyeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Cephenin önünde, taşa oyulmuş bir yalağın ortalağı iki köşe taşı (mastaba) mevcuttur. Köşe taşlarından kuzeydoğu köşedeki yüksekliği fazla olmayan orijinal yapısını hala muhafaza ederken, kuzeybatı köşedeki ise batı cephenin kuzey ucundaki ile birlikte 'L' şekilli olarak ve daha yüksek biçimde yeniden düzenlenmiştir. İki yönü dikkate alındığında 0.95 x 0.95 m. ölçülerinde bir büyük köşe taşı oluşmuş durumdadır. Cephe doğu cepheye oranla daha sağlam vaziyette hafif dışarı taşıntılı bir taş saçak ile son bulmaktadır.

Çeşmenin üçüncü cephesi olan batı yüzde, 1.60 m. genişliğinde, 1.42 m. yüksekliğinde, 0.10 m. derinliğinde ve oldukça sağlam vaziyette yuvarlak kemerli bir nişin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Nişin içerisinde iki lüle bulunmaktadır. Bunlardan güney taraftaki kör tapa ile kapatılmışken, kuzey taraftaki ucuna bağlanan bir muslukla işler vaziyettedir. Nişin içerisinde diğer cephelerdeki gibi gülbezeklere yer verilmediği görülmektedir. Cephenin önünde taşa oyulmuş bir yalak vardır. Yalağın sol kenarında kuzey cephedeki köşe taşı ile beraber düzenlenmiş 0.95 x 0.95 m. boyutlarında 'L' biçiminde bir köşe taşı (mastaba) bulunmaktayken, güney ucunda köşe taşına yer verilmemiş, burası boş bırakılmıştır. Cephe oldukça sağlam durumda, hafif dışarı taşıntılı bir taş saçak ile son bulmaktadır.

Hafif dışarıya taşıntılı bir taş kornişle nihayetlenen güney cephenin ortasında, 0.90 m. yüksekliğinde ve 0.43 m. genişliğinde, alt kısmı deforme olmuş dikdörtgen şekilli bir açıklık mevcuttur. Burası su haznesinin açıklığıdır. Kaynaktan temin edilen su, künk borularıyla hazneye ulaştırılmaktadır. Bu cephe, hazne açıklığı dışında herhangi bir hareketlilik ve süs unsuru da içermemektedir.

Çeşmenin üzeri, dört yöne eğimli, düzgün kesme taştan örülmüş ve yüzeyinde herhangi bir dekorasyon bulunmayan oldukça yalın bir çatı ile kapatılmış durumdadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Ulubey ilçesine bağlı Akpınar Mahallesi'nden tanıtmaya çalıştığımız Beşoluk Çeşmesi, aslında halkın su ihtiyacını karşılamak amacıyla bağımsız olarak inşa edilmiş 'umumi veya mahalle çeşmeleri' sınıfında şehir içi çeşmeleri olarak tasnif edilebilir. Ancak içinde bulunduğu mahallenin merkezinde konumlandırılmış ve üç cepheli müstakil bir yapı olması nedeniyle, 'hem halka su vermek, hem de şehir peyzajını tezeyin etmek için mühim mevkilere yapılmış, mimari değeri yüksek eserler' olarak tanımlanan 'Meydan Çeşmeleri' tipinde abidevi çeşmeler grubunda bir hayrat eseri olarak değerlendirmek mümkündür. Meydan Çeşmeleri, abidevi bir eleman olarak, bilhassa Osmanlı döneminde Lale devrinden itibaren görülmeye başlar. Şehircilik bakımından tetkik edilirse, bu tip çeşmeler, ticari ve sosyal hayatın kesafet peyda ettiği yerlere veya seramonik ehemmiyeti olan mahallere ve umumiyetle dini abidelerin

yanında teşekkül etmiş mühim meydanların ortalarında yapılmışlardır.⁶ İstanbul/Eğrikapı İvaz Efendi Camii'nin yakınındaki meydanda yer alan çeşme (XVI. Yüzyıl Sonu), Kumkapı Nişancısı'ndaki Halil Cevkan Çeşmesi (1590-91), Mahmud Paşa Camii avlusu dışında küçük bir meydanın ortasında yer alan Güzelce Mahmud Paşa Çeşmesi (1621-22), Silivrikapı Valide Saliha Sultan Çeşmesi (1725-26), Topkapı Sarayı'nın esas girişi Bab-ı Hümayun'un karşısında bulunan Sultan III. Ahmet Çeşmesi (1728-29), Tophane Meydanı'nda Sultan I. Mahmud tarafından yaptırılan Tophane Meydan Çeşmesi (1732), Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi (1732-33), Beykoz İshak Ağa Çeşmesi (1746), Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1732-33), Galata/Perşembepazarı'ndaki Kethüda Yahya Ağa Çeşmesi (1732-33), Kadırga Esmâ Sultan Çeşmesi (1782), Süleymaniye Camii önündeki meydan çeşmesi (1792-93), Boğaziçi'nde Küçüksu mesiresinde Mihrişah Valide Sultan vakfı olarak 1806-07'de inşa ettirilen çeşme, Unkapanı Kapani Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi (1817-18), Beşiktaş ile Maçka arasında Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (1839), Çengelköy KavasbaşıAğmet Ağa Çeşmesi (1853-54), Kâğıthane Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi (1892-93), Tophane Nusretiye Camii'nin önünde iken 1957 yılında Maçka'ya götürülen İtalyan Mimar Darenco'nun inşa ettiği meydan çeşmesi (1901), Yıldız-Balmumcu Kışlası çevresinde 1888-89 tarihli çeşmeler ile Sultan Ahmet Meydanı'nda Mimar M. Spitta'nın projesine göre yapılarak İmparator II. Wilhelm tarafından II. Abdülhamid'e hediye edilen ve 27 Ocak 1901'de törenle açılan Alman Çeşmesi ve İtalyan Mimar P. Canonica tarafından bir meydan çeşmesi olarak tasarlandığı anlaşılan ve 1928 yılında açılan Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı, Osmanlı mimarisindeki bu tip meydan çeşmelerinin anıtsal örnekleri olarak zikredilebilir.⁷Bu anlamda Ordu iline bağlı Altınordu ilçesindeki Yalı Camii'nin karşısında, küçük meydanda yer alan ve Trabzon Valisi Hazine Darzade Osman Paşa tarafından yaptırılan şadırvan da yakın çevreden güzel bir meydan çeşmesi örneği olarak verilebilir.⁸Erzurum'da dört yönünde lüle ve muslukları bulunan ve mahalli olarak 'dört güllü' olarak anılan

⁶ A. Aytöre, "Türkler'de Su Mimarisi", Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (19-24 Ekim 1959, Ankara), Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1962, s. 58-59.

⁷ S. Eyice, "Çeşme" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul, 1993, s. 280-282.

⁸ 81 İlde Kültür ve Şehir Ordu, İstanbul, 2012, s. 138.

meydan çeşmeleri vardır.⁹ Bunların en dikkat çeken örneklerinden birisi, 1745 tarihli Dörtgüllü Çeşmesi'dir.¹⁰

Yukarıda örnekleri sıralanan meydan çeşmeleri çoğunlukla dört cephelidir.¹¹ Ulubey / Akpınar Mahallesi'nden incelediğimiz Beşoluk Çeşmesi, üç cepheli düzeniyle meydan çeşmeleri içerisinde farklı bir yapı sergilemektedir. Bu açıdan İstanbul/Azapkapı'da, Hacı Âmâ Mahallesi'nde Sultan I. Mahmud tarafından annesi ve II. Mustafa'nın zevcesi Saliha Sultan adına 1732-33'te yaptırılan Azapkapı Çeşmesi ve Sebili ile benzerliğe sahiptir; Bir cephesi ortadan ileri taşkın üç pencerele bir sebil ile iki yanında birer çeşme bulunmaktadır. Diğer üç cephe ise sadece düz mermer kaplıdır.¹² Beşoluk Çeşmesi'nde ise doğu, batı ve kuzey cepheler birer yuvarlak kemerli niş ile hareketlendirilmişken, sadece su haznesinin açıklığını içeren dördüncü cephe olan güney yüzü ise yalın bırakılmıştır.

Beşoluk Çeşmesi'nin üç cephesinde karşımıza çıkan 1.60 m. genişliğinde, 1.42 m. yüksekliğinde ve 0.10 m. derinliğindeki yuvarlak kemerler, düz cepheleri hareketlendirmek üzere tamamen tezyini bir değer taşıyan sağır kemerler biçiminde değerlendirilmektedir.¹³ Form itibarıyla bu kemer tipi, Lale devrinden başlayarak Osmanlı Devleti'nin geç dönemine damgasını vuran batılılaşma evresinin karakteristik bir ögesidir.¹⁴ Çeşmenin doğu ve kuzey cephesindeki nişlerin içerisinde farklı yerlerde gülbezek motiflerine yer verildiği görülmektedir. Yüzeyleri oyma ve kabartmalı yapraklarla stilize edilmiş bir gülü andıran ve adına gülce de denilen gülbezeler, Türk ve İslam mimarisinde kitabeliklerin ya da çeşitli yüzeylerin ortasına yerleştirilerek o yüzeylere hareket kazandırma düşüncesiyle yaygın biçimde kullanılmıştır.¹⁵ Osmanlı yapılarında kimi gülçeler beş kollu yıldız biçiminde ve çevresi çerçeveleli bir

⁹ H. Gündoğdu-A. A. Bayhan-M. Aslan, Sanat Tarihi Açısından Erzurum, Erzurum, 2010, s. 266.

¹⁰ H. Yurttaş-H. Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları, Erzurum, 2002, s. 77-80.

¹¹ A. Aytöre, "Türkler'de Su Mimarisi", Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (19-24 Ekim 1959, Ankara), Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1962, s. 59.

¹² S. Eyice, "Azapkapı Çeşmesi ve Sebili" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 4, İstanbul, 1991, s. 310-311.

¹³ S. Mülayim, "Kemer" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 25, Ankara, 2002, s. 252.

¹⁴ S. Eyice, "Batılılaşma-Mimari" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul, 1992, s. 171-181.

¹⁵ D. Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1990, s. 216.

pafta halindeyken, Beşoluk Çeşmesi'ndeki gülbezeklerin iç içe iki daire içerisine yerleştirilmiş altı dilimli oldukları görülür.

Beşoluk Çeşmesi'nde üst örtü, dört yöne eğimli bir çatı formunda düzenlenmiştir. Ayrıca dört cephede de hafif dışarıya doğru taşıntı yapan taş saçaklarla çatı kuşatılmış durumdadır. Bu düzenlemenin amacı, hem yapıya estetik bir görünüş kazandırmak, hem de yağın kar ve yağmur sularının daha kolay yapıdan uzaklaşmasını temin ederek binanın tahrip olmasını önlemektir.¹⁶

Yukarıda serdedilen bilgiler ve değerlendirmeler neticesinde Ordu iline bağlı Ulubey ilçesinin Akpınar Mahallesi'nde XIX. Yüzyıl sonlarında inşa edildiği tahmin edilen Beşoluk Çeşmesi, evlerin arasında kendine has küçük bir meydandaki konumu, herhangi bir yapıya bitişik olmayan müstakil yapısı ve üçü yuvarlak kemerli birer nişle hareketlendirilmiş dört cepheli mimari tipi ile özellikle İstanbul'da yoğunlaşan ancak bazı Anadolu kentlerinde de örneklerine rastlanılan meydan çeşmelerinin taşradan önemli bir numunesi olarak kabul edilmelidir.

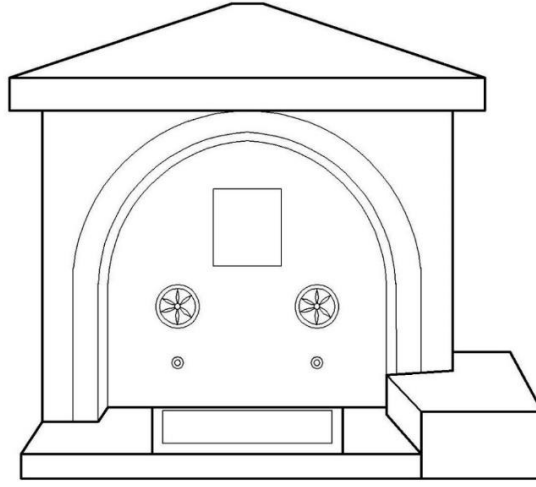
Kaynakça

- Aytöre A., “Türkler’de Su Mimarisi”, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (19-24 Ekim 1959, Ankara), Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1962
- Aytöre A., “Türkler’de Su Mimarisi”, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (19-24 Ekim 1959, Ankara), Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1962
- Bilgin M., “Giresun Bölgesinde Türkmen Beylikleri ve İskan Hareketleri”, Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 1997
- Çebi S., Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri, Ordu, 1973
- DANIŞMENDNAME, (Haz.: Necati Demir), Niksar, 1999
- Demir N., Ordu İli ve Yöresi Ağzları, Ankara, 2001
- Demir N., Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih – Etnik Yapı – Dil – Kültür), Ankara, 2005
- Demir N., “Hacıemiroğulları Beyliği”, Türkler, C. 6, Ankara, 2002

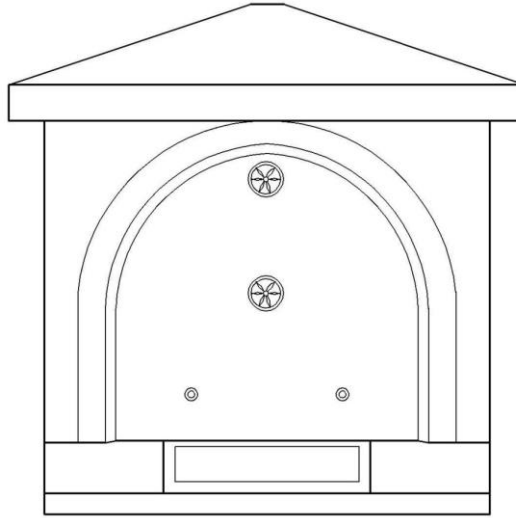
¹⁶ M. Denктаş, Karaman Çeşmeleri, Kayseri, 2000, s. 198.

- Denktaş M., Karaman Çeşmeleri, Kayseri, 2000,
- Eyice S., “Azapkapı Çeşmesi ve Sebili” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 4, İstanbul, 1991
- Eyice S., “Batılılaşma-Mimari” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul, 1992
- Eyice S., “Çeşme” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul, 1993
- Günaydın S. F., 1831 Nüfus Sayımına Göre Ordu Merkez Kazası Nüfusu (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu, 2011
- Gündoğdu H. -A. A. Bayhan-M. Aslan, Sanat Tarihi Açısından Erzurum, Erzurum, 2010
- Hasol D., Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1990
- Merçil E., “Anadolu Beylikleri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, III, İstanbul, 1991
- Mülayim S., “Kemer” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 25, Ankara, 2002
- Öz M., XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, Ankara, 1999
- Sümer F., Çepniler, İstanbul, 1992
- Turan O., Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1984
- Uzunçarşılı İ. H., Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara
- Yediyıldız B., Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara, 1985
- Yediyıldız B., Ordu Tarihinden İzler, Ankara, 2000
- Yurttaş H. -H. Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları, Erzurum, 2002
- Yücel Y., Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Ankara, 1991
- BOA, ML.CRD, 17, 15 S .1253, 18 Mayıs 1837
- 81 İlde Kültür ve Şehir Ordu, İstanbul, 2012
- <http://www.orduulubey.gov.tr/>

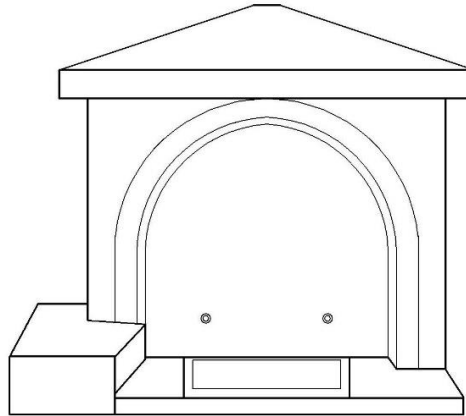
ÇİZİMLER:

Çizim 1- Beşoluk Çeşmesi Kuzey Cephesi

Çizim 2- Beşoluk Çeşmesi Doğu Cephesi

Çizim 3- Beşoluk Çeşmesi Batı Cephesi

RESİMLER

Resim 1- Beşoluk Çeşmesi'nin Kuzey ve Batı Cepheleri

Resim 2- Beşoluk Çeşmesi'nin Kuzey ve Doğu Cepheleri

Resim 3- Beşoluk Çeşmesi'nin Güneydoğudan Görünüş

SANATTA ÇAĞDAŞ BİR DÖNÜM NOKTASI: MİNİMAL SANAT**Prof. Dr. Çağatay İNAM KARAHAN*****Öz**

Minimalizm, 1960'lı yıllarda özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuş sanatçılar tarafından Soyut Dışavurumculuk akımına bir tepki şeklinde ortaya çıkan uluslararası çapta ilk sanat akımıdır. Heykel alanındaki özgünlüğü daha açık ve belirgin olan minimalist anlayış, figüratif anıştırmaları dışlayarak, sanat ve yaşam arasındaki sınırları kırması açısından önem taşır.

Anahtar Kelimeler: Soyut Dışavurumculuk, Heykel, İndirgeme, Nesne

A TURNING POINT IN CONTEMPORARY ART: MINIMAL ART**Abstract**

The minimalism is the first art movement at international scale emerging in the US by artists during 1960s as a reaction to the Abstract Expressionism movement. The minimalist approach having its apparent and clear uniqueness in the field of sculpture excludes the figurative allusions to eliminate the borders between the art and the life.

Key Words: Abstract Expressionism, Sculpture, Reduction, Object

GİRİŞ

1950'lerden itibaren asamblaj, mekân düzenlemesi, happening, performans, enstalasyon gibi yeni ifade biçimleri, resim ve heykel gibi geleneksel kategorilerin sınırlarını zorlamaktadır. Dönemin toplumsal dönüşüm talepleri ve sanatın anlatım olanaklarını aşma çabasıyla, sanatın biçimi irdelenirken, sanatın işlevi de sorgulanmaktadır. Minimalizm akımı, modernist biçimci anlayışların bir devamı gibi görünse de, mekâna ve izleyiciye yönelik farklı tavrıyla bu anlayışı tersyüz etmiştir (O'Doherty, 2010:16).

“Altmışların ortalarında Donald Judd, Tony Smith, Carl Andre ve Dan Flavin, Minimalizm'i bir akım olarak tanımlar. Bu sanatçılar her şeyden önce sanat yapıtlarını, metafizik düşüncelerin ya da içe dönük duyguların araçları olarak değil, objeler olarak ele alma girişimleriyle bir araya gelmiş, ama yine de, az da olsa Romantizmin izi korunmuştur” (Fineberg,2014:281).

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-iş Eğitimi Anabilim Dalı, GSM: 0 542 682 75 05

Hal Foster'a göre Carl Andre, Larry Bell, Dan Flavin, Donald Judd, So Le Witt, Robert Morris, Richard Serra gibi birçok sanatçının ABC sanat, birincil yapıtlar, literalist sanat, minimal sanat gibi isimler verilen çalışmalarının ifadesiz ve çocuksu olduğu ima edilmiştir. 1960'larda genellikle indirgemeci bulunarak dışlanan minimal sanat, 1980'lerde yeni dışavurumculuğu kapsayıcı ve öncü gösterebilmek için eski olarak sunulmuş önem verilmemiştir. Minimal sanat tüm bu kısıtlamalara rağmen keşiflerine devam etmiş, hem geç modernist hem de yeni avangard sanatla diyalektik bağlar kurarak bugünün ileri çalışmaları için yeni bir alanın önünü açmıştır (Foster, 2009:63-64).

Resim 1. Robert Morris: İsimli, 1968-1969, Yerleştirme, 200 parça bakır, kauçuk, çinko, nikel, alüminyum, paslanmaz çelik ve keçe.

“Minimal sanata yönelik bu saldırıların altında, sanatçı ve eleştirmenlerin sanatta insancıl idealler ve ikonografik imgelerin güvence altına alınmasındaki çıkarlarından başka iki önemli olay yatar. Bunlar; 1960'larda minimal sanatın aynı anda hem tamamladığı hem parçaladığı modernizmin biçimci modellerinden birini mükemmelleştirdiği düşüncesi ve 1980'lerde sanat ve diğer alanlarda geleneğe dönüşü savunmak için 1960'lara yönelik bir saldırıyı kullanan genel tepkidir” (Foster:2009:64).

Clement Greenberg geleneğine bağlı, modernist sanat eleştirmeni ve sanat tarihçi Michael Fried’in 1967 tarihli “Sanat ve Nesne” adlı makalesi, minimalizmi olumsuz anlamda eleştiren başlıca makaledir. Formalist yaklaşımı benimseyen Fried, Literalist sanatı, her şeyi başlı başına bir tür nesne olan şekle bağlaması ve kendi nesnellliğini yenmek yerine onu keşfedip yansıtmaması açısından eleştirir. Minimalist yapıtların mekâna özgülüğü ve herhangi bir “nesne” olan yapıt fikri modernist biçimci ruhun özüne aykırı düşmekte ve sanattan uzaklaştırmaktadır. Fried’in eleştirdiği minimalist yapıtlardaki izleyicinin deneyimlediği, nesnenin belli bir durum içindeki varlığının izleyiciyi de kapsamaması yolundaki düşüncesi Brian O’Doherty’nin vurguladığı üzere “postmodern süreçte yaygınlık kazanacak olan alternatif ifade biçimlerinin olmazsa olmaz koşulu olacaktır” (O’Doherty, 2010:17). Minimalizm ile yapıtın mekâna özgü tasarımıyla yanısıra izleyicinin de mekân içinde kendi varlığının bilincine ulaşması söz konusudur. Bu bağlamda Fried, minimalizmin algının geçiciliği üzerine yaptığı vurguyla görsel sanatın mekânsal olarak ele alındığı modern estetiğin disipliner düzenine karşı tehdit oluşturduğunu vurgular (Foster, 2009:69).

Resim 2. Robert Morris: İsimli, 1965, ayna, cam, ağaç, Tate Koleksiyonu.

“Bu bağlamda benim “sanat – değil koşulunun” anlamı benim nesnellik dediğim şeydir. Sanki günümüz koşullarında, bir tek nesnelik bir şeyin kimliğini, sanat - değil olarak olmasa da en azından ne resim ne heykel olmadan koruyabilir, ya da bir sanat eseriymiş gibi yapabilir – daha kesin olarak söylenirse modernist bir resim ya

da heykel çalışması temel bir açıdan bir nesne değildir” (Harrison ve Wood, 2011:884).

Teatral varoluş, Fried tarafından “Sanat ve Nesnellik” başlıklı makalede geç modernizmin estetik düzeninden bir kopuş olarak görülür. Minimalizm, sanatın inandırıcılığını çökerten estetik bir düzenbazlıktır.

“Sanat tiyatro durumuna yaklaştıkça yozlaşıyor. Tiyatro çok fazla ve görünüşte bambaşka olan çeşitli etkinlikleri birbirine bağlayan ve o etkinlikleri modernist sanatların köklü bir şekilde farklı girişimlerinden ayırt eden ortak bölendir. Başka yerde olduğu gibi burada da değer ya da düzey sorunu merkezde yer alır. Sözgelimi Carter ve Cage’in müzikleri ya da Louis ya da Rauschenberg’in resimleri arasında – ilk örnekte müzikle tiyatro ve ikinci örnekte resimle tiyatro arasındaki – büyük nitelik farkını kaydetmekteki başarısızlığın yerini, bütün sanatlar arasındaki sınırların çökmekte olduğu (Cage ve Rauschenberg, doğru şekilde benzer sayılır) ve sanatların kendilerinin de bir tür son, içten patlamalı, fazlasıyla istenen bir senteze doğru ilerlediği gibi bir yanılsama alır. Oysa aslında tek tek sanatlar daha önce hiçbir zaman kendilerine uygun gelen özleri oluşturan geleneklerle böylesine ilgilenmemiştir” (Harrison ve Wood, 2011:889).

Robert Morris, 1960’lar boyunca heykelleri ve teorik yazıları aracılığıyla minimalizmin merkez figürlerinden birisidir. Özellikle “Heykel Üzerine Notlar, Bölüm 1 ve Bölüm 2” minimalizm söylemini oluşturan üç metinden biridir. Morris’in sanat vizyonu basit geometrik formların metaforik çağrışımları ve izleyici ile yapıtın etkileşimi üzerine kurulmuştur. Minimalist sanatçılar Donald Judd ve Carl Andre’nin aksine süreç sanatı ve arazi sanatı gibi diğer çağdaş Amerikan sanat hareketlerinin öncüsü olmuştur. Morris, 1960’lı yılların ortalarında figürasyon, yüzey dokusu, ya da dışavurumcu içerikten yoksun küpler ve dikdörtgen formlu muazzam, tekrarlanan geometrik formlu minimalist heykelin kilit örneklerinden bazılarını yaratmıştır.

Resim 3. Donald Judd, *İsimsiz*, 1969, on bakır birim, Guggenheim Müzesi.

“Heykel Üzerine Notlar, Bölüm 1 ve Bölüm 2” adlı makalesinde Morris minimalizmin geç modernist söylem ile karmaşık bir ilişki içerisinde oluşturulduğunu söylerken Donald Judd’ın aksine heykel kategorisini de korur. Morris’e göre “...minimalizm heykelden kopmanın tersine “kendine has, aynı ölçüde gerçek bir uzama sahip olan... heykelin özerk ve gerçeğe uygun doğasının” farkına varır (Foster, 2009:76).

“...Heykelin değerlerinin doğası ne kadar açık hale gelirse muhalefet o kadar güçlü görünür. Onun doğasının süregiden gerçekleşmesinin kesinlikle resmin kendi başına başlattığı herhangi bir diyalektik evrimle ilgisi yoktur. Gelişmiş resmin yarım yüzyıldır ilgilendiği başlıca sorunsal, yapısal olmuştur. Zaman içinde yapısal ögenin, desteğin literal niteliklerinin doğası içinde yer aldığı anlaşılmıştır. Bu sınırla yapılan uzun bir diyalog oldu. Diğer yandan heykel hiçbir zaman yanılısamacılıkla ilişkiye girmedikinden elli yıllık çabaları bu yanılısamacılığı bırakıp nesneye yaklaşmak gibi biraz çelişkili de olsa, sofuca denebilecek vazgeçme eylemine dayandıramazdı” (Harrison ve Wood, 2011:874).

Morris “Heykel Üzerine Notlar” adlı makalesinin 2. Bölümü’nde heykel için yeni sınırı tanımlar. Morris’e göre büyüklüğün algısında insan bedeni kendisinden daha büyük şeyleri daha küçük şeylerden farklı algılar. Bir nesnenin yakınlığı büyüklüğünün azalmasıyla doğru orantılıdır. “Ölçek” niteliğini ortaya çıkaran da anıtlardaki büyüklük övgüsüdür. Makalenin 3. Bölümü’nde yeni üç boyutlu eserin

morfolojik açıdan yani nesnenin biçimiyle ilgili ortak özelliklerini; simetri, sürecin izlerinin olmaması, soyutluk, parçaların hiyerarşik olmayan dağılımı, insan biçimci olmayan yönelimler ve genel bütünlük şeklinde değerlendirir (Harrison ve Wood, 2011:877-879).

Resim 4. Carl Andre, *Eşdeğer VIII*, Tuğla Yığılı, 1966-69, Tate Koleksiyonu.

“Ölçek bilinci o sabit, insanın beden büyüklüğü ile nesne arasında yapılan karşılaştırmanın bir işlevidir. Özneye nesne arasındaki uzam böyle bir karşılaştırmada içerilir. Bu açıdan uzam yakın nesnelere için var olamaz. Daha geniş bir nesne, çevresindeki uzamı daha küçük bir nesneye göre daha çok kaplar. İnsanın büyük nesnelere tam anlamıyla uzak durması, herhangi bir görüşün bütününe görüş alanına almak için zorunludur. Nesne ne kadar küçük olursa insan ona o kadar yaklaşır ve bu yüzden de, izleyici için içinde var olacak daha az bir uzamsal alan oluşur. Kişisel olmayan ya da kamusal tarzı yapılandırılan şey, görünebilmesi için gerekli olan, bedenlerimizle nesnelere arasındaki bu zorunlu büyük uzaklıktır. Fakat daha genişlemiş bir durum yaratan şey nesneyle özne arasındaki bu uzaklıktır, çünkü fiziksel katılım zorunlu hale gelir. Büyük nesnelere literal uzamın dışlanması söz konusu olmadığı gibi, var olan ışığın dışlanması da söz konusu değildir. Öyleyse, anıtsal büyüklükteki şeyler bedenden küçük nesnelere anlaşılması için gerekli olan koşullardan çok daha fazlasını içerir, yani, içinde var oldukları literal uzamı ve bedene yüklenen kinestetik talepleri yüklenirler” (Harrison ve Wood, 2011:877).

1960’larda en önemli minimalist sanatçılardan biri olarak öne çıkan Donald Judd, yanılsamanın her türüne ve dışavurumculuğa karşı olarak sade ve anlam taşımayan biçimleri tercih eder. 1965 yılında Artforum Dergisi’ne yazdığı “Spesifik

Nesneler” başlıklı makalesinde illüzyon yaratmaya duyduğu antipatiden bahseder. “... bu yeni heykel ve resmin kendini izleyiciye, bir metafor yada temsilden çok tam olarak fiziksel anlamda olduğu şey gibi gösterişindeki aslına uygunluğa gönderme yapmak için ‘spesifik obje’ terimini uydurdu”. (Fineberg, 2014:281). Anlaşıldığı gibi Judd’un nesnelere ilişkin gerçekte orada olanın ötesinde anlamı yoktur.

“Yeni üç boyutlu eser bir harekete, ekole ya da üsluba ait değildir. Ortak özellikleri onu bir hareket içinde tanımlamayı sağlayamayacak kadar genel ya da nadir. Farklar benzerliklerden daha büyük. Benzerlikler eserlerden seçiliyor; bir hareketin ilk ilkeleri ya da sınırlayıcı kuralları değildir. Üç boyutluluk resim ya da heykelin olduğu gibi bir kap değil sadece ama öyle olmaya çalışıyor. Fakat artık resim ve heykel eskisi kadar nötr, kapsayıcı değil, daha tanımlanmış, reddedilmez ve kaçınılmaz değil. Sonuçta çevrelenmiş özel biçimler onlar, oldukça belirli nitelikler üretiyorlar. Yeni eserleri harekete geçiren şeyler daha çok bu biçimlerden kurtulmak oluyor. Üç boyutu kullanmak açık bir seçenek”(Harrison ve Wood, 2011:870).

1960 ve 1970’lerde fenomenolojik etkilerle ve sanatın kurumsal çerçeveleriyle ilgilenen minimal ve kavramsal sanatçılar, destek için Dada’ya ve yapısalcılığa döndüler. Çağdaş avangart akımların çoğalmasını mümkün kılan kurucu adımların en önemlisi kuşkusuz Dadaist akımdır. Dadaist anlayışla sanatsal etkinlik, edebi, teatral plastik ve müzikal unsurlar birbirine eklenmiş, her bireyin sadece doğallık, absürtlük, bilinçdışı ve rastlantı yasalarına uyarak kendi çok yönlü yaratıcılığını gerçekleştirmesi amaçlanmıştır (Farago, 2006:245).

Resim 5. Marcel Duchamp, Çeşme, 1917, Porselen, Tate Koleksiyonu.

“Duchamp ‘hazır nesne’ ilkesiyle, 1917’de pisuvar gibi son derece sıradan bir nesnenin Fountain adıyla anılabileceğini ve istendiği takdirde bir sanat eserine dönüştürülebileceğini gösterdi. ‘Estetik bellek kaybı’ anlarında, pisuvar, şişe süzgeci ve kar küreği gibi kitlesel olarak üretilmiş nesnelere seçiyor, bunları tek başlarına, her türlü estetik varsayımdan uzak bir şekilde sergileyerek sanat nesnesine geleneksel olarak atfedilmiş değer ve itibar aura’sını alaya aldığı iddia ediyordu... Eserin biricikliği, çağlar boyu sanatçıları etkilemiş bir fikirdi. Sanatçıların, toplumun bir kenara attığı nesnelere yığınlar halinde toplama eğilimi ve objet trouvé (bulunmuş nesne) kavramının genişletilmesi, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından tüketim mallarının muazzam ölçüde artmasıyla koşutluk gösterir. 1960’ların başında bitpazarları, çöplükler ve sokaklar, tıpkı 1930’larda sürrealistler için olduğu gibi, Robert Rauschenberg, Allan Kaprow ve Ed Kienholz gibi sanatçıların için de sonsuz bir malzeme kaynağı olmuştur” (Artun, 2005:17).

Marcel Duchamp’ın hazır- yapıtları, Jasper Johns’un döküm nesnelere, Robert Rauschenberg’in birleştirmeleri vs. tümü [Soyut dışavurumculuk](#) akımının en büyük savunucusu olmasıyla tanınan Greenberg’ü reddeder. Biçim geleneğinin daha ileri taşınamayacağını ileri süren bu öncüllerin birçoğunun avangard anlayışı, geç modernizmin sıkı kurallar anlayışını kırarak 1960’ların minimal sanatıyla geri dönmüştür. Böylelikle minimalizm bu ilk avangard algıyı bilinçli hale getirerek ikinci yeni avangard söylemlerine yönelik uygulamalı eleştiriyi teşvik etmesi açısından önem taşır.

KAYNAKÇA

- Artun, A., (Ed) (2005). Sanatçı Müzeleri. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Clair, J., (1999). Marcel Duchamp ya da Büyük Kurgu. YKY: İstanbul
- Danto, A. (2013). Sanat Nedir. Sel: İstanbul.
- Farago, F., (2006). Sanat. Özcan Doğan (Çev.). Ankara: Doğubatı
- Fineberg, J. (2014). 1940' tan Günümüze Sanat. Simber Atay (Çev.). İzmir: Karakalem.
- Foster, H., (2013). Sanat Mimarlık Kompleksi. İletişim: İstanbul
- Foster, H., (2009). Gerçeğin Geri Dönüşü. Esin Hoşsucu (Çev.).İstanbul: Ayrıntı
- Harrison, C., Wood, P. (Ed.) (2011). Sanat ve Kuram. Küre Yayıncılık: İstanbul.
- Kuspit, D., (2004). Sanatın Sonu. Metis: İstanbul.
- O'Doherty, B., (2010). Beyaz Küpün İçinde. Ahu Antmen (Çev.). İstanbul: Sel
- Stallabrass, J. (2009). Sanat A. Ş. İletişim : İstanbul.
- Danto, A., (2010). Sanatın Sonundan Sonra. Ayrıntı: İstanbul.
- Pooke, G., Whitham, G. Sanatı Anlamak. Optimist: İstanbul

GEBZE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VE İZMİT PERTEV PAŞA CAMİLERİNİN KALEM İŞİ SÜSLEMELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Ela TAŞ* - Ekrem ŞAHNA** - Gamze ÖZTÜRK***

Özet

Yeryüzünde medeniyet kurmuş topluluklar için yollar; siyasi, askeri ve ticari sebeplerden ötürü her zaman önemli olmuştur. Yayılma politikası zihniyetine sahip topluluklar, sahip oldukları topraklar üzerindeki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak, kendilerini güvene almak ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak gibi amaçlarla, bu yollar üzerinde belirlemiş oldukları menzillere, konaklama mekânları yapmışlardır. Belirli aralıklarla yapılan bu merkezlerin, beklentileri karşılaması gerekliliği, birbirlerinden farklı fonksiyonlara sahip yapıların bir arada yapılmasına neden olmuş, bu şekilde de külliye adı verilen yapı topluluklarının ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Temeli Samanoğulları Devleti ile atılan külliye yapılarının tarihi süreçle birlikte gelişerek devam ettirildiği ve dünya hâkimi, Osmanlı İmparatorluğu zamanında en gelişmiş seviyesine ulaştığı, şehirlerin önemli noktalarına ve şehirlerarası güzergâhlardaki kilit yerlere yaptırıldıkları görülmektedir. Yaptırıldıkları yerin gelişmesini ve canlanmasını sağlayan külliye yapıları, konumları ve plan özelliklerinin yanı sıra bünyelerinde barındırdıkları yapılarda, bilhassa camilerde, mimariyle bütünleşmiş bir şekilde uygulanan ve Osmanlı sanat zevkini yansıtan ahşap, maden, vitray ve kalem işi süslemeleriyle de önem taşımaktadır. Bu sebeple, bu çalışmanın konusu, kalem işi süslemeleriyle dikkat çeken ve Osmanlı Devleti'nin menzil külliye yapıları içerisinde yer alan, XVI. yüzyıl yapılarından Gebze Çoban Mustafa Paşa ve İzmit Pertev Paşa camilerinin süsleme programı açısından değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Menzil Külliye, Cami, Çoban Mustafa Paşa, Pertev Paşa, Kalem işi

Abstract

AN EVALUATION ON HAND DRAWN ORNAMENTS ON THE GEBZE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA AND İZMİT PERTEV PAŞA MOSQUES

For civilizations, roads have always been significant for political, military and commercial purposes. Societies who tended to expand built accommodation places on the posts they established on these roads in order to reinforce their authority on their territory, to secure themselves and to meet their vital needs. The requirement for these centers, which were built in certain intervals, to meet the expectations caused structures with different functions to be built altogether, and consequently communities that are called social complex emerged. We see the foundations of social complex structures were laid in the State of Samanoğulları, and their construction developed and were continued in a historical process and reached its top level during the era of the mighty Ottoman Empire, and these were built on critical points in cities and in key areas on intercity routes. Bringing development and revival in the areas in which they are built, the social complexes are important not only in terms of their location and plan characteristics, but also in terms of wooden, metal, stained glass and hand drawn decorations observed on their structures and particularly on mosques, integrated with the architecture and reflecting the Ottoman taste in art. Therefore the subject of this study is the evaluation of the Gebze Çoban Mustafa Paşa and İzmit Pertev Paşa mosques, which are remarkable with their hand drawn decorations and which are among the structures of the 16th century located within the social complexes of the Ottoman Empire built on posts, with regard to their ornamentation program.

Keywords: Social complexes, mosque, Çoban Mustafa Paşa, Pertev Paşa, Hand drawn ornaments

* Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Esentepe – Sakarya, Tel: 532 476 6565 e-mail: elatas@sakarya.edu.tr

** Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

*** Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Esentepe – Sakarya

GİRİŞ

Askeri nakiller ve ticari faaliyetler gibi nedenlerle tarihi süreçte Batıda Sardes'ten (İzmir), doğuda Asur'un başkenti Ninova'ya (Musul), oradan Babil'in (Bağdat) güneyine uzanan İpek Yolu'nun, Uzak Doğu'yu batıya bağlayan Baharat Yolu'nun, güneydoğu Mezopotamya'yı Sardes'e bağlayan Kral Yolu'nun (<http://www.os-ar.com/>) yapılması, yeryüzünde hüküm süren uygarlıkların yol yapımına ne derece önem verdiklerinin en önemli kanıtlarıdır.

Bu yollar, önemli güzergâhları birbirlerine bağlamalarından dolayı uzun yıllar değerlerini korumuşlardır. Birçok uygarlık tarafından ticari, siyasi ya da askeri amaçla kullanılan bu yollar, uygarlıkların birbirlerini ekonomik, bilimsel, sanatsal ve kültürel anlamlarda etkilemelerini de sağlamıştır.

Kilometrelerce uzunluktaki bu yollarda, günlerce sürecektir yolculuklarda, sefere çıkan ordunun, kervanların ve taşıma sırasında onlara eşlik eden hayvanlarının dinlenmeleri için her türlü ihtiyacın giderilebileceği konaklama mekânlarına ihtiyaç duyulmuştur.

Bu tarz yapıların imarının Orta Asya'da, Samanoğulları ile başladığı, Karahanlıların onları yenmesi ve ele geçirdikleri topraklarda onlara ait olan yapıları yeni eklemelerle kullandıkları ve saray külliyesi anlayışının ortaya çıkmasını sağladıkları, Gazneliler'in de Leşker-i Bazar Sarayı etrafına işlevleri farklı yapılar yapmaları, amaca hizmet eden toplu yapıların, çok eski dönemlerde ortaya çıktığının kanıtlarıdır (Cantay, 2002: 7).

Anadolu'nun kapılarının 1071'de Türklere açılmasıyla başlayan yayılım süreci, şehirlerarası yollarda ihtiyaçlara cevap verecek yeni yapıların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Samanoğulları ile başlayan külliye anlayışının Karahanlılardan Selçuklular'a geçtiği ve onlardan da Anadolu'da küçük beylik olarak kurulan ve ilerleyen süreçte dünya imparatorluğu haline gelen Osmanlılara miras kaldığı, Osmanlıların da bunların plan şemalarını değiştirerek ve geliştirerek uyguladığı, günümüze ulaşan eserlerden anlaşılmaktadır. Bu anlayışla ortaya konan yapılar, külliye olarak adlandırılmaktadır. Külliye, işlevleri birbirlerinden farklı, üslupları aynı olan yapılar topluluğudur (Ramazanoğlu, 2008: 338). Bu tarz yapılar, Osmanlı şehirlerine ve menzillerine konumlandırılmıştır. Her ikisinin de bulunduğu ortamı

şekillendirdiği, ancak şehir külliyelerinde asıl yapıların yanında eğitim binalarına, medreselere, mekteplere ağırlık verildiği, menzil külliyelerinde ise kervansaray ve arastalara önem verildiği (Cantay, 2002: 77) görülmektedir. İkisinin ortak özelliği ise başta gelen yapıların camiler olmasıdır. Ele almış olduğumuz yapıların Osmanlı'nın menzillerde yapmış olduğu külliyeler içerisinde yer alması, şehir külliyelerine değinmememizin sebebini oluşturmaktadır.

Menzil; askerlerin, kervanların ya da ulakların konaklamak amacıyla yolculuk esnasında dinlenmek amacıyla durdukları yerdir (Eren ve bşk., 1988: 1007). Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethiyle yükselme devrinin başlaması ve bundan sonraki süreçte Balkanlar'a ve doğuda Afrika kıtasına kadar yayılan Osmanlı Devleti, sahip olunan topraklarda güvenliği arttırmak, haberleşmeyi sağlamak, ordunun iaşesini gidermek ve kervanların konaklamaları (Halaçoğlu, 1981: 123) için, menzil külliyesi yapmayı zaruri hissetmiştir.

Osmanlı Devletinin XVI. yüzyılda; Çardak Yakup Bey (Lâpseki), İshak Paşa (İnegöl), Çoban Mustafa Paşa (Gebze), Sinan Paşa (Sincanlı), Kurşunlu (Eskişehir), Kasımpaşa (Bozöyük), Hüsrev Paşa (Bosna), Piri Mehmed Paşa (Silivri), Hüsreviye (Halep), Kanuni Sultan Süleyman (Antakya), Süleymaniye (Şam), Rüstem Paşa (Tekirdağ), Semiz Ali Paşa (Babaeski), Kanuni Sultan Süleyman (Büyükçekmece), Sokullu (Lüleburgaz), Kasımpaşa (Havsa), II. Selim (Karapınar), II. Selim (Payas), Lala Mustafa Paşa (Ilgın), Koca Sinan Paşa (Şam) ve Pertev Paşa (İzmit) gibi çok sayıda menzil külliyesi inşa ettirdiği bilinmektedir (Cantay, 2002: 70, 77) .

Bu külliyeler içerisinde, Gebze Çoban Mustafa Paşa ve İzmit Pertev Paşa külliyelerinin önemli yeri vardır. Çünkü bu külliyeler, İstanbul'dan doğuya gidecek olan kervanların ve askeri birliklerin ilk duraklama yerleridir. Birbirlerine yakın olarak konumlandırılmış bu külliyeler, aynı yüzyılda yapılmış olmalarına rağmen plan ve süsleme özellikleri yönünden farklılık gösterirler.

Gebze (Gekbuza) (Metin, 2013: 362) ve İzmit (Nikomedia) (Yavuzyılmaz, 2012: 22), Anadolu ile Rumeli arasında önemli geçit noktaları olmaları nedeniyle tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bu merkezlerin düzenli bir şekilde gelişmesi ve büyümesi Osmanlılar zamanında gerçekleşmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin uzun süren hâkimiyetiyle alakalıdır. Aynı dönemde ordugâh olarak

kullanılan yöre, İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan seferlerde ilk konaklama noktaları olup buraların, ticari ve kültürel açıdan gelişmelerinin başlıca sebebidir.

Bölgede yapılmış olan çok sayıda cami, mescit, tekke, türbe, kervansaray, han, hamam, çeşme ve köprü, Osmanlı Devleti'nin buraya vermiş olduğu önemin en büyük kanıtlarıdır. Yapıların birçoğu günümüze ulaşmamakla birlikte, var olanlar Osmanlı'nın bölgeye yaptığı katkıları göstermeleri açısından önemlidir.

XVI. yüzyıla tarihlendirilen Çoban Mustafa Paşa ve Pertev Paşa Külliyesi, Osmanlı İmparatorluğuna hizmet eden ve bu yapılara isimlerini veren vezirler tarafından yaptırılmış, menzil külliyesidir. Çoban Mustafa Paşa Külliyesi; cami, türbe, güneş saati, şadırvan, tekke, semahane, darüşşifa, medrese, imaret, tabhane, ahşap ev (Tamer, 1961 – 1970: 10 – 11), (bu kimine göre paşa odaları (Aldoğan, 1982: 29) kimine göre ise kandilciler evi (Zapçı, 1987: 604) olarak kabul edilmekte), su dolabı, çeşme, hamam yapılarından oluşmaktadır. Bunlardan su dolabı, çeşme, hamam işlevlerinden dolayı farklı alanlara inşa edilmiştir (Tamer, 1961 – 1970: 11). İzmit Pertev Paşa Külliyesi ise cami, çeşme, şadırvan, ayazma, sıbyan mektebi, hamam, kervansaray ve imaret yapılarından oluşmaktadır (Sönmez, 2010: 20 - 37). İki yapının da ortak özelliği arazi topografyasına uydurulmuş olmalarıdır.

Ordunun ve burada konaklayacak misafirlerin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla büyük boyutlu tasarlanan bu yapılar, menzil külliyelerinin en başarılı örneklerindedir (Seyhan, 1993: 352). İnşa edilme sebepleri, yapıların konumlandırılması ve plan özelliklerinin yanı sıra, dönemin sanat zevkini yansıtan, taş, ahşap, vitray, kalem işi gibi süslemeleriyle de dikkat çeken bu yapılar, her anlamda incelenmeye değerdir.

Bu sebeplerle, süslemeleriyle yapıldıkları dönemin beğenisini yansıtan Gebze Çoban Mustafa Paşa ve İzmit Pertev Paşa külliyelerinde yer alan camiler (Foto. 1-2), bünyelerinde barındırdıkları kalem işi bezemeler sebebiyle, bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Klasik Türk sanat kollarından biri olan kalem işi, Osmanlı mimarisinde, genellikle sıva üzerine yüzeysel bir şekilde fırça ve boya kullanılarak yapılan bezemeyi ifade etmektedir. Bu sanatı icra eden kişiye de kalemkâr denmektedir (Sözen – Tanyeli, 2001: 121).

Temelini Orta Asya'dan alan bu sanat kolu, göçlerle Anadolu'ya gelmiş, Büyük Selçuklu, Beylikler, Osmanlı, Cumhuriyet ve sonrası devirlerde kültürlerarası etkileşimlerle birlikte tarz değiştirerek; sıva, ahşap, taş, deri-bez ve malakari (Taş, 2011: 21, 24) olmak üzere beş farklı teknikle, yaptıkları dönemin süsleme anlayışını ve zevkini yansıtacak şekilde uygulanmaya devam edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin XIV. – XVII. yüzyılları arasında ortaya koyduğu eserlerde, kalem işi süslemelere bolca yer verildiği görülmektedir. Kubbe, kubbe eteği, kubbe kasnağı, kubbeye geçiş öğeleri, eksedrarlar, kemer aralarındaki geçişler, kemer karınları ve sırtları, beden duvarları, pencere çevreleri, iç mekânın yanı sıra son cemaat yeri ve revak kubbelerinde de karşımıza çıkan bu bezemelerin, mimariyi oluşturan elemanlarla uyum içerisinde olmasına dikkat edildiği, bunların topraktan elde edilen boya ile boyandığı, kenarlarının konturlandığı, kırmızı, mavi, lacivert, beyaz ve sarının en çok tercih edilen zemin renkleri olduğu ve siyahın da konturlamada kullanıldığı kaynaklarda belirtilmektedir (Ödekan, 1998: 933). Boyar maddelerin yanı sıra zenginlik ve gücün simgesi altın ve altın varak uygulamalara da kalem işlerinde yer verilmiştir (<http://www.kalemisi.com/tarihce.html>).

Osmanlı Devri dini ve sivil mimari yapılarında; genellikle, sıva üzerine yapılan kalem işi tekniği görülmektedir. Bu teknikle yapılacak süslemede; ilk olarak, uygulanacak zemine kireçli badana sürülmektedir. Daha sonra önceden yarı geçirgen olan ve üzerleri desenlenen eskiz kâğıtları duvara yapıştırılmakta ve bu desenlerin ana hatlarını oluşturan kısımlar, iğne yardımıyla delinmektedir. Bu aşamadan sonra eskiz kâğıdının üzerine kömür tozu serpilmekte ve açılan deliklerden desenin duvara geçmesi sağlanmaktadır. Desenin uygulanacağı zemin koyu renkli ise kömür tozu yerine tebeşir tozu kullanılmaktadır. Desenlerin duvara aktarımından sonra rengin kalıcı olması için tutkalla karıştırılarak yapılan boya ile renklendirme işlemi gerçekleştirilmektedir. Desenlerin belirgin hale gelmesi için de sınırları konturlanmakta ve süsleme tamamlanmaktadır (<http://www.tefekkurdergisi.com/>).

Gebze Çoban Mustafa Paşa ve İzmit Pertev Paşa camilerinde de sıva üzerine uygulanan kalem işleri düz ya da eğrisel alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Son cemaat yeri kubbeleri, kubbe geçişleri, harim mekânı kubbesi, kubbe yüzeyi ve eteği, kasnak,

kubbe geçiş öğeleri, yarım kubbeler, beden duvarları, pencere kenarları bu tarz süslemelerin uygulandığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kalem işi süslemeler her iki yapının aynı mimari strüktüründe karşımıza çıksa da desenlerin işlenişi ve kullanılan örgeler açısından farklılıklar taşıdığı gözlenmektedir.

Merkezi ve tek kubbeli olarak tasarlanmış bu camilerin kubbeleri, süsleme açısından serbest kompozisyon düzeninin kullanılmasıyla meydana getirilmiştir. Pertev Paşa'nın kubbe süslemesi, iç içe geçmiş halkalardan oluşturulmuş dairesel bir madalyon düzeni göstermektedir. Kubbe kilit taşı, ortabağ rumi ve palmet dizileriyle oluşturulmuş süslemelerle başlamıştır. Bunun etrafını, sülüs yazıyla yazılmış Fatır Suresi'nin kırk birinci ayeti çevrelemektedir. Bu ayet içeriği şöyledir: *“Muhakkak ki Allah, gökleri ve yeri, zail olurlar diye (zail olmaması için) tutuyor. Gerçekten ikisi de zail olursa (yok olurlarsa), ondan sonra, o ikisini (gökleri ve yeri) O'ndan (Allah'tan) başka tutacak yoktur. Muhakkak ki O; Halim'dir, Ğafur'dur”* (http://www.kuranmeali.org/35/fatir_suresi/41.ayet). Ayet şakayıklar, birbirlerine dallarla ve yapraklarla bağlanmış natüralist çiçeklerden oluşturulmuş başka bir halka ile çevrelenmiştir. Ayrılma rumi, tepelik rumi, ortabağ rumi ve palmetlerle oluşturulmuş şemselerle, dairesel madalyon sonlandırılmıştır. Bu madalyonun etrafında tüm kubbe yüzeyini çevreleyecek şekilde, yirmi dört adet rozete yer verilmiştir. Rozetlerde de rumi ve palmet örgeleri kullanılmıştır. Kubbe eteği birbirlerine palmetlerle bağlanmış şemselerle çevrelenmiştir. Şemselerin içleri ortabağ rumi, şakayık ve palmetlerin lacivert zemin üzerine beyaz ve kırmızı renklerle işlenmesiyle dolgulanmıştır. Şemselerin uçlarında palmetler mevcuttur. Şemselerin ve palmetlerin konturları sarı renkle çekilmiştir (Foto. 3-5).

Gebze Çoban Mustafa Camii'nin kubbe kilit taşının ve çevresinin *“Yâ Kâdiyel - hâcât, Yâ Sâmiâl Esvat, Yâ Mucibe'd Daavât, , Ya Rafiâd Derecât” – Ey ihtiyaçları gideren, Ey sesleri / çağırınları işiten, Ey dualara karşılık veren, Ey dereceleri yükselten¹*” anlamındaki ayetlerle bezenmeye başlandığı görülmektedir. Ayetlerin çevresi ise ilki kırmızı zemin üzerine beyaz, ikincisi mavi zemin üzerine beyaz ve kırmızı renklerden oluşturulmuş ve içleri stilize örgelerle dolgulanmış iki kuşakla

¹ Kubbede yer alan duanın transkripsiyonu ve meali Doç. Dr. Lütfi Şeyban tarafından yapılmıştır.

kuşatılmış, en dış kısmı ise rumi ve palmetlerle oluşturulmuş şemselerle çevrelenmiştir. Kubbe yüzeyi ise sekizer adet oval ve dairesel madalyonun aralıklarla dizilmesiyle süslenmiştir. Bunların içlerinde de şakayık, palmet ve rumilerden yararlanılarak oluşturulmuş bezemeler yer almaktadır. Kubbede, iç mekânı aydınlatmak için pencerelere yer verildiği ve bunların etraflarının da kubbe merkezi ve yüzeyi ile uyum içinde olan kalem işi örgelerle çevrelendiği görülmektedir. Etek kısmında, iki kademeli süsleme programının uygulandığı; üst kademede kırmızı, yeşil ve beyaz renklerle yapılmış iri desenler kullanıldığı, altta ise yeşil ve beyaz renklerin kullanılmasıyla yapılmış ince işçilikli stilize desenler uygulandığı izlenmektedir (Foto. 4-6).

Pertev Paşa Camii'nin kubbesi yüksek kasnağa oturtulmuştur. Bu kasnakta, iç mekânı aydınlatmak amacıyla yirmi dört adet pencereye yer verilmiş ve bunların çevresini dilimli rumi ve tepelik gibi bitkisel motiflerle oluşturulmuş kuşaklar çevrelemektedir. Çoban Mustafa Paşa'da kasnağa yer verilmeyen kubbenin, kubbeyi alttan çepeçevre saran friz kuşağıyla direkt beden duvarları üzerine oturtulduğu görülmektedir.

Yapıların kubbe geçişlerinin, pendentif ve tromplarla sağlandığı gözlenmektedir. Çoban Mustafa Paşa Camii'nde her iki geçiş sisteminin birlikte kullanıldığı, trompların istiridyeye kabuğu biçiminde işlendiği ve sadece dilimleri ayıran kısımların siyahla konturlandığı, geri kalan kısımlarda süslemeye yer verilmediği görülmektedir. Pendentiflerde ise helezonlar, şakayıklar, rumiler gibi stilize örgelerin yanı sıra çiçek gibi natüralist desenlere de yer verilmiştir. Geçiş örgeleri üst kısımda, siyah zemin üzerine bitkisel formlarla tasarlanmış meanderler ile sınırlandırılmıştır. Kemer sırt ve karın kısımlarında ise yaprak ve çiçek izlenimi oluşturan ampir üslup havası veren desenler görülmektedir (Foto. 12). Pertev Paşa'nın pendentif süslemelerinde ise ortabağ rumîler ve kanatlı rumiler, palmetlere yer verilmiştir. Pendentiflerin kenar sularında ise tepelik ve sade rumîler kullanılmıştır. Kubbe çerçevesini ise hatayi, penç, hurde rumîlerle oluşturulmuş kuşak çevrelemektedir. Kemer geçişlerinde ise kırmızı ve beyaz renklerden oluşan ardışık bir düzenleme ile çift renkli, damarlı taş işçiliği izlenimi verecek boyama düzeninin uygulandığı görülmektedir. Yine bu caminin kubbesi, dört köşeden çeyrek eksedrarlarla genişletilmiş ve bunların içlerine sülüs yazıyla ayetler işlenmiştir. Bu yapının hünkâr

mahfili ve müezzin mahfili ile bunlara simetrik olarak yerleştirilmiş kısımların üst örtülerinde de şemse, rumî, palmet gibi bitkisel karakter taşıyan kalem işi bezemelere yer verilmiştir (Foto. 11).

Çoban Mustafa Paşa'nın beden duvarlarında yer alan pencerelerin etrafı da kubbe ve kubbeye geçiş öğelerinde görülen örgelerle yapılmış çerçevelerle kuşatılmıştır. Bu caminin kible ekseninde yer alan beden duvarında, mihrabın üst kısmına ve giriş eksenindeki benden duvarına birbirlerine paralel şekilde gotik formu hatırlatan gül pencereler yerleştirilmiş ve bunların çevresi mavi zemin üzerine kırmızı - beyaz renklerle işlenmiş ve etrafı siyah renkle konturlanmış stilize bitkilerden oluşan bir çerçeveye kuşatılmıştır (Foto. 9-10). Pertev Paşa Camii'nin ise mihrap kısmının üstünde, üç bölümlü bir düzenleme görülmektedir. Mihrabın üst kısmında yuvarlak kemerli bir alınlık yer almakta bunun altında da bir gül pencere bulunmaktadır. Bu kompozisyon düzeni bize, Mağrip etkisini hatırlatmaktadır. Bu pencerenin iki yanına simetrik olarak sivri kemer formulu pencereler yerleştirilmiştir. Bunları çevreleyen kuşaklarda tepelik ve kanatlı rumî olarak adlandırılan desenlere yer verilmiştir. Gül pencere üst kısımda yuvarlak kemerle çevrelenmiş, bunda da yeşil ve beyaz renklerle yapılan boyamayla çift renkli, damarlı taş işçiliği izlenimiyle, Zengi devri çift renkli taş işçiliğini hatırlatmaktadır. Kemerin üst iki kenarında yer alan köşeliklerde ortabağ rumî, kanatlı rumî, sencide, palmet ve helezonik kıvrımlı dallarla oluşturulmuş süsleme düzeni görülmektedir. Mihrap üstünde yer alan bu süslemeler, lacivert renk kullanılarak yapılmış palmetlerin ardışık dizilimiyle çevrelenmiştir (Foto. 7-8).

Her iki yapının beden duvarlarında da farklı süsleme anlayışı göze çarpmaktadır. Pertev Paşa Camii'nde üç kademeli pencere düzeni görülmektedir. Zemin seviyesindeki pencere söveleri mermer malzemeli olup sade bırakılmıştır. Bunların üstünde yarım daire formunda tasarlanmış pencere alınlıklarının çerçeveleri, pençler, saz yapraklarıyla bezenmiş, üst kattakilerde ise kanatlı ve tepelik rumîlerle oluşturulmuş bir düzenleme görülmektedir. Yine üst kattakiler, mihrap cephesiyle uyum gösteren lacivert renkte palmet dizilimlerine sahiptir (Foto.13). Çoban Mustafa Paşa Camii'nin beden duvarlarında da çift kademeli pencere uygulaması görülür. Ancak bu yapıda pencere sayısı azdır. Bunun yerine pencere izlenimi verecek kalem işi süslemelerden istifade edilmiştir. Bu süslemeler; helezonik dallar, şakayıklar ve palmetlerin yanı sıra, çok fazla stilizasyona uğramış kelebek ve uğur böceği

figürlerinden oluşmaktadır. Bu da ampir üslubun bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır diyebiliriz (Foto. 14).

Yapıların beden duvarlarındaki bordürlerde farklı uygulamalar göze çarpmaktadır. Çoban Mustafa Paşa Camii beden duvarında stilize edilmiş bitkisel formlara oluşturulmuş bordüre karşılık, Pertev Paşa'da sülüs yazıyla yazılmış bir yazı kuşağı karşımıza çıkmaktadır (Foto. 15-16).

Bu yapılarda iç mekânın yanı sıra son cemaat yerinde de kalem işi bezemelere yer verilmiştir. Bunlardan Çoban Mustafa Paşa'nın kubbe bezemesinin merkezinde çarkıfelek ile çevresinde birbirlerine şakayıklarla bağlanmış ve tepeleri palmetlerle taçlandırılmış rumili kuşaklara yer verildiği görülmektedir. Bu desenin tamamı palmet formu uçlara sahip siyah konturla çevrelenmiştir. Kubbe eteğinde de, göbekte yer alan desenlerin tekrarlanmasıyla oluşturulan kuşağa yer verilmiştir. Pertev Paşa da ise merkezden dışarı kademeli bir şekilde tasarlanmış süsleme düzeni görülür. Göbekte yer alan madalyon sencede, penç, saz yaprakları, helezonlar, ayırma rumilerle dolgulanmıştır. Madalyonun çevresi lacivert bir konturla sınırlandırılmıştır. Bunun etek kısmında da göbekteki desenlerin tekrarı söz konusudur. Son cemaat yeri kubbe geçişlerinde ise Çoban Mustafa Paşa'da sade bırakılmış yüzeyler hâkimken, Pertev Paşa'da rumi, palmet, şakayık gibi bitkisel formlarla süslemeler yapıldığı görülmektedir (Foto. 17-18). Yine bu caminin son cemaat yerinin tonoz örtülü kısımlarında uçları salbeklerle uzatılmış oval madalyonlara yer verilmiştir. Tonozun kenarları tamamen palmet, rumî ve şakayıklardan oluşturulmuş desenlere sahip bordürle çevrelenmiştir (Foto. 20).

Bu alanların yanı sıra, Çoban Mustafa Paşa Camii cümle kapısının iki yanında bulunan istiridye nişi formuyla taçlandırılmış mihrabiyelerin köşeliklerinde de hatayi, penç, hurde rumilerle yapılmış, altın yıldızla renklendirilmiş kalem işi bezemeler karşımıza çıkmaktadır (Foto. 19).

Her iki camide de gözü yormayan bir süsleme anlayışının hâkim olduğu ve kalem işi bezemelerin mimariye ve kullanılan taş, ahşap, vitray gibi diğer süsleme unsurlarıyla uygun olarak tasarlandığı görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

İstanbul - Anadolu yol güzergâhında, askeri birliklerin ve kervanların konaklamaları amacıyla menzil külliyesi olarak yapılmış Gebze Çoban Mustafa Paşa ve İzmit Pertev Paşa külliyesi, bünyelerinde barındırdıkları kare planlı, tek kubbeli camileriyle Osmanlı devri klasik camii mimarisinin birer yansımasıdır.

Bu camiler mimari özelliklerinin yanı sıra kalem işi süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Yapılarda yer alan süslemelerin yerleştirilme düzeni, klasik dönem özelliği taşımaktadır. Dönem camilerinde olduğu gibi kubbe, kubbe kasnağı, kubbeye geçiş öğeleri, eksedralar, kemer aralarındaki geçişler, kemer karınları ve sırtları, beden duvarları, pencere çevreleri, iç mekânın yanı sıra, son cemaat yeri ve revak kubbeleri kalem işleriyle bezenmiştir. Mimariyle uyum içerisinde tasarlanan bu süslemelerde ruminin çeşitli formları, pençler, hatayiler, saz yaprakları, palmetler, helezonik dallar, şakayıklar kullanılmıştır.

Bu yapılarda kullanılan süsleme öğelerinin, XVI. yüzyılda yapılmış menzil külliyelerinde bulunan camilerdekilerle benzerlikler taşıdıkları izlenmektedir. Bu dönem camilerin birçoğunun kubbe süsleme düzenini, merkezden çevreye uzanan eksenler üzerine simetrik şekilde yerleştirilmiş süsleme öğeleri oluşturmaktadır. Bu da, merkeze yerleştirilen ayet etrafına işlenen şemse, madalyon ya da tığ örgeleriyle sağlanmaktadır. Kubbe süslemesinde boşluk korkusunun olmadığı ve sade süslemelerle yüzeyin dolgulandığı, bunu uygularken uyum, oran, sanatsal beğeniye dikkat edildiği ve bunların mimariyi süsleyen öteki unsurlarla uyum içerisinde olmasına önem verildiği görülmektedir. Kubbe geçişlerinde yer alan pandantiflere; “Allah” lafzı, “Peygamber” ve “Dört Halife”nin isimlerini içeren madalyonların eklendiği görülmektedir. Gerek beden duvarlarında, gerekse kubbe ve taşıyıcı unsurlarda geleneksel süsleme öğelerine bağlı kalınarak çalışıldığı, beden duvarlarına yapılan süslemelerin belli bir yükseklikten sonra başlamış olması dikkat çeken hususlardır. Ayrıca beden duvarlarındaki pencerelerin etrafını dolanan bezemeli bordürleri, bu camilerin hepsinde görmemiz mümkündür.

Pertev Paşa Camii, Bozüyük Kasımpaşa (Foto. 21) ve Eskişehir Kurşunlu camileri kubbe süslemeleri ile yukarıda belirtmiş olduğumuz özellikler yönünden benzerlik taşımaktadır. Üç yapıda da serbest ve birbirini tekrarlayan

kompozisyonlardan istifade edildiği, kubbe merkezinde iç içe geçmiş halkalardan oluşturulmuş dairesel madalyondan yararlanıldığı, kilit taşı etrafına sureler ve şems içine işlenmiş çeşitli motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra Erzurum Lalapaşa (Foto. 23) ve Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Camii (Foto. 22) kubbelerinde simetrik düzende işlenmiş tığlara yer verildiği görülmüş, ancak ele almış olduğumuz yapılarda, bu uygulamanın olmadığı daha sade bir düzenlemeye yer verildiği dikkat çekmektedir. Pertev Paşa ve Gebze Çoban Mustafa Paşa camilerinin, aynı yüzyılda yapılmış, Bilecik Rüstem Paşa Cami'nden de hem mimari hem de süsleme açılarından büyük farklarla ayrıldığı görülmektedir. Ele almış olduğumuz yapılar tek kubbeli, merkezi planlı tasarlanıp, beden duvarları kalem işi süslemelerle bezenirken, Osmaneli Rüstem Paşa Cami (Foto. 24) kare planlı tasarlanıp, üstü ahşap kırma çatıyla örtülmüş, duvarları da sade bırakılmıştır. Yapının sadece güneybatı beden duvarında sülüs yazıyla yazılmış bir ayete yer verilmiş, pencere kenarlarında hareketlilik sağlamak amacıyla iç ve dış bükey hatlarla oluşturulmuş şerit süslemelerden yararlanılmıştır. Yapılarda göze çarpan ana unsur, kullanılan örgelerin dönemsel beğeniye göre şekillenmiş olmalarıdır. Desenlerin, yerli geleneklerle birleşerek değişime uğradığı görülmektedir. Değişmeyen tek şey, aşırı derecede stilizasyona uğramış geometrik ve bitkisel örgelerin kullanılması olup, bunda da İslam inancının etkisi söz konusudur.

Günümüzden neredeyse altı yüzyıl önce ortaya konmuş bu yapıların süslemeleri için en büyük dezavantaj, uygulamanın alçı sıva üzerine yapılması ve bunların zamanla nemden etkilenerek dökülmeleridir. Bu da orijinal süslemelerin bozulmasına yol açmaktadır. Ele almış olduğumuz yapıların da geçen süre içinde tahribata uğradığı, kalem işi süslemelerinin döküldüğü ve kalmış olanların da sağlam süslemeler baz alınarak yenilendikleri görülmektedir. İzmit Pertev Paşa Camii'nde bu uygulamanın başarılı olduğu, Gebze Çoban Mustafa Paşa'da ise estetikten uzaklaşıldığını söylemek mümkündür. Ancak yine de bu yapıların günümüze kadar bu şekilde ulaşmış olması sevindiricidir.

KAYNAKÇA

- Aldoğan, A. (1982): Gebze’de Çoban Mustafa Paşa Camii ve Memluk Etkili Bezemesi: Ak Yayınları Türkiyemiz Dergisi, 38, 27 – 38.
- Cantay, G. (2002): Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- Halaçoğlu, Y., (1981). Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı: Osmanlı Araştırmaları Dergisi, II, 123 - 132
- Metin, R. (2013). Tereke Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılda Gebze (Gekbuza)’de Sosyal Hayata Dair Bir Bakış: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (26), 363 – 374. doi: 1307 - 9581
- Ödekan, A. (1998). Kalemkari: Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, II, Yapı Kredi Yayınları, 933.
- Ramazanoğlu M. G. (2008). “XVI. Yüzyıl Osmanlı Külliyesi” Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (3), 333 - 344.
- Seyhan, K. (1993). Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, İslam Ansiklopedisi, 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 236 – 238.
- Sönmez, N. Ü. (2010): Mimar Sinan Yapısı Menzil Külliyelerinden İzmit Pertev Paşa Külliyesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2001): Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitapevi.
- Tamer, C. (1999). Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Restorasyonu 1961 – 1970, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayın İşletmesi Yayınları
- Taş, S. (2011): Hoşap Kalesi Bezemeleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, Erzurum.
- TDK (1988) Türkçe Sözlük II, Yeni Baskı: Türk Dil Kurumu Yayınları

Yavuzyılmaz, A. (2012): Gebze ve Çevresindeki Türk – İslam Devri Yapıları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Zapçı N. (1987), Tarihi Süreç İçerisinde Gebze, Türk Eserleri ve Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

URL: <http://www.kalemisi.com/tarihce.html>, erişim tarihi: 12. 10. 2014.

URL: http://www.tefekkurdergisi.com/Yazi-TURK_SUSLEME_SANATINDA_KALEM_iSi-183237.html, erişim tarihi: 10.11.2014.

URL: http://www.kuranmeali.org/35/fatir_suresi/41.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx

Resimler

Fotoğraf 1: Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii (wow.turkey.com)

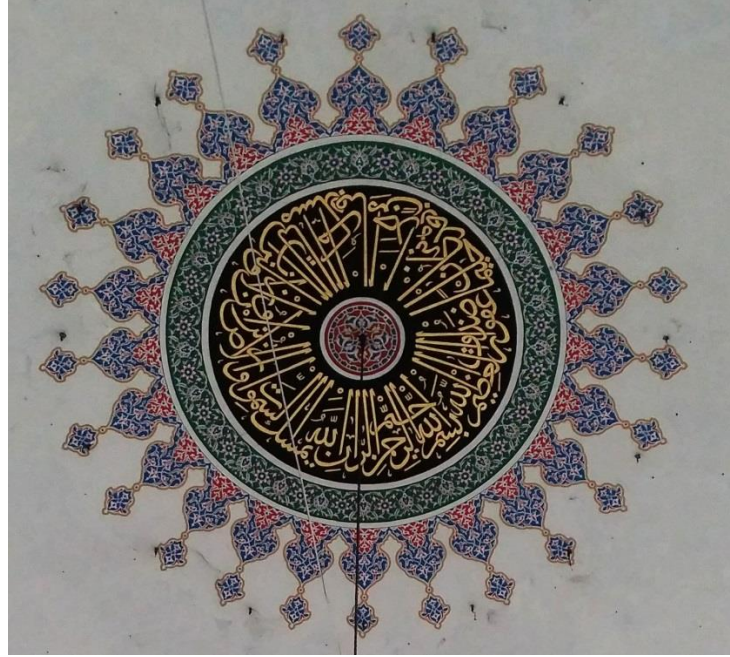
Fotoğraf 2: İzmit Pertev Paşa Camii (tr.myturkeytravel.com)

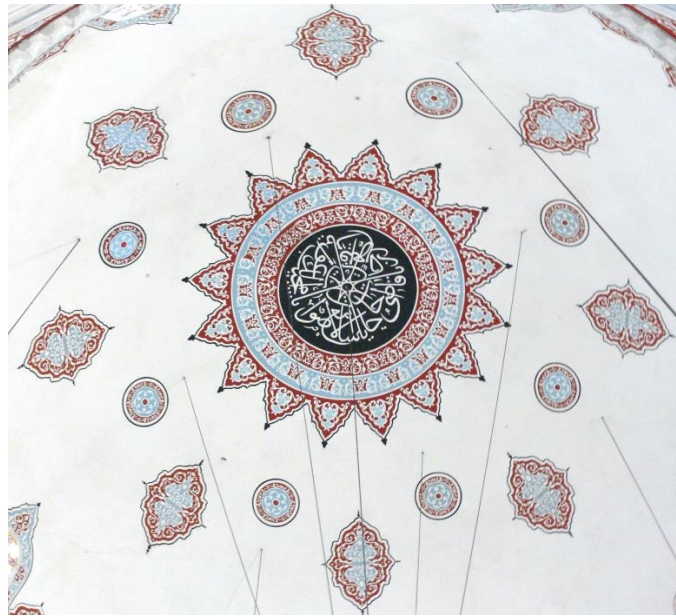
Fotoğraf 3: İzmit Pertev Paşa Camii Kubbesi

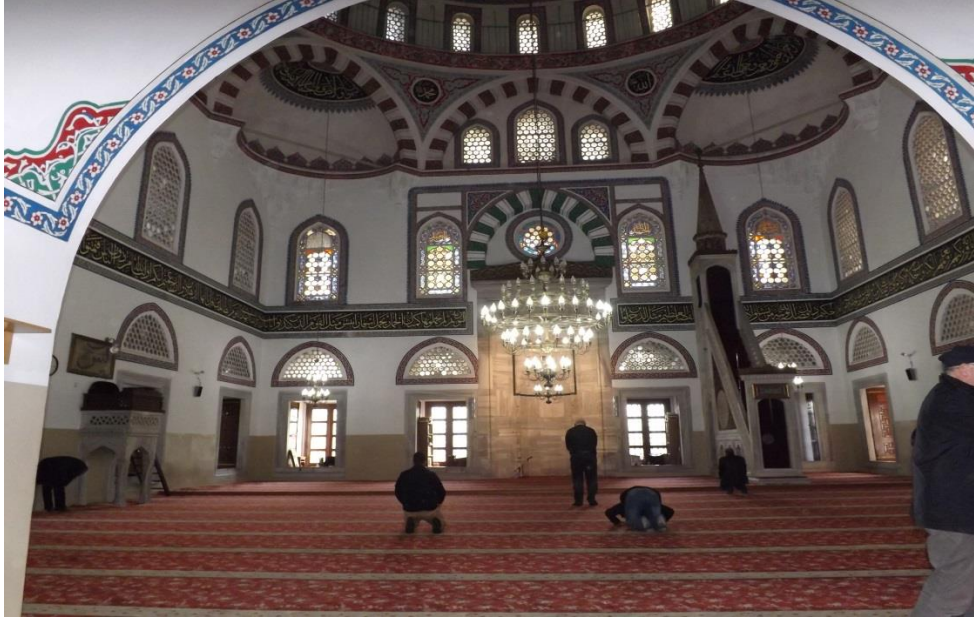
Fotoğraf 4: Gebze Çoban Mustafa Paşa Kubbesi

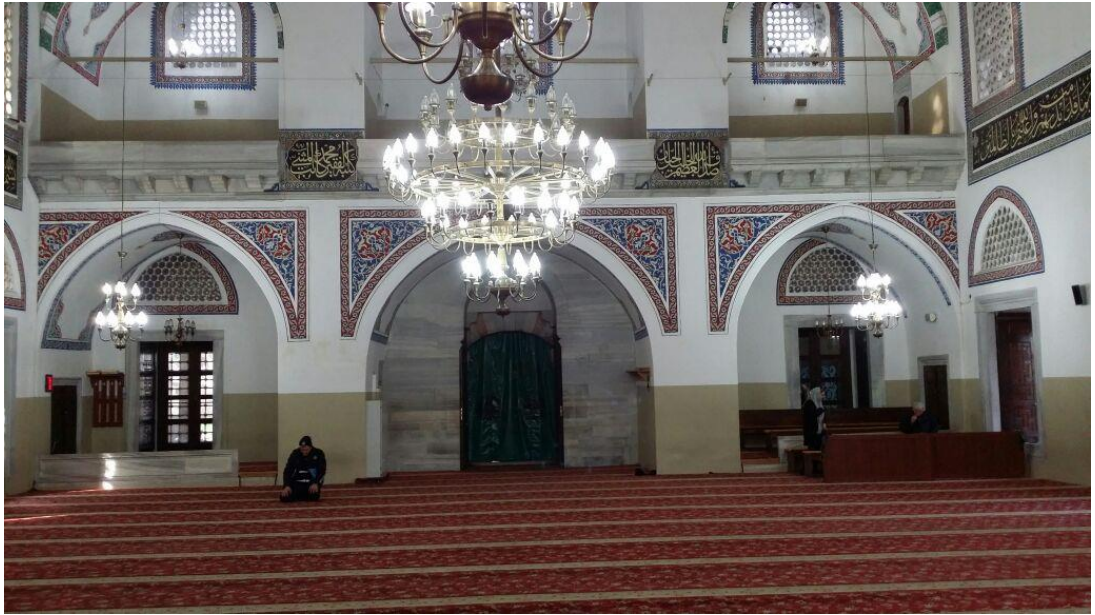
Fotoğraf 5: Pertev Paşa Camii Kubbe Merkezi Desen

Fotoğraf 6: Çoban Mustafa Paşa Kubbesi Merkezi Desen

Fotoğraf 7: Pertev Paşa Camii Kible Duvarı Genel Görünüm

Fotoğraf 8: Pertev Paşa Camii Giriş Ekseni Genel Görünüm

GEBZE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VE İZMİT PERTEV PAŞA CAMİLERİNİN KALEM İŞİ SÜSLEMELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

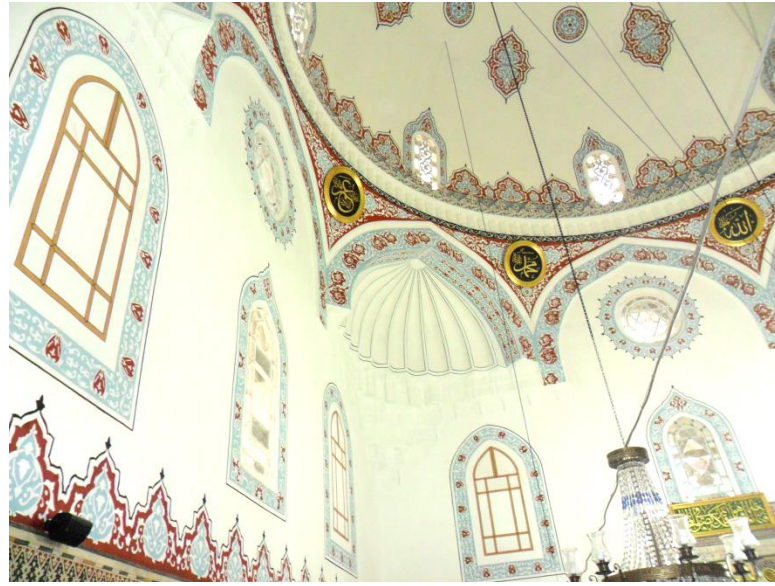
Fotoğraf 9: Çoban Mustafa Paşa Camii Kible Duvarı Genel Görünüm

Fotoğraf 10: Çoban Mustafa Paşa Camii Giriş Ekseni Genel Görünüm

Fotoğraf 11: Pertev Paşa Camii kubbe geçiş elemanları

Fotoğraf 12: Çoban Mustafa Paşa Camii kubbe geçiş elemanları

Fotoğraf 13: Çoban Mustafa Paşa Camii
Pencere Kenarları

Fotoğraf 14: Pertev Paşa Camii
Pencereler

Fotoğraf 15: Çoban Mustafa Paşa Camii
Beden duvarlarını çevreleyen kuşak detayı

Fotoğraf 16: Pertev Paşa Camii
Beden duvarlarını çevreleyen kuşak detayı

Fotoğraf 17: Çoban Mustafa Paşa Camii
Son Cemaat Yeri Kubbe Süslemesi

Fotoğraf 18: Pertev Paşa Camii
Son Cemaat Yeri Kubbe Süslemesi

Fotoğraf 19: Çoban Mustafa Paşa Camii
Mihrabiye Detayı

Fotoğraf 20: Pertev Paşa Camii
Son Cemaat Yeri Tonoz Süslemesi

GEBZE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VE İZMİT PERTEV PAŞA CAMİLERİNİN KALEM İŞİ SÜSLEMELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

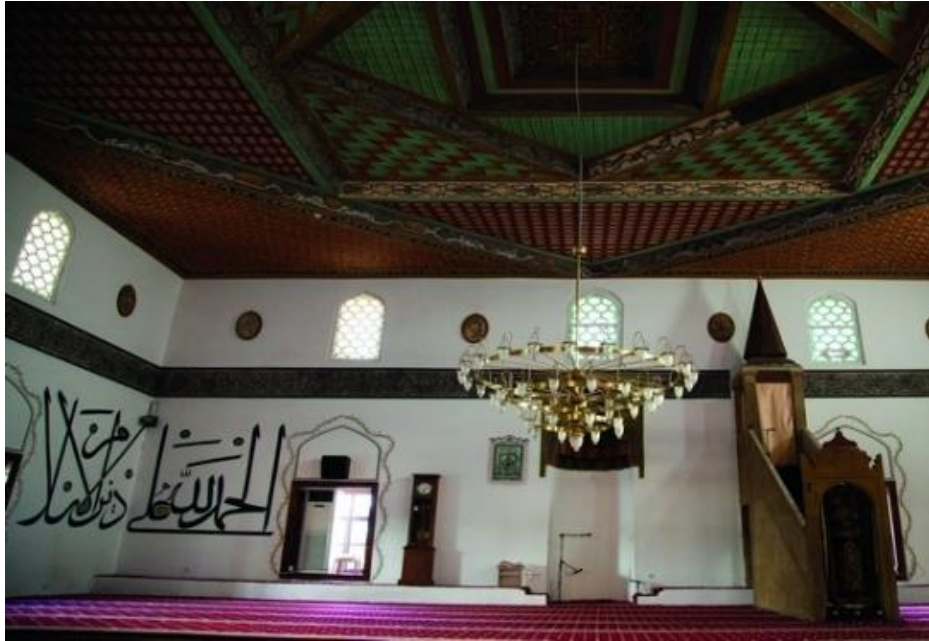
Fotoğraf 21: Bozüyük Kasımpaşa Camii Kubbe ve Kubbe Geçişleri (bilecik.com.tr)

Fotoğraf 22: Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Camii Kubbesi (Sinan Doğan)

Fotoğraf 23: Erzurum Lala Paşa Camii Kubbesi (wowturkey.com)

Fotoğraf 24: Bilecik Rüstem Paşa Camii İç Mekan (bilecik.com.tr)

KISA SÜRELİ (SAATLİK, GÜNLÜK, HAFTALIK) KONUT KİRALAMA FAALİYETİNDEN ELDE EDİLEN GELİRİN VERGİLENDİRİLMESİ

Erol DEMİR¹

ÖZET

Günümüzde oldukça yaygın hale gelen ve özellikle büyükşehirlerde tercih edilen “kısa süreli kiralama”, konut kiralama modelinin bir başka yöntemidir. Konut sahipleri açısından çeşitli avantajları olan bu yöntemin kiracılar açısından da bazı avantajları bulunmaktadır. Ancak kayıt dışı işlemlerin oldukça fazla olduğu bu alanda önemli vergi kayıpları söz konusudur.

Yasal bir düzenlemesi olmayan ve kimlerin hangi amaçlarla kullandığının tespitinin oldukça zor olduğu kısa süreli kiralama sektörü, birçok riski de beraberinde getirmektedir. Özellikle 1+1 tipindeki dairelerin ağırlıkta olduğu bu tür konutlar, iş gezileri ve turistik amaçların yanında illegal amaçlar için de tercih edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kısa süreli kiralama, yasal boşluk, kayıt dışılık, vergilendirme

ABSTRACT

TAXATION OBTAINED FROM SHORT TERM (HOURLY, DAILY, WEEKLY) RENTAL HOUSING INCOME

Short term rental is a variety of housing rental model which is commonly preferred nowadays, particularly in big cities. This method has various benefits not only for house owners, but also tenants. However, this triggers a high proportion of tax losses because of the unregistered transactions.

Short term rental causes different kind of risks since it is extremely difficult to know for what purpose used by who. Especially the type of 1+1 house ara being utilized legal aims, such as Business trips or tourists vocation, and illegal aims.

Keywords: Short term rental, loopholes, informality, taxation

1. GİRİŞ

Kısa süreli kiralık konutlar; sahipleri veya aracılar tarafından saatlik, günlük, haftalık veya aylık olarak kullanıcıların asgari ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyede eşya ile donatılmış vaziyette kiraya verilen taşınmazlar olarak tanımlanabilir. Bu tür kiralamalarda ana unsur daha fazla gelir elde etmektir.

¹ Dr., TKK Merkez Birliği Genel Müdürlüğü Müşaviri, eroldemir@tarimkredi.org.tr

KISA SÜRELİ (SAATLİK, GÜNLÜK, HAFTALIK) KONUT KİRALAMA FAALİYETİNDEN ELDE EDİLEN GELİRİN VERGİLENDİRİLMESİ

Dünyanın pek çok yerinde batı Avrupa’da yaygın olan günlük kiralama sistemi Türkiye’de de artmış durumda giderek de artmaya devam etmektedir. Amerika ve Avrupa’da B&B (Bad and Breakfast) sistem adı altında uzun yıllardır uygulanan ve ülkemizde son yıllarda oldukça rağbet gören kısa süreli kiralık konutlar, diğer otel, motel, pansiyon vb. konaklama yerlerine göre daha ucuz bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de turizmin gelişmesiyle günlük ev kiralama akımı hızla büyümektedir. Yaz turizminin başlamasıyla Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde günlük ev kiralama talepleri önemli derecede arttığı gözlenmektedir. Turistik bölgelere yakın olan yerlerde özellikle yabancı turistlerin konaklama tercihi, otelden ziyade günlük kiralık evlere kaymaya başlamıştır.

Söz konusu turistik bölgeler dışında, günlük konut kiralamalarda İstanbul başta gelmektedir. Bu noktada yaygın ilçe olarak havaalanına yakınlığı nedeniyle Bakırköy, turistik açıdan Beylikdüzü ile üniversitelere yakın konumda olan Beşiktaş yer almaktadır. Ankara’da ise iş seyahatlerinin yoğunluğu sebebiyle Kızılay ve Çankaya gibi ilçeler başta gelmektedir. İstanbul ve Ankara’dan sonra günlük kiralık konut taleplerinin yaşandığı iller olarak Antalya, Muğla ve İzmir sayılabilir.

Artan talep ve yüksek getiri kısa süreli kiralamaların sayısında kısa sürede büyük artışı beraberinde getirmiştir. Fiyat avantajı ve kolay ulaşılmasıyla öne çıkan kısa süreli kiralık dairelere talep, her geçen gün artmaktadır. Artık Türkiye’de düzenlenen fuar, sergi, kongre vb. organizasyonların Avrupa ile yarışır duruma geldiği günümüzde çeşitli ülkelerden gelen ziyaretçilerin konaklama ihtiyaçlarının karşılanmasında ekonomik olması yönüyle günlük konaklamanın ciddi bir talebe cevap verdiği bilinmektedir.

Günlük kiralık konut bulmak için kullanılan ve birçok internet sitesinde yer alan konut ilanları artık insanların ev bulmak için başvurdukları birincil yöntem haline gelmiştir. Konut talep edenler bu ilan siteleri sayesinde rahatlıkla ev bulabilmektedir. Günlük olarak talep edilen konutun kiralınması işlemlerinin yaklaşık % 90’a varan kısmı internet üzerinden yapıldığından komisyon bedeli ve ek ilan bedeli gibi birtakım masraflar ödenmemektedir.

Türkiye’de genellikle uzun veya kısa süreli iş seyahati için büyük şehirlere gidenlerin otel masraflarına kıyasla daha ekonomik fatura ile karşılaşmaktadırlar. Kısa süreli konut kiralama ve kiralamaların, hem kiraya veren konut sahibi hem de kiracı açısından avantajlı olması bu tür kiralamalara olan ilginin artmasına neden olmaktadır. Artan ilgi ve yüksek getiri sayesinde günlük kiralama ve kiralamaların sayısında oldukça büyük artışı da beraberinde getirmektedir.

Kiralama işlemlerinin % 25’i kadarlık bir kısmının kısa vadeli kiralamalardan oluşmasına rağmen Türkiye’de bu yönde bir yasal mevzuatının ve denetim sisteminin olmaması, vergi ve SGK primi ödenmemesi, haksız rekabete yol açması, illegal faaliyetlerde kullanılması gibi birçok sorunu beraberinde getiren büyük bir sektörün doğmasına yol açmıştır.

Kısa süreli kiralama ve kiralamalar genellikle aşağıda belirtilen müşteri kitlesi tarafından tercih edilmektedir ;

- Geçici konaklamaya ihtiyaç duyanlar (yerli, yabancı turistler, fuar, sergi, iş amaçlı geziler),
- Otel, motel, pansiyon gibi kontrollü yerlerde kalamayanlar,
- İlegal işleri yürütmek amacıyla ihtiyaç duyanlar.

2. KISA SÜRELİ KİRALAMA İŞLEMLERİNDE VERGİLENDİRME

Türk Ticaret Kanunu (TTK)’nın 11. maddesinde *“Ticari işletme, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir.”* Ticari faaliyette sermaye ve emekten oluşan devamlı bir organizasyon yapısı vardır. Burada ticari kazancı belirleyen ana unsur *“ticari faaliyette devamlılıktır.”* Bu itibarla, ticaret erbabı tarafından devamlılık esasına göre yapılan faaliyet sonucu elde edilen gelir, ticari kazanç olarak vergilendirilir. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK)’nın 37. maddesinde; *“Her türlü ticari ve sınai faaliyetlerden doğan kazançlar ticari kazançtır”* hükmüne yer verilmiş olup, aynı Kanununun 70. maddesinin (1) numaralı bendinde, binaların sahipleri, mutasarrıfları, zilyetleri, irtifak ve intifa hakkı sahipleri veya kiracıları tarafından kiraya verilmesinden elde edilen gelirlerin gayrimenkul sermaye iradı olduğu ve yukarıda belirtilen mal ve hakların kiralanması karşılığı yapılan ödemelerden % 20 oranında tevkifat yapılacağı belirtilmiştir.

KISA SÜRELİ (SAATLİK, GÜNLÜK, HAFTALIK) KONUT KİRALAMA FAALİYETİNDEN ELDE EDİLEN GELİRİN VERGİLENDİRİLMESİ

Söz konusu Kanun'un gayrimenkul sermaye iradına ilişkin hükümleri uyarınca, binaların kısmen veya tamamen ya da boş veya eşya ile döşenmiş olarak kiraya verilmesinden elde edilen gelir, gayrimenkul sermaye iradı olarak kabul edilmektedir.

Konut olarak kullanılan binalar kiraya verilirken oda ve diğer müştemilatı ile birlikte tamamen kiracının kullanımına terk edilebilmekte olup, bu tür kullanımlar Borçlar Kanununda düzenlenen adi kiralama kapsamına girmektedir. Dolayısıyla bu tür kiralamadan elde edilen gelir gayrimenkul sermaye iradı olarak vergiye tabi tutulmaktadır.

Ancak, gayrimenkullerin uzun süreli kiralanması suretiyle elde edilecek gelirden daha fazla gelir elde edilmesi amacıyla saatlik, günlük veya haftalık olarak, süreklilik arz eden bir şekilde farklı kişilerin kullanımına hazır halde bulundurulması, kalacak kişilere konutun teslimi ve kalma sürelerinin sonunda konutun teslim alınması ve yeniden kullanıma hazır hale getirilmesi bir organizasyonu gerektirmektedir.

Bu itibarla; Söz konusu organizasyon sonucu konutun kısa sürelerle başkalarının istifadesine sunulması sonucunda elde edilen kazancın ticari kazanç olarak değerlendirilmesi ve bu hükümlere göre vergilendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Katma Değer Vergisi (KDV) Kanunu'nun 1/1 maddesine göre ticari faaliyet kapsamında yapılan kısa süreli kiralama hizmeti genel oranda (% 18) KDV'ye tabi tutulmalıdır.

Vergi kanunları açısından işyeri olarak kabul edilen ve ticari kazanç sahibi olan kısa süreli kiralık konut sahiplerinin;

Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun 153 ve devamı maddeleri hükmünce işe başladığını, iş değişikliğini ve işi bıraktığını bildirmek, 171. maddesi hükmünce defter tutmak, 227. maddesi hükmünce fatura vb. ispat edici belge düzenlemek ve 253. maddesi hükmünce de söz konusu defter ve belgeleri ilgili buldukları takvim yılını takip eden beş yıl süre ile muhafaza etmeye mecbur olup diğer vergi kanunları uyarınca beyannameleri (*KDV, Damga, Kurumlar, Gelir*) ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) bildirgelerini süresi içerisinde bağlı buldukları yer vergi dairesine, SGK müdürlüklerine elektronik ortamda vermeleri gerekmektedir.

3. KISA SÜRELİ KİRALANAN KONUTLARA İLİŞKİN YASAL MEVZUAT

Türkiye’de konaklama sektörüne ilişkin

a) Esas mevzuat;

- *2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu ve bu Kanuna dayanılarak çıkarılan Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik,
- **634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu’nun 24. maddesi,
- ***213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 153. maddesi,
- ****1774 sayılı Kimlik Bildirme Kanunu’nun 2. maddesi

b) Denetim mevzuatı;

- Kültür ve Turizm Bakanlığı → Konaklama niteliği açısından,
- Maliye Bakanlığı → Vergi yükümlülükleri açısından,
- Emniyet Müdürlükleri → Toplumsal güvenlik açısından,
- Belediye, il özel idaresi → Ruhsat açısından.

Fiilen faaliyete başladığı tarihten itibaren işletme belirli aralıklarla denetime tabi tutulacaktır.

***2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu ve bu Kanuna dayanılarak çıkarılan Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik,**

Başvuru

MADDE 3 – Turizm belgesi taleplerinde başvurular, Yönetmelikte ve bu Tebliğde istenilen belgeler ile Kültür ve Turizm Bakanlığına yapılır.

Başvuru dilekçesi

MADDE 4 –

1- Belge talebinde bulunan gerçek kişi ise kendisi veya temsile yetkili kılınan kişi tarafından, tüzel kişi ise tüzel kişiliği temsile yetkili kişi veya kişiler tarafından başvuru dilekçesi imzalanır. İmza sahibinin imza sirküleri veya beyannamesi ile yetki belgesi istenir.

KISA SÜRELİ (SAATLİK, GÜNLÜK, HAFTALIK) KONUT KİRALAMA FAALİYETİNDEN ELDE EDİLEN GELİRİN VERGİLENDİRİLMESİ

2- Birden fazla ticaret şirketinin, bir ortaklık yapısı ile işlettikleri işletmelerin belgesine belge sahibi veya işletici olarak şerhi taleplerinin bulunması halinde; her şirketi kapsayan gerekli belgeler ile birlikte temsil ve ilzama ortak yetkilinin veya her birinin Bakanlığa karşı müteselsil sorumluluklarının bulunduğunu açıkça belirten şirketlerce düzenlenecek sözleşme Bakanlığa gönderilir.

3- Gerçek kişi ve ticaret ortakları ile gerçek kişi ortaklıklarında temsil ve ilzama ortak yetkilinin veya her birinin Bakanlığa karşı müteselsil sorumlu olduğunun açıkça belirtildiği sözleşme Bakanlığa gönderilir.

Tesis tanıtım raporu

MADDE 5 – Turizm belgesi talebi ile, belgeli tesislerde kapasite değişikliği taleplerini içeren başvurularda tesis tanıtım raporu düzenlenir.

İşyeri açma ve çalışma ruhsatı, ticaret sicil gazetesi, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri veya turizm merkezlerinde yer alma durumu

MADDE 6 –

1- İşyeri açma ve çalışma ruhsatı; *“beyana göre düzenlenmiştir, geçicidir, sürelidir, kısmidir”* şeklinde şartlı olmamalıdır.

2- Belge devri işlemleri hariç, işyeri açma ve çalışma ruhsatının veya mevcut işyeri açma çalışma ruhsatının geçerliliğine ilişkin yazının Bakanlıkça istenildiği durumlarda 6 ay süre verilir.

3- Turizm belgeli tesislerde; kapasite artışının ilave yapılaşmayla oluşması halinde yeni tarihli işyeri açma ve çalışma ruhsatı veya ilgili kurumun ruhsatın geçerli olduğuna dair yazısı istenir.

4- Verilen işyeri açma çalışma ruhsatlarının, tesis türünün **konaklama olması halinde** asli faaliyet konusuna, diğer türlerde türünün asgari faaliyet konularından birine uygun veya benzer şekilde düzenlenmiş olması yeterlidir.

5- Başvurularda, ticaret sicil gazetesi örneği veya ticaret sicil numarasının beyan edilmesi yeterlidir. Ticaret sicil gazetesinde yer alan faaliyet konuları incelemelerde dikkate alınmaz.

6- Yatırım belgesi veya kısmi turizm işletmesi belgesi başvurularında, yatırımın kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri veya turizm merkezlerinde kalıp kalmadığı ile ilgili planda yer alan parsel kullanım kararı beyan edilir.

İlgili kurumlara bildirim

MADDE 7 – Bakanlıkça düzenlenen turizm belgesi örnekleri işyeri açma ve çalışma ruhsatını düzenlemekle yükümlü ilgili idaresine, ilgili Valiliğe, tahsisli ise tahsis yapan kuruma ve Araştırma ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığına, ayrıca turizm yatırımı veya kısmi turizm işletmesi belgesi örnekleri Hazine Müsteşarlığına gönderilir.

****634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 24. maddesi**

VII - Yasak işler:

Madde 24 – Ana gayrimenkulün, kütükte mesken, iş veya ticaret yeri olarak gösterilen bağımsız bir bölümünde hastane, dispanser, klinik, poliklinik, ecza laboratuvarı gibi müesseseler kurulamaz; kat maliklerinin buna aykırı sözleşmeleri hükümsüzdür; dispanser, klinik, poliklinik niteliğinde olmayan muayenehaneler bu hükmün dışındadır. Ana gayrimenkulün, kütükte mesken olarak gösterilen bağımsız bir bölümünde sinema, tiyatro, kahvehane, gazino, pavyon, bar, kulüp, dans salonu ve emsali gibi eğlence ve toplantı yerleri ve fırın, lokanta, pastane, süthane gibi gıda ve beslenme yerleri ve imalathane, boyahane, basımevi, dükkan, galeri ve çarşı gibi yerler, ancak kat malikleri kurulunun oybirliği ile vereceği kararlarla açılabilir.

(Ek fıkra: 13/2/2011-6111/194 md.) 1136 sayılı Avukatlık Kanununda avukatlık büroları ve hukuk büroları ile ilgili düzenleme yapıncaya kadar meskenlerdeki avukatlık ve hukuk büroları faaliyetlerine devam ederler. Bu süre, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıldır. Bu hüküm 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununda ilgili düzenleme yapıncaya kadar meslek mensupları tarafından açılan bürolar hakkında da uygulanır. Bu karar yöneticinin veya kat maliklerinden birinin istemi üzerine bütün bağımsız bölümlerin kat mülkiyeti kütüğündeki sahifelerine şerh verilir.

*****213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 153. maddesi,****İŞE BAŞLAMAYI BİLDİRME:**

Madde 153 - Aşağıda yazılı mükelleflerden işe başlayanlar keyfiyeti vergi dairesine bildirmeye mecburdurlar:

1. Vergiye tabi ticaret ve sanat erbabı;
2. Serbest meslek erbabı;
3. Kurumlar Vergisi mükellefleri;
4. Kolektif ve adi şirket ortaklarıyla komandit şirketlerin komandite ortakları.

(Ek fıkra: 11/06/2003 - 4884 S.K./12. md.) Ticaret sicili memurlukları, kurumlar vergisi mükellefi olup da Türk Ticaret Kanununun 30 uncu maddesi uyarınca tescil için başvuran mükelleflerin başvuru evraklarının bir suretini ilgili vergi dairesine intikal ettirir. Bu mükelleflerin işe başlamayı bildirme yükümlülükleri yerine getirilmiş sayılır. Bildirim yükümlülüğünü süresi içinde yerine getirmeyen ticaret sicili memurları hakkında işe başlamanın zamanında bildirilmemesine ilişkin usulsüzlük cezası hükümleri uygulanır.

******1774 sayılı Kimlik Bildirme Kanunu'nun 2. maddesi**

Madde 2 – Otel, motel, han, pansiyon, bekar odaları, kamp, kamping, tatil köyü ve benzeri her türlü, özel veya resmi konaklama yerleri ile özel sağlık müesseseleri, dinlenme ve huzur evleri, dini ve hayır kurumlarının sosyal tesislerinin sorumlu işleticileri, bu yerlerde ücretli veya ücretsiz, gündüz veya gece, yatacak yer gösterdikleri yerli veya yabancı herkesin kimlik ve geliş- ayrılış kayıtlarını, örneğine ve usulüne uygun şekilde günü gününe tutmak, genel kolluk kuvvetlerinin her an incelemelerine hazır bulundurmak, Türkiye İstatistik Kurumuna, talebi halinde vermek zorundadırlar.

4. KATMA DEĞER VERGİSİ AÇISINDAN KİRALAMA İŞLEMLERİ

Bilindiği gibi, KDV Kanunu'nun 1. maddesine göre, Türkiye'de yapılan ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, katma değer vergisine tabi bulunmaktadır.

Kanunun maddesinin 1/3-f bendi ile, **Gelir Vergisi Kanunu'nun 70. maddesinde sayılan mal ve hakların kiralanması işlemleri**, katma değer vergisinin konusuna dâhil edilmiş olup, şahsi kiralama dâhil tüm kiralama işlemleri, ticari, sınai, zirai ve mesleki faaliyet kapsamında olsun olmasın katma değer vergisinin kapsamına girmektedir.

Kiralama işlemlerinde vergiyi doğuran olay, kiralanın mal veya hakkın tasarruf hakkının kiralayana devredildiği vergilendirme döneminde doğmakta ve KDV Kanunu'nun hizmet ifalarına ait esaslar çerçevesinde, hizmetin gerçekleştiği vergilendirme döneminde beyan edilmesi gerekmektedir. Aynı kanunun 8/h. maddesinde de, söz konusu mal ve hakları **kiraya verenlerin** verginin mükellefi oldukları belirlenmiştir.

a- Kiralama İşlemlerinde verginin Konusu: Mal ve hakların kiralanmasında verginin konusuna giren işlemler, gayrimenkul sermaye iradi elde edilmesi ile sonuçlanan kiraya verme işlemleridir.

Kiralama işlemi, taşınır veya taşınmaz bir mal veya hakkın, bedel karşılığında belli bir süre başkasının kullanımına verilmesi olup, bunların hizmetinden yararlanmasına olanak veren ve hukuki sonuç doğuran bir işlemdir. Kiralama işleminin vergiye tabi tutulabilmesi için,

- Kiralama şeklinde bir işlemin olması,
- Kiralama işleminin Türkiye'de gerçekleşmesi ve
- İşlemin istisnaya tabi olmaması gerekir.

Çünkü KDV Kanunu'nun 17. maddesinin 4/d bendi ile, iktisadi işletmelere dâhil olmayan gayri menkullerin kiralanması işlemleri vergiden istisna edilmiştir. Gayrimenkul dışında kalan ve GVK'nin 70. maddesinde sayılan, diğer mal ve hakların kiralanması işlemleri ise, iktisadi işletmeye dâhil olsun veya olmasın katma değer vergisine tabi bulunmaktadır.

Gayrimenkul mülkiyeti, tapu siciline tescil ile gerçekleşmekte ve bunlar aynı zamanda tapu siciline taşınmazlar olarak kaydedilmektedir. Gayrimenkul sermaye iradının tanımlandığı GVK'nin 70. maddesinin 1-4.bentlerinde;

KISA SÜRELİ (SAATLİK, GÜNLÜK, HAFTALIK) KONUT KİRALAMA FAALİYETİNDEN ELDE EDİLEN GELİRİN VERGİLENDİRİLMESİ

- Arazi, bina, maden suları, memba suları, madenler, taş ocakları, kum ve çakıl istihsal yerleri, tuğla ve kiremit harmanları, tuzlalar ve bunların mütemmim cüzileri ve teferruatı,

- Voli mahalleri ve dalyanlar,

- Gayrimenkullerin, ayrı olarak kiraya verilen, mütemmim cüzileri ve teferruatı ile bilumum tesisatı, demirbaş eşya ve döşemeleri,

- Gayrimenkul olarak tescil edilen haklar gayrimenkul olarak sayılmıştır. Bina yapıldığı madde ne olursa olsun, gerek karada, gerek su üzerinde sabit inşaatın hepsini kapsamaktadır. Binanın döşeli olarak kiraya verilmesi halinde, döşeme için alınan bedel de gayrimenkul kirasına dâhildir.

b- Kiralama İşlemlerinde Katma Değer Vergisi: KDV Kanunu'nun 1/3-f. maddesi hükmüne göre, GVK'nin 70. maddesinde sayılan ve yazının önceki bölümünde açıklanan mal ve hakların kiralanması işlemleri, katma değer vergisinin konusuna girmektedir. Kanun maddesi hükmünden de anlaşılacağı üzere, söz konusu mal ve haklar ticari ve zirai faaliyet çerçevesinde kiralanmasa dahi vergiye tabi bulunmaktadır. Aynı kanunun 8/h. maddesinde de, belirtilen mal ve hakları kiraya verenlerin verginin mükellefi oldukları hüküm altına alınmıştır. Ancak, gayrimenkul dışındaki mal ve hakları kiralayanların da, bazı durumlarda sorumlu sıfatıyla mükellefiyetleri söz konusu olabilmektedir.

Kiralama işlemlerinde katma değer vergisinin matrahı, mal ve hakların kiralanması karşılığında alınan veya borçlanılan bedeldir. Bedelsiz olarak başkalarının kullanımına bırakılan mal ve hakların kira bedeli, Vergi Usul Kanununun 73. maddesi hükmüne göre tespit edilecek emsal kira bedelidir. Anılan Kanun maddesi hükmüne göre, kiraya verilen mal ve hakların kira bedelleri, emsal kira bedelinden düşük olamaz. Bina ve arazide emsal kira bedeli, yetkili özel mercilerce veya mahkemelerce takdir veya tespit edilmiş kirası, bu surette takdir veya tespit edilmiş kira mevcut değilse, VUK hükümlerine göre belirlenen vergi değerinin %5'i dir. Diğer mal ve haklarda emsal kira bedeli, bu mal ve hakların maliyet bedelinin, bu bedel bilinmiyorsa, VUK'nun servetlerin değerlendirilmesi hakkındaki hükümlerine göre belirlenen değerlerinin % 10'u dur.

Mal ve hakların kiralanması işlemleri KDV Kanunu'nun **28.** maddesine ekli listeye göre genel vergi oranına (**%18**) tabidir. Ancak, **3226** sayılı Finansal Kiralama Kanunu kapsamında yapılan kiralama işlemlerinde, indirimli (**%1-8**) vergi oranı uygulanmaktadır.

-Kiralama İşlemlerinde Tahakkuk Esası Geçerlidir: **24.02.1987** tarihinde yayımlanan **25** seri no'lu KDVK Genel Tebliğinin (A) bölümünde yer alan düzenlemeye göre, kiraya verme işlemlerine ait katma değer vergisinin, hizmet ifalarına ait esaslar çerçevesinde kira bedelinin tahsil edildiği vergilendirme döneminde hesaplanarak beyan edilmesi gerektiği açıklanmıştır. Ancak, katma değer vergisi uygulamasında, mal teslimi ve hizmetin ifası ile vergiyi doğuran olay meydana gelmekte ve tahakkuk esasına göre vergi hesaplanmaktadır. Hizmet ifası olarak kabul edilen kiralama işlemlerinde de **tahakkuk esası** geçerli olduğundan verginin doğması tahsilata bağlı değildir.

Gayrimenkul Kiralamaları: KDV Kanunu'nun 1/3-f. maddesi hükmüne göre, Gelir Vergisi Kanununun 70.maddesinde sayılan mal ve hakların kiraya verilmesi işlemleri, katma değer vergisinin konusuna girmektedir. Ancak, aynı kanununun 17/4-d.maddesi ile, iktisadi işletmelere dahil olmayan gayri menkullerin, (*Arazi, bina ve bunlarla birlikte kiralanın mütemmim cüzü ve teferruatı, voli mahalleri ve dalyanlar ile gayrimenkul olarak tapu sicilinde tescil edilen haklar*) kiralanması işlemleri, vergiden istisna edilmiş bulunmaktadır. Bu durumda, iktisadi işletmeye dahil olan-aktifte kayıtlı bulunan gayri menkullerin kiralanması, katma değer vergisine tabi olmaktadır.

İktisadi işletmeler, mal ve hizmet üreten ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır. Bunların temel unsurları, ticari faaliyetin de temel özelliklerinden olan bir organizasyona bağlı olarak piyasa ekonomisi içerisinde ve bedel karşılığı mal alım-satımı, imalatı veya hizmet ifaları faaliyetleridir.

Bu durumda, katma değer vergisi uygulamasında, kiralamaya konu olan mal ve hakların iktisadi işletmeye dâhil olup olmaması veya aktifte kayıtlı bulunup bulunmaması önem kazanmaktadır.

c-Kiralama İşlemlerinde Mükellef: Kiralama işlemlerinde verginin mükellefi, KDV Kanununun 8/1-h. maddesinde, "*Gelir Vergisi Kanununun 70. maddesinde*

sayılan mal ve hakların kiraya verenler” olarak belirlenmiştir. Ancak, kiraya verenlerin kimliğine ilişkin olarak herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu durumda, kiralama işlemini yapan bütün gerçek ve tüzel kişiler verginin mükellefi olabileceklerdir.

Kiralama işlemlerine ait katma değer vergisinin, kiraya veren mükellef tarafından beyan edilmesi ve kiralayan tarafından sorumlu sıfatıyla tevkifat yapılarak beyan edilmesi olmak üzere, ikili bir vergileme sistemi ve mükellefiyet söz konusu olmaktadır.

5. KİRALAMA İŞLEMLERİNE İLİŞKİN TÜRKİYE MUHASEBE STANDARDI (TMS 17)

Bu standardın amacı; gerçekleştirilen kiralama işlemlerine ilişkin olarak kiracı ve kiraya veren tarafından uygulanması gereken muhasebe politikalarını ve yapılacak açıklamaları belirlemektir.

Bu standardın kapsamı, kiralama sözleşmesine konu varlıkların kullanımı ve bakımıyla ilgili önemli hizmetlerin kiraya verenden talep edilebildiği sözleşmeler de dahil olmak üzere, bu varlıkların kullanım hakkının kiracıya aktarıldığı sözleşmelere uygulanır.

Bu standartta geçen terimlerin anlamları aşağıdaki gibidir:

Kiralama: Kiraya verenin bir varlığın kullanım hakkını, bir ödeme veya ödeme planı karşılığında, taraflarca kararlaştırılmış bir zaman süresince kiracıya devrettiği sözleşmedir.

Kiralama süresinin başlangıcı: Kiracının kiralamış olduğu varlığı kullanma hakkını kazandığı tarihtir.

Kiralama süresi: Sözleşmede belirtilen iptal edilemeyen kiralama süresidir. Ancak, kiralama sözleşmesinin başlangıcında kiracıya sözleşmede belirtilen sürenin bitiminde bedelli veya bedelsiz olarak süre uzatımı hakkı tanınmış ve kiralama sözleşmesinin başlangıcında kiracının bu hakkı kullanacağı neredeyse kesin ise, bu ilave süre de kiralama süresi içinde değerlendirilir.

Yararlı ekonomik ömür:

a) Bir varlığın bir veya daha fazla kullanıcı tarafından ekonomik olarak kullanılacağı tahmin edilen süreyi veya;

b) Bir veya daha fazla kullanıcı tarafından ilgili varlıktan elde edilmesi beklenen üretim sayısı veya benzeri üretim birimini ifade eder.

Yararlı ömür: Kiralama süresinin başlangıcından itibaren ve kiralama süresiyle sınırlı olmaksızın, bir varlığın işletmeye ekonomik fayda sağlaması beklenen tahmini süredir.

Faaliyet Kiralaması

Kiraya verenler, faaliyet kiralamasına konu olan varlıkları niteliğine göre bilançolarında gösterir. Faaliyet kiralamasından kaynaklanan kira geliri, kiraya konu varlıktan elde edilen faydadaki azalmanın zamanlamasını daha iyi yansıtan başka bir sistematik yöntem var olmadıkça, kiralama süresi boyunca doğrusal yöntem uygulanmak suretiyle gelir olarak muhasebeleştirilir.

Kira gelirinin elde edilmesinde katlanılan maliyetler, amortismanlar dahil olmak üzere, gider olarak muhasebeleştirilir. Faaliyet kiralaması işlemine ilişkin gerekli açıklamalar da finansal tablolar ekinde sunulur.

6. UYGULAMADA KISA SÜRELİ KİRALAMA FAALİYETLERİ

Uygulamadaki örnekleri incelendiğinde kısa süreli kiralama faaliyetleri farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Kısa süreli kiralamaların bazıları aracı kuruluşlarca yerine getirilmektedir. Bu kuruluşlar kısa süreli konut kiralama faaliyetlerini internet üzerinden gerçekleştirmekte ve bu işler karşılığında bir komisyon almaktadırlar. Aracı kuruluşlar yardımıyla konutlarını kiraya vererek gelir elde eden konut sahipleri; GVK'nin 37. maddesine göre vergilendirilecek, TTK'nin 18. maddesine göre de bir tacirin bütün hak ve yükümlülüklerini yerine getireceklerdir.

Kısa süreli kiralamalar, konut sahipleri tarafından da bizzat yapılabilmektedir. Konut sahipleri yine internet üzerinden belirttikleri ilanlar yardımıyla kiracı bulabilmektedirler. Bu tür konutlar genellikle içleri eşya ile döşenmiş olarak kiraya verilmekte ve kısa süreliğine verildiği için dönem sonlarında yeniden temizlenip düzeltildikten sonra bir başka kiracıya verilebilmektedir. Kiralama dönemi içerisinde

gelen elektrik, su, doğalgaz, telefon, internet vb. faturalar konut sahibi tarafından ödenmektedir. Uygulamanın bu şekilde süreklilik esasına göre yürütülüyor olması ticari faaliyetin asli unsuru olan devamlılık unsurunu da sağlamış olacağından GVK'nin 37. maddesi kapsamında ticari kazanç olarak vergilendirilecektir. Konut sahipleri bu uygulama sonucu elde ettikleri kira gelirleri, GVK'nin 70. maddesi kapsamında gayrimenkul sermaye iradı sayılacağından GVK madde 86/1'de yer alan hadleri aşması halinde yıllık gelir vergisi beyannamesi vermek durumundadırlar.

Kısa süreli kiralama bir başka yöntemi ise konut sahiplerinden bir yıl veya daha fazla süreli olarak kiralanmış konutların içleri tefriş edildikten sonra bir başkasına kısa süreli olarak kiralanmasıdır. Genellikle bu tür kısa süreli kiralama konut sahibinin bilgisi dışında gerçekleştirilmektedir. Bu tür uygulamalar sonucu elde edilen gelir, GVK'nin 37. maddesi kapsamında ticari kazanç sayılacaktır. Kısa süreli kiralama işleri ile uğraşan mükellefler, konut sahiplerine yapmış oldukları ödemeler üzerinden % 20 oranında gelir vergisi tevkifatı yapmak zorundadırlar.

7. SONUÇ

Türkiye'de kısa süreli konut kiralama yöntemi yaygın hale gelmeye başlamış ve özellikle büyükşehirlerde tercih edilen bu tür yöntemler, normal kiralamalara göre daha fazla kazanç sağlamaktadır. Kısa süreli kiralama, konut sahipleri açısından avantajlı olduğu kadar kiracılar açısından da oldukça avantajlıdır. Ancak kayıt dışı işlemlerin oldukça fazla olduğu bu alanda önemli vergi kayıpları söz konusu olmaktadır. GVK'nin 37. maddesine göre bu kazançlar ticari kazanç olarak vergilendirilmelidir.

Yasal bir düzenlemesi olmayan ve kimlerin hangi amaçlarla kullandığının tespitinin oldukça zor olduğu kısa süreli kiralama sektörü, birçok riski de beraberinde getirmektedir. Hızla gelişen konut sektörü içerisinde yapılacak yasal düzenleme ile; bu tür kısa süreli kiralama işyeri açma belgesi veya kat maliklerinin muvafakatnamesinin alınarak faaliyete başlamasına imkan tanınması, konaklayan kişilere ilişkin bilgi altyapısının oluşturulması, sektörün özellikle mali açıdan kayıt altına alınması artık bir zorunluluktur.

Kaynakça

- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu
- 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu
- 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu ve bu Kanuna dayanılarak çıkarılan Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik,
- 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu
- 1774 sayılı Kimlik Bildirme Kanunu
- Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMS 17:Kiralama İşlemleri - Verginet)
- <http://www.gib.gov.tr> Erişim Tarihi 02.12.2014
- <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/24625840.asp> Erişim Tarihi 30.11. 2014
- <http://www.vergidergisi.net> Erişim Tarihi 01.12.2014
- <http://www.konuthaberleri.com> Erişim Tarihi 28.11.2014

YAŞAM BİÇİMİ TASARIMINDA KÜRESEL BİR EĞİLİM OLARAK SAĞLIK SÖYLEMİ: “PROZAC” ÖRNEĞİ

İdil ALADAĞ* - Emsal Merve BİÇER**

Özet

Çağın hastalığı olarak nitelenen ‘depresyon’un iyileştirilmesine yönelik fikirler sağlık olgusu çerçevesinde meta ve hizmet olarak tüketicilerin bireysel beğenisine sunulmaktadır. Bir antidepresan olan Prozac da bu anlamda, ilaç olarak değil bir tüketim nesnesi olarak popülerlik kazanmıştır. Söz konusu bu oluşumu konu alan fikrî ürünler sinema ve edebiyatta kendilerine yer bulmuşlardır. 2000’li yılların başında aynı isimli kitaptan sinemaya aktarılan ‘Prozac Toplumu’ adlı filminden sonra ‘Prozac Toplumu’ kavramsallaştırılarak sosyal bilimler literatürüne girmiş ve küresel tüketim trendlerinin değerlendirilmesinde çok kullanılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Çalışma, söz konusu bu çerçevede bireyselleşen tüketim edimleri kapsamında, Prozac örnek olayı üzerinden sağlık olgusunun sunumunu ve tüketimini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, sağlık, yaşam biçimi, tüketim, Prozac.

Abstract

New ideas on curing depression, which is considered to be the disease of our time, are being offered to the individuals as consumer commodities and services in the context of health. Prozac, an antidepressant, has gained popularity, not as a drug but as an object of consumption. This new formation came to the subject area of intellectual products and has found its place in cinema and literature. In the beginning of 2000s, adaptation from the same named book; feature film 'Prozac Nation' was theoritised as Prozac Nation and often discussed in social sciences literature and global consumption trends. This study will discuss the presentation and consumption of health concept in the scope of individualized consumption behavior based on Prozac case study.

Keywords: Globalization, health, lifestyle, consumption, Prozac.

Giriş

Küresel bağlamda gözlemlendiğinde geleneksel sağlık anlayışı ve tüketim ilişkisinin son yıllarda değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişimde postmoderniteyle öne çıkan tüketim kuramı belirleyicidir. Özellikle sosyal yapıda bireysel eğilimlerin daha değerli hale gelmesi, tüketim kültüründe tekil cazibe

* Öğretim Görevlisi Ataşehir Adıgüzel Meslek Yüksekokulu, Radyo ve TV Programcılığı, idilaladag@adiguzel.edu.tr, 0533 2170808

** Ataşehir Adıgüzel Meslek Yüksekokulu, Sivil Havacılık ve Kabin Hizmetleri Programı Öğretim Görevlisi, emsalmervebicer@adiguzel.edu.tr

alanlarının çoğalmasına olanak sağlamıştır. Böylelikle günümüzde küresel tüketim pratiklerinin bireysel olana yönelik bir eğim gösterdiği kabul edilmektedir. Sağlık ise hem bir olgu olarak hem de bir sektör olarak 'insan hayatı' ile eşdeğer bir anlam sunduğundan, genellikle gündelik yaşam tüketim pratikleri dahilinde yer almamaktadır. Ancak son yıllarda tüketim kültürünün dayattığı imaj, farklılaşma, benzersiz olma, bireysel stil sahibi olma gibi vurgularla yaşam biçimi tasarımı projesi kapsamına 'sağlık' olgusu da katılmıştır. Sağlıklı yaşam destek ürünleri, anti-depresanlar, bitkisel bazlı farmakolojik ürünlerini tüketmeye yönelik eğilim günümüzde gittikçe artış göstererek, ihtiyaç boyutunun haricinde yaşam stili tasarımının bir parçası haline gelmektedir. Kendi kendini programlama, düzene sokma, sağlıklı yaşama gibi fikirlerin baskınlığı vitamin v.b. ürün kullanımının yanı sıra anti-depresanlarda da görülebilmektedir. Bu anlamda yakın tarihte görülen ve dünyaca en popüler olarak kabul edilen Prozac –fluoksetin- üretici firma adının önüne geçmiş jenerik bir marka olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki uzun yıllar devam eden küresel popülaritesinin bir sonucu olarak 'Prozac Toplumu', 'Prozac Kültürü' gibi çoklu terimler kavramsallaştırılarak sosyal bilimler literatürüne girmiş, bunun yanı sıra edebiyat ve sinemada da Prozac marka ismiyle ürünler verilmiştir. Prozac günümüz gündelik yaşam pratiklerinde ve medyadaki metinlerde de sıklıkla karşılaşılan bir marka ismi olmaya devam etmektedir. Bu çalışmanın temel varsayımı; sağlık olgusunun yaşam biçimi söylemine yerleştirilmesi ve tüketim pratikleri kapsamına girmesinin bir trend olarak büyük ölçüde Prozac ile başladığı yönündedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı tüketim kuramı çerçevesinde ilaç kullanımının bireysel karar mekanizması ile gerçekleştirilmesini eleştirel perspektifte ele almak ve irdelemektedir. Araştırma çerçevesi 2001 yılında aynı isimli kitaptan beyaz perdeye aktarılan 'Prozac Toplumu' adlı sinema filmi ekseninde kurulmuştur. Çalışma eleştirel betimsel analiz yöntemi deseninde, sağlık olgusu ve ilaç kullanımının hem bir marka hem de bir söylem olarak bireysel beğeni ve imaj çabalarının dışında tutulmasına yönelik bir bakış açısı elde etmeye odaklanmaktadır.

1. Küreselleşme Söylemi Üzerine

Küreselleşme kavramı, son dönemlerin en çok tartışılan ve hakkında yargıya varılan kavramlarından biri. Gerek akademik gerekse popüler literatür içinde kendine

önemli bir yer bulan küreselleşme konusunun ele alınış biçimi, genellikle ideolojik kaygılardan uzak tutulmadığı görülmektedir. Küreselleşmenin kavramsal içeriği ve alt çerçevelerinde yer alan unsurları günümüzde hala tartışılmaya devam etmektedir. Genel olarak küreselleşmenin uluslararası ticaret ve uluslararası ticarete açık olmak, sermaye hareketliliği, işgücü hareketliliği, çokuluslu işletmeler, üretimin değişen yapısı, teknoloji üretme kullanabilme ve endüstri ilişkilerinde dönüşüm-yeni istihdam biçimleri gibi kabul görmüş unsurları üzerinde bir anlaşmaya varıldığını söylemek mümkündür (Zengingönül, 2005). Küreselleşme kimi düşünürlere göre, ekonomik, siyasi, kültürel vb. hiçbir sorunun çözülemeyeceği bir oluşum olarak nitelendirilirken, bazılarına göre ise bu türden sorunların çözümsüzlüğünün asıl nedenidir. Küreselleşmenin kavramsallaştırılması noktasındaysa birbirinden farklı çok sayıda kavramsallaştırma biçimi söz konusu olmaktadır. (Bravo, 2010) Kavramsallaştırma çabalarından önce Baylis ve Smith (1999) tarafından derlenen ve küreselleşmenin alanın önde gelen düşünürlerince yapılan tanımlamalara yer vermek hedeflenen çerçeveyi çizmek adına yol gösterici olacaktır:

Roland Robertson (1992): “Küreselleşme, sadece uluslararası bağımlılığın somut yanlarını değil; aynı zamanda dünyayı tek bir mekan olarak algılama bilincinin derinliği ve kapsamı gibi kültürel ve soyut sorunları da içerir”.

Martin Albrow (1990): “Küreselleşme, dünyadaki halkların bir tek dünya toplumu ve küresel toplum olma yönündeki faaliyetlerin tümüdür”.

Anthony Giddens (1990): “Küreselleşme, birbirinden uzakta yaşanan bölgesel olayları, dünya capında sosyal ilişkiler olarak birbiri ile ilişkilendirmede yoğunlaşma olarak tanımlanabilir”.

Robert Cox (1994): “Küreselleşmenin özellikleri; devletin uluslararasılaşmasını hızlandıran üretimin, işçiliğin uluslararasılaşması, güneyden kuzeye göç hareketleri, birbiriyle rekabet eden çevre gibi faaliyetlerin devletleri küresel dünyanın birer şirketi haline getirmesidir”.

Rosabeth Moss Kanter (1995): “Dünya ürünlerin ve düşüncelerin aynı anda her yerde bulunduğu küresel bir market oluyor”.

Martin Khor (1995): “Küreselleşme, üçüncü dünya olarak birkaç yüzyıl önce sahip olduğumuz kolonileşme diye adlandırılmış olanşseyin ta kendisidir” (Akt. Çetin, 2008:23-4).

Küreselleşmenin ortaya çıkmasına neden olan faktörler tarihsel perspektifte değerlendirildiğinde genellikle ekonomik, ideolojik ve teknolojik olarak üç ana başlık altında değerlendirilebilir. Büyük buhrandan bu yana yakın geçmişte bakıldığında iktisadi krizler dünyayı ekonomik anlamda yeniden şekillendirme girişimlerine bir çeşit altyapı hazırlamıştır. Özellikle uluslararası iş bölümü çerçevesinde çokuluslu şirketlerin üretim faaliyetlerini küresel anlamda dünyanın çeşitli coğrafyalarına yayma çabaları ve finansal gücün serbest dolaşıma çıkararak ülkeden ülkeye sorunsuzca geçişi küreselleşme sürecini hızlandırmıştır ki günümüzde artık bu durum ‘sanal ekonomi’ olarak yeni bir boyut kazanmıştır. Küreselleşmenin ideolojik boyutu ise bilindiği üzere Soğuk Savaş yıllarında kimlik kazanmıştır. 90’lı yılların sonuna kadar dünya Sovyetler Birliği önderliğindeki komünist blok ve A.B.D önderliğindeki serbest piyasa ekonomisi olarak iki temel kutba ayrılmaktaydı. 80’li yılların sonlarına doğru Sovyetler Birliğinde başlayan çözülme komünist sistemin yavaş ritimde sonlanmasına neden olmuştur. Özellikle 1990 yılında komünist ve kapitalist sistemler arasındaki son ayrım noktası olarak kabul edilen Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla kapitalizmin önündeki son zorluk olarak nitelendirilen engel de aşılmış ve dünyada kapitalizm tabanlı küresel sisteme entegre olma süreci hız kazanmıştır. Küresel dönemde, ideolojik bakımdan öne çıkan en önemli düşünce akımı serbest pazar temelli ekonomik akımların gelişimini sağlayan neoliberalizm ideolojisi olmuştur. Neoliberalizm sadece ideolojik bakımdan değil benzer şekilde ekonomik bağlamda ortaya çıkan yeni anlayışın da sebebi olması sebebiyle iktisadi bakımdan da yeni dünyanın yeni ideolojisi olmuştur. Neoliberalizm, en temelde klasik anlamda öne çıkan liberal düşüncenin özellikle Friedrich Hayek, Milton Friedman ve Robert Nozick gibi iktisatçılar tarafından güncellenen yazılarıyla yenilenerek şekil değiştirmesidir. Neoliberalizmin temel öğeleri birey ve pazardır. Neoliberalizmin temel amacı piyasa üzerindeki devlet müdahalesini kaldırmaktır. Çünkü bu düşünürlere göre, ancak serbest bir şekilde yürüyecek olan bir pazar ekonomisinde buyume ve verimlilik sağlanabilir. Dolayısıyla devlet müdahalesinden kurtulmuş bir toplumda bireyler de daha özgür olacaklardır (Türköne, 2005: 124–125, Akt. Çetin, 2008:29) Son olarak

küreselleşme sürecinin omurgasını oluşturan önemli unsurlardan biri olarak teknoloji öne çıkar. Teknoloji her ne kadar hem dönüştürücü bir güç ve araç olarak hem de toplumsal karakteristiği belirlemede (artık) önemli rol oynayan bir olgu olarak ayrıca önem arz etse de; küreselleşme sürecini tasvir ve idrak etme girişimlerinde yukarıdaki diğer iki süreçten bağımsız olarak düşünülmemektedir. Küreselleşme süreci evrensel anlamda bir bütün olarak düşünüldüğünde teknoloji, ekonomi ve ideolojik boyut birbirini tamamlayan öğeler olarak dikkat çekmektedir. Bu unsurların ışığında bugün gelinen noktada küreselleşmenin istenip istenmemesi durumu söz konusu olmamaktadır. Küreselleşme denilince akla gelen anahtar alt kavramlardan biri de ‘zaman-mekan kenetlenmesidir’. (Bauman, 1999) “*Küreselleşme gerçekte mekanın ve zamanın dönüştürülmesiyle ilgilidir*” (Giddens, 2000:12). Enformasyon ağının tüm dünyada yaygınlaşması, herkesin, dünyanın her yerindeki değişiklikleri anında öğrenmesini, dünyanın herhangi bir yerindeki işe hemen müdahil olmasını, bankada hesap işlemleri yapmasını, borsaya girmesini sağlamıştır. Böylece hiç kimse yerinden hareket etmek zorunda kalmadan ve çok zaman harcamadan işlerini yapabileceğini bulmuştur. Küreselleşen bir dünyada enformasyon alanında yapılacak yeni düzenlemeler, insanlara gündelik işler arasında boğulmadan, kendisine daha fazla zaman ayırmasını ve zevk aldığı işleri yapabilmesi için daha fazla zaman bulmasını sağlayacaktır. Ayrıca küreselleşmeyle birlikte yurtsuzlaşmış sermayeyle bir yatırımcı, dünyanın herhangi bir yerinde yatırım yapabilmekte, bu da, o yerde yaşayan insanlar için yeni iş ve çalışma alanları yaratmaktadır. Bu çalışma ve iş alanları, orada çalışan insanlara sosyal güvence olanakları sunmaktadır.

Birçok düşünürün hemfikir olduğu gibi küreselleşmenin insanlar arasında fikir ayrılığına neden olmaktadır. Şöyle ki enformasyon ağının gelişmesinin zaman ve mekan farklılığını ortadan kaldırması ‘yerelleşmenin’ yani mekan sabitleme sürecinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bazıları için küreselleşme olarak görülen, bazıları için yerelleşme anlamına gelmektedir. Yerelleşme eğiliminde olan topluluklar, gelip geçici sermaye sahiplerinin yatırım yapılan yerlerdeki doğal kaynaklar tükendikten sonra, çevre kirliliği, işsizlik, sosyal güvencenin çalışanların ellerinden alınması gibi olumsuz etkilerini arkalarında bırakarak, başka yerlerde yatırım yapmak üzere ayrılımlarının olumsuz etkilerine vurgu yaptıklarından,

küreselleşmeye karşı çıkarlar ve kendi topraklarındaki kaynakları kendilerinin kullanmasının gerekliliğine işaret ederler (Bravo, 2010).

Bir başka açıdan irdelendiğinde küreselleşme söylemi içinde eşitlik konusu ön plana çıkar. Küreselleşmeyle birlikte insanlara zevk aldıkları etkinliklerde bulunmaları için daha fazla zaman kalmakla birlikte, bundan hayatını idame ettirebilecek kadar para kazananların değil, yeni ortaya çıkmış gelişmeleri izleyecek ve ihtiyaçları karşılayabilecek kadar para kazananların ilk olarak yararlanabileceklerini belirtmekte yarar vardır. Diğerleri bunlardan ancak daha sonra ve çok daha az miktarda yararlanabilmektedir. Elbette bu, ilerleyen zamanlarda bu yararlanma oranının herkes için geçerli olmayacağı anlamına gelmez. Küreselleşmeyle birlikte insanların tanıştığı yenilikler, onları benimsedikleri sürece, yavaş yavaş her tabakadan insana ulaşacaktır. Örneğin, bir ihtiyaç olarak düşünülen tatile çıkmaktan herkes yararlanabilmektedir, ama farklı yerlerde ve farklı koşullarda; ya da herkes Levi's marka kot pantolon giymekte, ama kimileri orijinal olanını, kimileri de sahte olanını. Bu, toplumun geri kalan çoğunluğunun bir gün bu tür olanaklardan aynı oranda yararlanamayacağı anlamına gelmemektedir (Bravo, 2010).

Tüketerek Yaşam Biçimi Üretmek

Ticaret, yatırım ve finansın odak noktasında konumlandığı küresel ekonomik sistem dünya ülkelerinin spesifik toplumsal sistemleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Ancak küreselleşme yukarıda kısaca özetlenen ana elementlerin haricinde de kültür, tüketim, gündelik yaşam gibi birbirinden bağımsız çeşitli toplumsal pratik, akım ve dönüşümlerin baş aktörü durumundadır. Bu anlamda sağlık da özellikle küresel kapitalizmle yayılım gösteren tüketim kültürü kapsamında dönüşüme uğrayan söz konusu pratiklerden biridir. Sağlık olgusunun bireysel tüketimini irdelemeden önce tüketim olgusunun aktüel durumuna ilişkin bir perspektif çizmek, sonrasında ele alınacak 'tüketicilerin yaşam stili inşası' pratiğinin anlaşılması için sağlıklı bir zemin oluşturacaktır. Kapitalist sistemde özneliğin yok olduğu fikri kolektif olarak kabul görmektedir. Buna bağlı olarak da bireyin doğasının ve ihtiyaçlarının pazar koşullarına göre yeniden şekillendirildiğini ifade etmek mümkündür. Tüketime dayalı 'ben merkezli' hedonizmin dayatılması sonucunda

bireysel ve kültürel derinliğin gün geçtikçe silikleştiği gözlemlenmektedir. Özellikle kültürün kendisi kitlesel yapının, popüler kültürün, tüketimin ve enformasyon ağının içinde kaybolmaktadır. Kapitalizmle birlikte kemikleşen tüketim olgusunun getirdiği mübadelenin önem arz ettiği toplumsal bir yapı içerisinde sadece ekonomik anlamda değil, ekonomi dışındaki alanlarda da özellikle gündelik yaşamın metalaşması gerçeği söz konusu olmuştur. Her ne kadar insan yaratıcılığının kaçınılmaz ekonomik bir değerle ölçülmesi kapitalizmin kar maksimizasyonuna dayandırılrsa da, herhangi bir maddeci görüşün bu işleyişe son vermesi mümkün değildir. Metalaşma modern endüstri toplumunun temelindeki maddeci görüşün doğal sonucudur. (Güneş, 1995, Akt. Çubukçu, 1999:96)

Günümüz ileri kapitalist ülkelerinde refah kelimesinin anlamının ‘daha çok tüketmek’ yönünde değiştiği görülmektedir. Söz konusu bu ülkelerde nihai amaç maksimum maddi olan ve olmayan potansiyel metayı pazarlara sürebilmek ve tüketilmesini sağlamaktır. Kapitalist tüketim olgusunu eleştiren bazı düşünürlere göre bu durum toplumsalda kitlelerin insani özünü geliştirmekten çok, yaratıcılıklarını yok eden, düşünsel süreçlerden men eden ve her alanda yabancılaşmaya yönelik bir meyil şeklinde tezahür etmektedir. Bir diğer deyişle toplumları kuşatan modern bir kısır döngü ortaya koymaktadır ve ilgili bu kısır döngü nihai süreçte toplumların dinamiğini de oluşturmaktadır. Tüketim olgusunun temeline yönelik bu eleştiri üretim ve gerçekçi düşünce akımları ile de desteklenir. Mevcut pazar koşulları dahilinde maksimize üretim hedefleyen bir organizasyon sistemi geliştirilirken, söz konusu bu örgütlenme planlarında insanlar birer makine parçasına indirgenerek birer tüketim aracına dönüştürülürler. Dolayısıyla kişilerarası iletişim normlarını belirleyen kurallar bütünü de ilgili teknokratik örgütlenme türü ile doğru orantılı olarak değişim gösterir. Böylelikle toplumsalda her pratik/girişim tüketim boyutunda anlam kazanmış olur. *“Zaman, mekan, eğlence metalaşıp tüketilirken bunların insani içeriklerinden soyutlanarak pazarda satılan nesnelere ve anlamını yitirmiş etkinliklere dönüştüğünü görürüz. Bu anlamda bu toplumun bireyi, her türlü yaratıcılıktan uzak, tüm toplumsal değerlere yabancılaşmış ve tek kuralın daha fazla tüketmek olduğu bu ortamda, temel olarak ‘tekdüzeliği’ içselleştirmek ve benimsemek durumunda kalmaktadır”* (Tolan, 1981:234-35, Akt. Çubukçu, 1999:101).

Geleneğin baskınlığını yitirmesi sonucunda gündelik yaşam olgusunun yerel ve küreselin diyalektiği ekseninde yeniden biçimlenişi süreklilik kazanmaktadır. Böylelikle postmodern tüketim kalıplarının çeşitliliği ve alternatif bolluğu ile çevrelenen birey yaşam tarzını tüketim kalıplarıyla güncellemektedir. “*Günümüzde toplumsal hayatın “açıklığı”, eylem ortamlarının çoğulluğu ve “otoriteler”in çeşitliliği nedeniyle, hayat tarzı seçimi bireysel kimliğin ve gündelik etkinliğin inşasında giderek daha fazla önem kazanmaktadır*” (Giddens, 2010:16). Bir diğer deyişle, imaj ve sembolik sunumların tekelinde olan yaşam tarzları, bireysel kimliğin/kimliklerin meydana gelişinde merkezi bir öneme sahiptir. En genel açıdan bakıldığında yaşam tarzları sosyal yaşantının çeşitliliği ile ilgili temel fikirler vermektedir. David Chaney (1999) bireylerin kendilerinin ve karşısındaki ötekilerin davranış ve konumlarını tanımlarken yaşam tarzı kavramından faydalanacaklarını öne sürerek, bu kavramı “*insanları birbirinden farklı kılan davranış kalıpları*” olarak tanımlar. (Chaney, 1999:14) Bu noktada yaşam tarzlarının açıklık getirdiği ve yardımcı olduğu durum, gündelik yaşamı dolduran ilişkiler, bireyin kendisini anlatması ve -her türlü gerekçeyle- sözsüz mesaj iletimidir. Böylelikle yaşam tarzlarının, bireyin (çoğunlukla tüketici kimlik/kimlerini kullanarak) eylemlerinin sebebini ve bu eylemlerin ne anlama geldiğini açıklamakta yardımcı olduğu ifade edilebilir. Ancak bu durumda Chaney (1999) yaratılan söz konusu yaşam tarzlarının, herkesin yaşamına ilişkin yaratıcı bir süreç anlamına gelmeyeceğini öne sürmektedir. Bu sava göre, kurulu bir yaşam stiline sahip olan ya da bir yaşam tarzı isteğini reddedecek bireylerin de mevcudiyeti söz konusudur.

Genellikle “*bir halkın yaşam biçiminin tamamı o halkın adetleri, tutumları ve değerleri, onları bir toplum olarak bir arada tutan ortak anlayış*” (Kephart, 1982:93) olarak tanımlanan kültürle, benzer bir çerçeve çizilebilecek kadar yoruma açık olan yaşam tarzı olguları arasında anlamsal olarak ilk etapta bir yakınlık göze çarpsa da birbirlerinden tamamen farklıdır. Yaşam tarzları kültürel dizgelere bağlı olmakla birlikte içerik, biçim, tavır, sahip olunan materyaller ve bu materyallerle inşa edilen özgün kolajlar bakımından yaşamın yorumlanış ve kullanım şekli olarak betimlenebilmektedir. “*Yaşam biçimleri, özel bağlamlarda anlam kazanan uygulama ve davranış dizgeleridir*” (Chaney, 1999:15). Bu oluşum, hem farklı biçim ve içeriklerden yeni bir şey üretmek hem de sembolik değer ifade eden materyalleri

kullanım eylemindeki tarz şeklinde tezahür edebilir. Yaşam tarzını, bu stilleri hayata geçirenlerin kategorileri olarak tanımlayan Chaney (1999), bu bireysel tarzları postmodernitenin sınırlarında hızlanarak gelişmeye devam eden tüketim kültürüyle ilişkilendirmeden önce kitle kültürü içerisindeki yerine değinmektedir:

(...) yaşam biçimlerinin, davranış kalıpları ve farklı sosyal gruplaşma gibi bazı özellikler halinde, modernizmin sosyal düzeni içinde kök saldığını görmeye başlayabiliriz. Yaşam biçimleri, kitle toplumunda ortaya çıkan sosyal belirsizlikler üzerinde bir çeşit düzenli denetim görevi yapan bir beklentiler dizisi olarak işlev görürler. Bireyler tarafından öyle yaşanmış olsa bile şüphesiz ki, bu beklentiler mutlak ve zorunlu değil, ancak sınıfsal olarak oluşan farklılığın genel hatlarını ortaya çıkaran yaşam biçimi kalıplarıdır. (Chaney, 1999:22)

Benzer şekilde modernizm dolaylarındaki yaşam tarzı oluşumunu Weber (1975) toplumdaki müzik beğenisinin heterojen olduğu örneğiyle destekleyerek, belli başlı konser türlerine giden insanlar birbirinden ayrı beğenilere sahip topluluklar oluşturduklarını ve bu toplulukların aralarındaki farkın, beğenilerden ve yaşam biçimlerindeki büyük farklılıklardan kaynaklandığını ifade etmiştir. (Aktaran: Chaney, 1999)

Birey çevresindeki toplumsal grup üyelerinin benzer davranış biçimleri, tutum ve tarzlarından kendi seçimlerinin değerli ve öncelikli olduğu fikriyle ayrılmaktadır. Dolayısıyla sosyal çevreyle ilişkili olarak yapılan değer yargıları, tercihler, ağır basan dikkat ve beğeniler, daha sonra bireysel olarak tercih edilen tüketim materyalleriyle somutlaştırılarak, bireysel vitrin olarak tasvir edilebilecek yaşam tarzlarının içerisine yerleştirilmektedir. Yaşam tarzları, anlam bakımından ayırt edici tavır, duruş ve dokulara gönderme yapmanın yanı sıra, global ölçekteki tüketim kültürü sınırları içerisinde de benzersiz olmaya, ayrışmaya ve özgün bir bireysel kompozisyon oluşturmaya ilişkin süreçleri yönlendirmektedir. Bu çerçevede doğrultusunda Featherstone'nun (1991) yaşam tarzlarına ilişkin oluşturduğu perspektif şöyledir:

“Yaşam tarzı” deyimini günümüzün moda kavramlarından. Belirli statü gruplarının farklı yaşam tarzları kapsamında kullanıldığında daha sınırlı bir sosyolojik anlam ifade eden bu deyim, çağdaş tüketici kültürü içinde bireysellik, kendini ifade şekli ve belli tarza sahip özbilinç gibi çeşitli çağrışımlar uyandırmaktadır. Bireyin vücudunun, giysilerinin, konuşmasının, boş zaman değerlendirme şeklinin, yeme-

içme tercihlerinin evinin, arabasının, tatil seçimlerinin ve bunun gibi diğer seçimlerinin, tüketilen malın sahibi ya da tüketicisinin bireysel zevki ve stil duygusu hakkında fikir veren unsurlar olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. 1950'lerin, herkesin kurallara uyduğu, gri, tekdüze ve toplu tüketim dönemi olarak saptanmış olmasına karşılık, üretim tekniklerindeki değişiklikler, pazar bölünmesi ve tüketicinin daha geniş bir ürün yelpazesi istemesi yönündeki değişim, yalnızca 1960 sonrası gençliği için değil, gittikçe artan bir şekilde bu dönemin orta yaşlıları ve yaşlıları için de daha fazla seçenek anlamına gelmektedir. (ki bu seçeneklerle başa çıkmak bir sanat halini almış durumdadır) ... giderek sabit statü grupları bulunmayan bir toplum yapısına doğru ilerlemekteyiz. Günümüzdeki toplumlarda belli yaşam tarzlarının (giysilerin, boş zaman etkinliklerinin , tüketim mallarının, vücut dilinin) belli grupların ayrıcalığı olduğu fikri aşılmış bulunmaktadır. (Featherstone, 1991:83)

Değer sınırlarının aşırı genişlediği, estetiğin gerçeklik karşısında baskınlık kazandığı postmodern tüketim toplumunda, bireysel üslup anlatısı popülerlik kazanmaya devam etmekte, yeni ifade şekilleri, yeni eğilimler, yeni duygu formları ve yeni deneyimlerin üretimi süreklilik kazanmaktadır. Somut metayla sınırları ve dokusu belirlenen bir gündelik yaşam hikâyesinden çok, daha sanatsal nosyonların vurgu kazandığı, estetik ve deneyimle çerçeveslendirilmiş ifade biçimleri değerli görülmektedir. Yaşamın bireysel bir dil haline getirilmesine gösterilen rağbet, tüketim pratiklerinin ve metaların sanatsı bir şekilde tasarlanması, satın alınması ve gündelik yaşamın vitrinine konulması gibi estetik unsurlarla oluşan yaşam tarzı olgusunun rasyonel hesaplarla saptanamayacağını ifade etmek mümkündür. Bir başka açıdan irdelendiğinde yaşam tarzı olgusunun içinde hedonizm, bireysel ifadelerin etkinliği, tüketim ürünlerinin fonksiyonel boyutlarının estetikleştirilmesi gibi duygusal eylemleri görmek olanaklıdır.

Birey için yaşam tarzı, bir alışkanlık, gelenekler ve yaşam rutinleri bütünü değildir. Bir benimseme ediminden daha çok bir yaşam projesi olarak kabul edilmektedir. (Featherstone, 2005) Bu proje dahilinde kahvaltıda tüketilen temel gıdaların markasından, Uzak Doğu menşeli kişisel gelişim yöntemlerine kadar her şey birey tarafından memnuniyetle teşhir edilir, ki bu da postmodern toplumun daha öncede bahsedildiği gibi bir gösteri olduğu yönündeki ortak beyanı destekler. Bu durumda yaşam tarzı sahası içerisinde bir araya getirilen her ürün, pratik, deneyim, dış görünüş gibi unsurlar bedeninin tekelindedir. Bunun sebebi, bedeninin postmodern tüketiciler için birincil teşhir mecrası olmasıdır. Bu ifade döngüsü içerisindeki birey, estetik ve bireysel bir tercih –beğeni- mekanizmasının olup olmadığını, gündelik

yaşam ritüelleriyle çevresine iletmek durumundadır. Featherstone (2005), yaşam stili olgusunun soyut boyutunu şu şekilde ayrıntılandırmaktadır:

(...) metayla bağdaştırılan ve metanın yanı sıra tüketilen bir tecrübe olmasından ötürü, ürünün niteliğinin onaylanması önemini yitirir (belli bazı tüketim malları için işlevsel enformasyon hala gerekli olsa bile). Bu tecrübenin fantezinin icra edilmesiyle ilişkili olarak psikolojik bir boyutu olmasına karşılık aynı zamanda ürünlerin iletişim vasıtaları rolü oynamalarıyla ilgili toplumsal bir boyutu da vardır. Metalaşma ve satılabilir hale gelme konusundaki daha genel eğilime sadece ürünler açısından değil, aynı zamanda tecrübeler açısından da dikkat edilmesi gerekir. (Featherstone, 2005:145)

Yaşam tarzını kurgularken odağına deneyim birikimini yerleştiren postmodern tüketici, modada son trendleri takip eden, yaşayacağı tek bir hayat olduğunu sıklıkla vurgulayan, hayattan zevk almaya ilişkin fiziksel ve düşünsel her eylemini hedonistçe gerçekleştiren bir bakış açısı sergilemektedir. Yaşam tarzları, globalleşme bazında iki türlü düşünülebilir:

1. Toplumsal grupları ayrıştırıcı yaşam tarzları
2. Çağdaş kentli yaşam tarzları

Bu ayrımı Featherstone (2005) şöyle özetlendirmektedir:

“Grupları birbirinden ayıran görece sabit eğilimler, kültürel beğeniler ve boş zaman faaliyetleri olarak kavranan hayat tarzlarına yönelik ilginin, çağdaş kentli hayat tarzlarının daha aktif şekilde biçimlendirildiği fikrine kayması bu duruma eşlik etti. Böylece sınıfsal ya da komşuluk temelli yaşam tarzına değil, tutarlılık ve birliğin yerini geçici tecrübelerin ve yüzeysel estetik etkilerin oyuncu araştırılmasına bıraktığı, hayatın aktif üsluplaştırılması olarak anlaşılan hayat tarzına odaklanılmaya başlandı” (Feathersone, 2005:159).

Yeni Bir Trend: Sağlıklı Yaşam

Sağlık ve hastalık kavramları insan topluluklarına ait sosyal değerlerin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle sağlığın tanımını olayların ahlaki yönü anlamına gelen iyi hayatın tarifini yapmak eğilimindedir. (Turner, 2000) Gündelik yaşamda ve medya aracılığı ile bilimsel ifadelerle sıklıkla kullanılan sağlık ve hastalık kavramlarının taşıdıkları anlam konusunda elbette kültürel farklılıklar söz konusudur ve dolayısıyla ortak bir anlamdan söz etmek oldukça güçtür. Kolektif yorum

geliştirmek bir yana sağlık ve sağlıklı olmak kavramlarına gün geçtikçe daha çok anlam yüklenmekte ve kavramların çok katmanlı yönleri doğru eğim gösterdiği gözlemlenmektedir. “Sağlık kendini iyi hissetmekten arzu edilen kiloda olmaya varıncaya kadar geniş bir anlam içinde kullanılmaktadır” (Sezgin, 2011:35). Öncelikli olarak Dünya Sağlık Örgütü’nün 1947’de resmen benimseyerek deklare ettiği tanımlamaya bakılacak olursa sağlık; ‘sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil; fiziksel, ruhsal ve sosyal tam iyilik halidir. (<http://www.who.int/en/>) Bu anlamda Dünya Sağlık Örgütü’nün organizasyonel yaklaşımının holistik olduğunu ifade etmek mümkündür. Genel olarak sağlık herhangi bir hastalığın olmayışı, gündelik yaşamdaki rutin aktiviteleri gerçekleştirebilmek, formda kalmak ve sağlıklı yaşamak çerçevesinde düşünülebilir. Ancak bu çerçevenin kapsamında göz önünde bulundurulması gereken ‘moral boyutu’ söz konusudur. Bu boyut özellikle günümüzde sağlık olgusunun genel hatlarında çok değerli bir rezerv olarak kabul görmekte ve bireyin bizzat kendisine iyi bakmaması durumunda kaybedilecek bir ‘değer’ olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla söz konusu bu kabul tersten okunduğunda birey kendisine iyi baktığında veya sağlıklı olarak betimlenen davranış kalıplarında istikrarlı davrandığında ‘sermayenin’ artacağı vaadi ön plana çıkmaktadır. “Sağlık genel bir iyilik hali olduğundan, bedensel sürecin işliyor olması veya klinik bulguların olmayışı bireyin kendini sağlıklı hissetmesini sağlamamaktadır” (Sezgin, 2011:35). Günümüzde sağlığın tanımlanma biçimlerine bakıldığında, hastalığın olmayışı kolektif kabulün dışında, betimlemelerde ruhsal bütünlük, sosyal iyilik hali, formda olmak, sağlıklı yaşam, rezerv, moral ve mutluluk kavramlarının yer aldığı dikkat çekmektedir. Farklı bir perspektifte de değerlendirmek gerekirse Illich, (1995) sağlığı “bir uyum sağlama meselesi, toplum tarafından yaratılmış gerçekliklere karşı içgüdüsel değil, toplumsal kültür tarafından biçimlendirilmiş bir tepki” (s.190) olarak tanımlamaktadır. (Akt. Sezgin, 2011:36)

Bauman (1998), hastalık ve sağlık arasındaki bağı normal ve anormal arasındaki zıtlığa benzetmektedir. Ona göre hayatın her alanının normal olması için dünya tıbbileştirilmekte ve hastalıkla savaşan ve sağlık koruyucu bir kuruluş olarak tıp bilimi hızlıca tükenmekte ve ‘daha iyi hissetme seçeneği’ bireyin karşısına alternatif olarak çıkmaktadır. Bunun nedenlerinden biri çağın koşullarının ve içerisinde yaşanan toplumun şartlarına göre sağlığı anlamlandırmanın biçimlerinin farklılaşması olarak kabul edilebilir. Normal olanın ne olduğu alışkanlıklara ve geleneklere bağlı olarak

zaman ve küresel şartlara göre de sürekli olarak güncellenmektedir. Bugün mikro ve makro düzeyde sağlığa ilişkin farklı perspektiflerde tarihsel süreçlerden bahsetmek mümkündür. Ancak en aktüel olarak şu denilebilir ki günümüzde sağlık beden odaklı bulaşıcı hastalıklardan korunma yolu olarak değil, ticari bir meta alanı olarak görülmektedir. Düzenli olarak kontrollerle yaşamın devamlılığının sağlanması gerekliliğinin yanı sıra, günümüzde çeşitli dünyevi zevklerden kendini soyutlama anlayışının terk edilmiş, bedenin içinin ve dışının ritmik olarak kontrol edilmesi anlayışı hakim hale gelmiştir. Bedenin kontrol yolu “tıbbileştirilmiş gündelik yaşam pratikleri ve bireyselleştirilmiş sağlık anlayışıyla” (Sezgin, 2011:49), formda, zayıf ve genç bedenlere sahip olmaktan geçmektedir. Fiske’e (1999:115) göre giyim, kozmetik, diyet ve egzersiz; kuralları cisimleştirmenin, bedeni metinleştirmenin aracıdır. Sağlığın anlamlarının bedensel değil toplumsal, güzelliğin anlamlarının estetik değil siyasal olduğunu ifade eden Fiske; sağlığın ve güzelliğin aynı ölçüde sosyo-politik ve bundan dolayı da toplumsal iktidarı uygulamaya yönelik yöntemler olduğunu belirtir. Baudrillard (2004:178) ise; sağlığın hayatta kalmaya bağlı biyolojik buyruktan daha çok, statüye bağlı toplumsal bir buyruk haline geldiğini öne sürerek, sağlığa yüklenen değerlerin bedenin güzelliği ve formuna bağlı olduğunu belirtmektedir. Fiske ve Baudrillard’ın söz konusu bu yaklaşımlarını destekleyerek Featherstone (2005:187), sağlık olgusunu ‘yaşam tarzlarının’ içerisine yerleştirmektedir. Ona göre küresel sosyal yapıda dışavurumsal bir yaşam tarzı inşası çabası dikkat çekmekte ve yaşam tarzı önerileri sağlığı da göz önünde bulundurarak verilmektedir. ‘Yaşanacak tek bir hayatın’ ve ‘kaybedilmemesi gereken değerli bir sağlığın’ olması gerektiği mesajları ile an be an karşı karşıya olan bireyin böylelikle kendisine sunulan önerileri hayata geçirmeye çalışması; kendine bu anlamda bir kimlik oluşturma çabası kaçınılmaz hale gelmektedir. Dolayısıyla bireyler, kendilerine sunulan sağlıklı yaşam önerileriyle sorumlulukları dahilindeki sağlıklarını koruyabileceklerine ve sürekli maruz kaldıkları mesajlarla, arzuladıklarını zannettikleri görünüme ulaşabileceklerine ikna olmaktadır. Bu ikna olma durumu medya aracılığı ile kendilerine sunulan ‘ideal beden’, ‘ideal sağlık’ ile ilgili enformasyonlardan geçmektedir.

Sağlıklı yaşam endüstrisi arzulanan bedenlere ulaşmayı kolaylaştıracak ürün ve hizmetlerin her gün bir yenisini ‘sağlıklı yaşam tarzı’ önerileri olarak bireylere sunmaktadır. Yine Featherstone’nun (2005:146) görüşlerinden faydalanacak olursak;

ona göre bireylerin sağlıklı olabilmelerinin yolu kendilerine sunulan tecrübe, bilgi veya pratiklerden oluşan yaşam tarzı önerilerinden geçmektedir. Bireysel çabalar sağlıklı bir bedene ve sağlıklı bir bedene ait görünüme ulaşmanın en önemli yolu olarak gösterilmektedir. Ancak bazı bireyler kendi denetimlerinin niteliği ile ilgili sorun yaşarlar ve bu gerekçeyle spor, güzellik merkezleri, hatta estetik operasyonlar aracılığı ile bedenlerinin kontrol altına alınmasını sunulan bir fırsat ve kolaylaştırıcı bir yol olarak görmektedirler. Nihai noktada ulaşılmak istenen sağlıklı bir beden olsa bile, bu sağlıklı olma çabalarının ardında, bireylerin kendilerine sunulan 'ideal bedene' ulaşarak veya yaklaşarak beğeni toplamak, itibar kazanma istekleri bulunmaktadır. Beden özellikle 'beğenin' bir parçası olunca, sağlık ve sağlığa ilişkin sunulan her şeyin, sağlığın korunması düşüncesinin yanı sıra beğeni oluşturmak için tüketilir hale geldiğini ifade etmek mümkündür. Son tahlilde gözlemlenen ise; günümüz küresel dünyasında beden sembolik değer ve öz kimlikle yakından ilişkilidir. Bu noktada sağlıklı bir bedene sahip olmaya ilişkin medya aracılığı ile büyütülen kaygılar, bedenin dış görünüşünün sosyal yapıdaki yerinden ileri gelen kaygılarla birleşmektedir.

Bireyden bireye farklılık gösteren gündelik yaşam pratikleri, bireylerin kendi yaşam gerekçelerine uygun olduğunu düşündükleri strateji ve taktiklerle sürdürülebilir olarak devam etmektedir. Sağlık konusu kuşkusuz bu pratikler dahilinde önemli bir konuma gelmiş bulunmaktadır. Özellikle medya endüstrisinin aktüel koşulları dikkate alındığında sağlığın değerli bir metaya dönüştürülerek yeniden ve yeniden üretilip bireylere sunulduğu dikkat çeker. Bu aşamada önemli bir sorunsal ön plana çıkar: sağlık ile ilgili olan veya olmayan her şey sağlık söylemi ile ilişkilendirilerek tıbbi bir niteliğe büründürülmektedir. Sağlığın son derece ciddiye alınan bir konu olmasının yanı sıra vazgeçilmez bulunması ve bireylerin istisnasız olarak harcama yapmaktan kaçınmadıkları bir alan olması nedeniyle sağlık ve sağlığa ilişkin konular tıbbileştirilmektedir. Tıbbileştirme (medicalization) terimi 1970'lerde sosyal bilimler literatürüne girmiştir. Her ne kadar terim anlamı "tıbbi yapmak, tıbbi etmek" olarak karşılık alsada, zaman içerisinde daha geniş ve çok katmanlı bir boyuta ulaşmıştır. Conrad (1992:209) tıbbileştirmeyi, tıbbi olmayan problemlerin, tıbbi problem gibi tanımlandığı ve bu şekilde davranıldığı; bunun da genellikle hastalıklar ve bozukluklar yönünden tanımlanan bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Szasz'a (2007) göre ise tıbbileştirme, sosyal problemlerden kurtulmak isteyenlerin girişimlerinin bir

sonucudur. (Akt. Sezgin, 2011:59) Özet olarak tıbbileştirme bir konu problem ya da durumun tıbbi çerçeve içinde, tıbbi müdahale ile tedavi edilecek bir oluşumdur. (Sezgin, 2011) Tıbbileştirme ile gündelik yaşam öncelikle alışıldan sapma sürecine girmekte daha sonrasında normalleşmektedir. Bu nedenle kültürel farklılıklara da bağlı olarak tıbbileştirme toplumlar aracılığı ile oldukça geniş bir alana yayılmıştır: Alkolizm, ruhsal bozukluklar, uyuşturucu bağımlılığı, yeme bozuklukları, cinsel işlev bozukluğu, çocuk ve cinsel istismar, öğrenme bozukluğu tıbbileştirilmiş kategoriler olarak sıralanabilir. Geçmişte günah ya da suç olarak kabul gören davranışlar da tıbbileştirilmekte, gün geçtikçe söz konusu bu alana yeni kategoriler eklenmektedir. Adet öncesi sendromu (PMS), duygu durumu bozukluğu, endişe, doğum kontrolü, kısırlık, menstrasyon, doğum, menopoza, yaşlanma ve ölüm gibi hayatın doğal süreçleri tıbbileştirilirken, tıbbileştirilmiş sapkınlık olarak ifade edilen delilik, kumar bağımlılığı ve transseksüellik gibi kategoriler de bu bağlamda ele alınmaktadır. (Conrad, 2007)

Nihai noktada görünen bir pazarlama stratejisinin geniş çerçevesi olarak dikkat çekmektedir. Tıbbileştirme kapsam olarak çeşitli ürün ve hizmetleri işaret etmekte ve elbette bu strateji kurulum gücünü tıbbin sarsılmazlığından almaktadır. Özellikle son yıllarda yakın zamana kadar tabu sayılan psikiyatri gibi bazı alanlara girilmesi, özel hayata dair bilgileri edinme hakkının uzmanlara verilerek zihnin derinliklerindeki tüm bilgilerin sunulması tıbbin gücünün sorgulanamazlığının bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Günümüz küresel dünyasında çok sayıda birey, modern yaşamın şartları ile mücadele ederken güçlük çekmekte ve temel bir yetersizlik duygusu ile karşılaşmaktadır. Yine söz konusu bu şartlar altında yalnızlaşarak maddi sorunlarla baş etme girişimlerinin yanı sıra stres, anksiyete, depresyon ve benzeri süreçleri deneyimlemektedir. Mevcut bu sebeplerle alanda yapılan çok sayıda aktüel araştırma psikiyatriye başvuranların sayısının ve ilaç tedavisinin arttığını ortaya koymaktadır. (Sezgin, 2011)

İletişim süreçleri bakımından değerlendirildiğinde ise tüketim saldırgan ve mütemadiyen arzuyu baştan çıkararak bir edim olarak varlığını sürdürmektedir. Her ne kadar yaşam tarzları konusunda beden imaj olgusunun taşıyıcı mecrası olarak dikkat çekerek bir anlamda tüketimin niteliğini özetler durumda olsa da, son yılların

pazarlama trendlerine bakıldığında materyalistik tüketim pratikleri devam ederken bir taraftan da manevi tatmini vaat eden girişimlerin artışı dikkat çekmektedir. Bunun nedeni tüketim kültürünün toplumlara nevrozize etmesi şeklinde kabul görmektedir. Arzu nesnelere ile çevrelenmiş, sınırı olmayan 'tüketim' mesajlarına maruz kalan bireyin arayışları daha çok manevi, düşünsel ve duygusal boyutlara doğru bir yönelim göstermektedir. Çoğu pazarlamacı için bu da bir tüketim stratejisidir. Örnek vermek gerekirse özellikle son yıllarda doğru mistisizmi ve öğretileri gibi olgular, duygusal ve düşünsel vaatlerle destinasyondan söz konusu doktrinlerin ürüne dönüştürülmüş haline kadar pazarlanır duruma gelmiştir. Bu konuya iyi örneklerden biri 1990 yılında hayatını kaybeden ünlü mistik OSHO'dur. Hindistan'da felsefe profesörü olan Osho kendi geliştirdiği mistik perspektifi ile yıllar içerisinde çok sayıda mürit edinmiştir. 1990'da ki ölümünün ardından video kayda alınan konuşmaları kitap haline getirilmiş ve çok sayıda dilde tüm dünyada yayınlanmıştır. Osho'nun mistisizmini devam ettiren müritleri online pazarlama ile girişimlerini büyütmüşler ve Yeni Delhi'de OSHO Komünü kurmuşlardır. Bugün dünyanın her yerinden turistler astronomik fiyatlarla 'aydınlanma' amacıyla Osho Komününe gidip aylarca aşramlarda kalarak Batı'nın dayattığı kaostan arınma amacıyla mistik ritüellere dahil olmaktadır. Osho gibi Uzak Doğu kültürüne ait Feng-Sui de benzer örnekler arasındadır ve bu örnekler çoğaltılabilir.

Nihai noktada günümüz tüketim toplumlarında birey daha çok tüketmek için tüm olanaklarını sonuna kadar kullanmaktadır. Bu oluşumdaki tek sınır ise bireylerin daha çok ve daha çok tüketme özgürlüklerini kısıtlamamaktır. Daha önce de bahsedildiği gibi tüketim edimine ilişkin tekdüzelik içselleştirilmektedir. Tekdüzelüğün sınırları haricinde kalan eylemler ise özlerinden soyutlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse spor yapmak artık insanın fiziksel gelişimini devam ettiren veya sağlıklı yaşamasını sağlayan eylem olmaktan çıkmış, yalnızca boş zamanın tüketimine yönelik olarak bazı birey/örgütlerin tekeline geçmiş bir meta alanı haline gelmiştir. Sanatsal yaratı ancak pazardaki değişim değerlerine bağlı olarak bir anlam taşımaktadır. Kadınlığın ya da erkekliğin ölçütleri ve nitelikleri tekelleşmiş moda evlerinin ve kozmetik sanayinin pazar koşullarında belirlenirken, değişimin şiddeti daha yüksek bir tüketim hacmi sağlamayı hedeflemektedir. Toplumsal başatı ve sosyal statünün baskınlığı her alanda yüksek tüketim ile özdeşleşirken, tüm insani ilişkileri

şekillendiren temel değerler ticareti yapılabilen birer nesne haline dönüşmüşlerdir. Küresel kapitalist pazarda çeşitlilik ve tüketim bireyin doğa ve toplumla uyumlu yaşaması yerine, kaynakların kötü kullanımına israfa neden olan bir kaosa sebebiyet vermektedir. Söz konusu bu toplumlarda artık önlenemez hale gelen ruhsal yorgunluk ve gerilim, anlamsızlığın ve amaçsızlığın egemen hale gelişine neden olarak, tüketimin baş aktörleri olan bireylerin yorgun düştikleri dikkat çekmektedir. Manen yorgun olan bireyler maddi doyumu sağlamakta fakat ruhsal doyumda büyük bir boşluk yaşamaktadırlar. (Çubukçu, 1999)

Batı kapitalizmini ve tüketim kültürünü eleştiren öğretiler bir trend olarak her ne kadar günümüz bireyine bir tüketici olarak cazip gelse de, tüketim kuramı ile oluşan nevrotik edim kimi zaman fiziksel olarak ele alınmayı gerektirmektedir. Bu noktada sağlık olgusu ön plana çıkar. Yukarıda da bahsedildiği gibi tüketim toplumlarının yaşadığı gerilim bireyi ruhsal tatminin önceliğine yöneltmiştir. İlaç buradaki kilit metallerden biridir. Özellikle medya burada önemli bir işleve sahiptir. Televizyonda yer alan sağlık konseptli programlar her koşulda tüketim amacı taşıyarak, kamuoyunun modern tıp ile ilgili yorum yapacak düzeyde bilgilendirir. Dolayısıyla sağlık söylemi bireyler tarafından dekore edilebilecek bir inşa alanına dönüşmeye başlar. Bu aşamada yaşam kalitesini arttıran destek kimyasallar örnek teşkil edebilir. Son yıllarda markalaşan çeşitli kimyasal destek ürünleri kendi mağazalarını (corner) açmaktadırlar. GNC Live Well bunlardan biridir. Söz konusu bu sağlıklı yaşam destek ürünleri doktor kontrolünde olmaksızın da tüketilerek, bireyin yaşam stilinin bir parçası haline gelmektedir. Bu skalanın dışında olarak ise anti-depresanların kendi kategorilerini oluşturdukları görülmektedir.

Anti-depresanın Kavramsallaşması: Prozac Toplumu

Prozac molekülü olan Fluoksetin 1986 yılında icat edilmiş ve 1987'den itibaren de depresyon tedavisinde kullanılmaya başlamıştır. Prozac FDA tarafından onaylanmış ve günümüze kadar 90'dan fazla ülkede milyarlarca depresyon hastası tarafından kullanılmış kendi klasmanındaki ilk antidepresan ünvanını taşır. Pediyatri hastaları için de ayrıca onay almasının yanı sıra majör depresyon, obsesif kompulsif bozukluklar ve bulimia/anorexia nevroza hastalıklarının tedavisinde en ünlü ilaç olma

özelliğini uzun yıllar istikrarla devam ettirmiş, (www.prozac.com) 2000 yılında Nobel ödülü alarak dünya tıp tarihine geçmiştir. Prozac'ı gerek kendi sınıfındaki gerekse diğer antidepressanlardan ayıran en önemli özelliği fizyolojik olarak karaciğer ve böbrek gibi organlara minimumda zarar vermesi ve yan etkileri en aza indirmesidir. Bu anlamda psikiyatri alanında Prozac'ın yeni bir çağ başlattığı kabul edilir. Bu özellikleri Prozac'ın popüleritesinde önemli bir yere sahiptir. Ancak Prozac'ın kitlelerce bilinen ününde medya araçlarının etkin rolü yadsınamaz.

Bir antidepressan olarak Prozac'ın kült haline gelmesinde Elizabeth Wurtzel tarafından 1997 yılında yayınlanan 'Prozac Toplumu' adlı kitap önemli bir kilometre taşıdır. Çağdaş dünya edebiyatında Prozac Toplumu en çok okunan kitaplar arasına girerek çok sayıda dile çevrilmiştir. 2001 yılında aynı isimle beyaz perdeye aktarılan filmin başrollerini ödüllü oyuncu Christina Ricci ve Jessica Lange paylaşmıştır. Prozac Toplumu kitabın yazarı Elizabeth Wurtzel'in gerçek hayat hikayesinden bir kesiti konu almaktadır. Annesi ve babası boşanmış, yalnız ve sorunlu bir çocukluk dönemi geçirmiş olan Elizabeth Harvard Üniversitesi Gazetecilik bölümünden burs kazanır. Nihayet ait ve ailesi dolayısıyla mensubu olduğu işçi sınıfının sosyal sınırlarından ayrılacak ve Harvard'ın entelektüel dünyasında küçük yaşlardan beri dikkat çeken yazma yeteneği gelişerek daha da ortaya çıkacaktır. Entelektüalizmin baskın olduğu bir ambiyansta Elizabeth'in hikayesi kendisiyle bir türlü kuramadığı içsel iletişim, zorlu ilişkiler, uyuşturucu ve seks gibi donelerle şekillenir. Çeşitli uyarıcılardan aldığı haz Elizabeth'i bir yere kadar tatmin eder ve sosyal hayatında tölere edemediği sonuçlar doğurur. Sürekli baş gösteren depresyon ataklarından ötürü gündelik hayatını kotaramayacak noktaya geldiğinden klinik terapiyi ve ilaçlı tedaviyi kabul eder. Prozac hikayenin bu kısmında baş aktör konumundadır ve tahmin edildiği üzere Elizabeth'in normalize olarak nitelenen gündelik yaşama geri entegre oluşu Prozac esnasında ve sonrasında olur.

Prozac Toplumu her ne kadar genç bir kadının hayatına odaklanan bir hikaye olarak görülse de toplumsal bağlamda çok katmanlı bir doku sunar. Özellikle yayınlandığı dönem (90'ların sonu) tüketim kültürünün ve Amerikanlaştırılmış gündelik yaşam modasının yükselişte olduğu tarihsel aralığa denk gelmektedir. Dünyanın en büyük emperyal gücü olarak kabul edilen Amerikan kültürünün dünya

ülkelerinin gündelik yaşamlarını ve tüketim edimlerini şekillendirmesi günümüzde de devam etmektedir. Bu anlamda Prozac'da da Amerikan kültürüne aitlik görülür. Prozac Toplumunda anlatılan da daha çok bu argümanı niteler. Prozac bir antidepresan olmanın ötesinde bir Amerikan ürünüdür ve Amerikan menşeli bir yaşam stilinden doğan problemleri tedavi etmektedir. Bu perspektifte okuma yapıldığında 20.yüzyılın son çeyreğinde bireyin içine dahil olduğu tüketim girdabı küresel kapitalist sistemde hala hızını düşürmeden ancak etkileme biçiminde güncellemelere giderek varlığını devam ettirmektedir. Tüketmenin hiçbir koşulda sınırı olmayan günümüzde birey nevrotik bir döngü içerisinde gündelik yaşamını devam ettirmektedir. Bu nedenle depresyon 21. yüzyıl hastalığı olarak nitelendirilmektedir. Tüketim toplumunda depresyon bireyin hayatının kendisi olarak kabul görür. Bunun nedeni mütemadiyen 'tüketerek mutlu olunacağını' dayatan bir mesaj sistemine karşın bireyin sınırlı olanaklarıdır ki sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların karşılanması şeklindeki bu durum iktisadi çalışmaların temel zeminini oluşturur. Bugün evrensel olarak bir mutluluk kültürünün yapay hakimiyetinden söz etmek mümkündür. Günümüz bireyinin sürekli olarak kendi kendini tekrar üren mutsuzluk normlarına ve gündelik yaşamın zorluklarına karşın psikotik ilaçlar ile çözüme gitme eğilimi dikkat çekicidir. Bu durum elbette kendi kendine nükseden bir oluşum değildir. Medyanın etkisi burada belirleyicidir. Medyanın rolü daha çok; üretilen küresel mutluluğun niteliğinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda 'mutluluk hapları' olarak konumlanan/adlandırılan antidepresanlar bireyin zorlu gündelik yaşamını uçarı bir neşe ile dönüştüreceğini vaat eder durumda gösterilmektedir. Antidepresan ve benzeri kimyasal destekle 'çok daha iyi bir hayat' bireyi beklemektedir ve bu tutumunda davetkardır. Bu gibi metinlerin tek şartı bireyin girişken ve harekete açık olması ve elbette tüketmesidir. Bu noktada antidepresanlar birer tüketim nesnesine dönüşerek standardize olmuş rutin pratiklerin bireyden aldığı enerjiyi bireye geri verecek bir tılsım olarak görülürler. Prozac söz konusu bu söylemlerin üretilmesinde kuşkusuz başroldedir. Özellikle web'de geçmiş yıllardaki ve günümüzdeki Prozac kullanıcılarının yorumlarına bakıldığında 'yeni bir insan olma' ve 'gerçek benliği keşfetme' gibi betimlemeler dikkat çekicidir ki bu şekilde ağızdan ağza pazarlama taktikleri de Prozac'ın bir marka olarak iletişim stratejileri arasında yer alır.

Prozac ile birlikte gündeme gelen söylemlerden biri de kozmetik amaçlı ilaç kullanımınıdır. Burada kozmetikten kasıt ruhsal makyaj metaforudur. Bu anlamda ilaç bireyin kendisini iyi hissetmesini sağlama amacı taşır ancak mevcut problem her ne ise buna kökten/kalıcı bir çözüm bulmaz. Burada da akla gelen soru problemin bireyin iç dünyasında mı yoksa toplumun kendisinde mi olduğudur. Küreselleşme kapsamında bu sorun sıradan mutsuzluk durumunun tıbbileştirilmesi ve müdahaleye ilişkin inisiyatifin bireyin kararına bırakılması olarak görülebilir. Bireyselleşme vurgusu yukarıda da açıklandığı gibi bu noktada ortaya çıkar. Çağın en çok karşılaşılan hastalığı depresyon bireyi kendi hayatının yazarı olma konumunu güçlendirmektedir. Böylelikle birey teşhis koyma süreçlerine dahil olmakta ve kulaktan kulağa yayılan tedavi yöntemleri ile ilgili bireysel karar verme yetisini kendisinde görmektedir. Bu konuda özellikle antidepresanlarda reçeteli kullanım vital önem arz eder. Prozac Amerika Birleşik Devletleri'nde reçeteli olarak prosedüre uygun satılırken Türkiye'de bu durum geçerli değildir. Türkiye'de yaşayan bir tüketici/hasta reçetesiz olarak eczandan Prozac temin edebilmektedir. İlacın kullanımına ilişkin bilgilendirme için prospektüsün yeterli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de sağlığın bireyselleşmesinin (Prozac kapsamında) bir strateji olarak çok daha kolay aşamalı bir rotaya sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tartışma ve Sonuç

Küresel dünyada pazarın istekleri bilimin perspektifini belirleyebilecek güçtedir. Bu durum insan kişiliğinin de yeniden tanımlanmasında etkilidir. Özellikle gündelik yaşamın beraberinde getirdiği sorunları duyuların prizmasından geçirmek suretiyle terapi kültürü günümüz bireyini çaresizliğe mahkum eder durumdadır. Bu anlamda mukavemet, dayanıklılık bilinen anlamlarıyla bireyleri hayata bağlayan olumlu özellikler olmaktan çıkıp, bireyi hayatın zorlukları karşısında yenik düşüren olumsuz özellikler olarak ön plana çıkarılmaktadır. Bu açıdan kimi düşünürlerce söz konusu bu zorlu olguların maruz kaldıkları anlam değişimi, bireyi düşünsel üretimden alı koymaktadır. Elbette klinik depresyon tedavisi önem arz etmektedir ve bu tıbbi bir yükümlülük olmanın yanı sıra insani bir duyarlılığı da beraberinde getirir. Depresyonun çağ hastalığı olarak vitrine konmasının ve psikotik ilaçların kullanımının popüler kültürle ilişkilendirilmesinin nedenlerinden biri moderniteyle birlikte geniş aile kurumlarının gittikçe erimesi ve yok olması ve bundan dolayı da bireyin mono

olarak düşünsel ve duygusal korunma şiddetinin azalması olarak görülebilir ki bu da sosyal bağların giderek azalmasına işaret etmektedir. Tüketim kuramının sosyal yapının sürdürülebilirliğinde tek formülasyon olarak görülen günümüz küresel toplumlarında bireyin kişisel başarısızlığı bir felaket olarak yorumlanmaktadır. Bu durum küreselleşme ile birlikte yeni olanak ve refahın yanı sıra, çok fazla değişkenlik, çok fazla seçenek, aşırı çalışma, aşırı uyarılma, zaman baskısı gibi yeni toplumsal patolojilerin de söz konusu olduğunun kanıtıdır.

Kuşkusuz küreselleşme hat safhada dinamizm üzerine kuruludur. Zaman ve mekan birbirinden ayrılmakta, farklı algularla tahayyül edilmektedir. Bir noktada sosyal olan her şeyin bağımsız olduğunu öne sürmek mümkündür. Bireysel olarak da mevcut bu anlatıdaki boşluk ve delikler bir takım utanç duygularına yol açar. Dolayısıyla modern toplumların özeleştiril bireyleri, küreselleşmenin bireycilik, kendini gerçekleştirme, bağımsızlık, hareketlilik, profesyonizm gibi popüler mitlerini daha fazla içselleştirmektedirler. Bir diğer deyişle bireyler başarıya yaptıkları vurguyla bağımsızlıklarını sürdürmek için gösterdikleri çabayla ve kronik duruma gelen yetersizlik ve utanç duygularıyla küresel toplumların birer temsili durumundadırlar. Disiplin ve itaati önceleyen toplumsal yapıdan bireyselliğe vurgu yapan bir toplumsal dokuya olan yönelişle depresyon bir özerklik hastalığı olarak kabul görmektedir. Fransız bir sosyolog bu durumu ‘kendi olma yorgunluğu’ olarak betimlemektedir. Özellikle sosyologlara göre küresel toplumlar modern ve pre-modern toplumlara keza daha az zorluk çekmektedir. Ancak zorlu koşullara tahammül bir erdem olmaktan çıkmıştır. Buna göre depresyonun biyokimyasal dili mevcut konumlanması ile bireyleri anlamdan ve anlatıdan mahrum bırakmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi sağlığın bireyselleşmesi durumu özellikle son birkaç yılda sağlığı temelde anlamsal olarak dönüştürmüştür. Medya bu anlamda gündelik yaşamın tıbbileştirilmesi ve sağlığın anlamsal dönüşümü konusunda belirleyici olmuştur. Prozac Toplumu’da çok katmanlı bir metin olarak okunduğunda hikayede etken özne olan Prozac’ın sembolik yansıması görülür. Bilindiği üzere Prozac Eli Lilly ilaç firması tarafından üretilmektedir. Ancak günümüzde sektör çalışanları hariç çoğu kullanıcı tarafından Prozac Lilly isminin önüne geçerek jenerik bir marka haline gelmiştir. Medya ürünlerinde yansıtılan ise Prozac’ın soyut etken

değeridir. Son yıllarda özellikle Amerikan toplumunda günlük tablet kullanımı sağlıklı yaşam adına bir trend haline geldiği görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri kuşkusuz kapitalist tüketim kültürü ile çevrelenmiş bireyin bedensel olarak bu denli hızlı ve dinamik bir gündelik yaşam modelini kaldıramayacak noktaya geldiğinin öne sürülmesidir, ki bu da tablet satışı için medya araçları tarafından uygulanan bir söylem stratejisidir. Prozac'ın da evrensel popülaritesi itibariyle günlük destek kimyasalları içerisinde yer alması sağlık tüketimi olgusunu aydınlatıcı niteliktedir. Başka bir perspektiften irdelendiğinde ise Prozac mutluluk hormonu (serotonin) salgılayıcı antidepressanları ifade eden temsili bir terim olarak alternatif biçimde okunabilmektedir. Bu konuda teorisyenlerin, düşünürlerin ve sosyal bilimcilerin görüşlerinin birçoğunun çıkış noktası aynıdır: bireylerin kendi dar dünyalarında giderek yalnızlaşmaları ve gerek gündelik yaşamlarında gerekse duygusal ilişkilerinde dahi bireysel çıkarlarını gözetmeleri. Sonuç üzerinden gidildiğinde başlangıç aynıdır. Ancak Prozac Toplumu olarak adlandırılan olgunun oluşumunda ise birbirinden farklı birçok görüş literatürde yer almaktadır. Günümüzde en yaygın şekilde kabul edilen ise 1970'li yılların uyuşturucu modasının küresel kapitalizmle birlikte sağlık söylemini arkasına alarak Prozac ismi ile geri döndüğüdür. Bu her ne kadar oldukça iddialı bir argüman olsa da içinde bulunulan aktüel durum dolayısıyla sonuçları bakımından düşündürücüdür.

Kaynakça

- Bauman, Z. (1999). "Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, (Çev. Ümit Öktem), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Bravo, B., I. (2010). "Küreselleşme ve Görünümleri Üzerine", FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2010 Güz, sayı: 10, s. 1-23. ISSN 1306-9535, www.flssdergisi.com
- Chaney, D. (1999). Yaşam Tarzları (Çev.: İ. Kutluk), Dost Yayınevi, Ankara.
- Çetin, B.N. (2008). "Küreselleşme Olgusunun Farklı Böyutlarıyla Toplumsal Yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler (Türkiye Örneği)", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Çubukçu, İ. (1999). “Küreselleşme Süreci İçinde Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü (Tüketim Toplumu Tüketim Kültürü İle İlgili Erzurum’daki Tüketiciler Üzerinde Bir Saha Araştırması), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Featherstone, M. (1991). The Body in Consumer Culture. (Ed.): Featherstone. M., Hepworth, M., Turner, B. The Body. Social Process and Cultural Theory. Londra: Sage Publishing. (www.ebscohost.com)
- Featherstone, M. (2005). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2000). “Sosyoloji”, Ayraç Yayınları, Ankara.
- Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, Say Yayınları. İstanbul.
- Güneş, S. (1995). “Medya ve Kültür”, Vadi Yayınları, Ankara.
- Kephart, W., M. (1982). Extraordinary Groups: The Sociology of Unconventional Life-Styles, St. Martin’s Press. New York (www.osun.org)
- Tolan, B. (1981). “Çağdaş Toplumun Bunalımı (Anomi ve Yabancılaşma)”, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara. (Çubukçu’dan aktardım)
- Türköne, M. (2005). “Siyaset”, Lotus Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Zengingönül, O. (2005). “Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?”, Esiad, Siyasa Dergisi, Sayı.1, Bahar.
- <http://www.who.int/en/>
- <http://www.prozac.com>

ÖĞRENME AMAÇLI YAZMA AKTİVİTELERİNDEN MEKTUP YAZMANIN 7. SINIF IŞIK ÜNİTESİNDE ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARILARINA VE BİLİMSEL TUTUMLARINA ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. İkramettin DAŞDEMİR*
Ekrem CENGİZ**
Doç. Dr. Mustafa UZOĞLU***

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinden mektup yazmanın 7. sınıf öğrencilerinin Fen Bilimleri dersinde akademik başarısına ve bilimsel tutumlarına olan etkisini araştırmaktır. Araştırma yarı deneysel bir araştırma olup, Türkiye'nin doğusunda yer alan bir ilköğretim okulundan 61 yedinci sınıf öğrencisi ve bir öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Örneklemi oluşturan öğrenciler, tesadüfi olarak kontrol (A) ve deney (B) grubunu oluşturacak şekilde belirlenmiştir. Deney grubuna (B) ışık ünitesinde yer alan konular yapılandırmacı öğretim yaklaşımıyla işlenmiş ve onların 6. sınıf öğrencilerine ışık ünitesini anlatan mektup yazma aktivitesini gerçekleştirmeleri sağlanmıştır. Kontrol grubunda ise konular yine yapılandırmacı öğretim yaklaşımıyla işlenmiştir. Uygulamaya başlamadan önce tüm öğrencilere fen bilimleri akademik başarı ve bilimsel tutum testleri ön test, uygulama gerçekleştirildikten sonra da aynı testler son test olarak uygulanmıştır. Grupların ön ve son test puanlarının t-testi analiz sonuçları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Ancak son testin etki boyutu analiz sonucu deney grubu lehine küçük etki boyutunda olduğunu göstermiştir. Diğer yandan tutum testinin analiz sonuçları gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme amaçlı yazma, fen eğitimi, mektup yazma

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the effect of letter writing, a writing to learn activity, on the student's academic achievement and attitude in science and technology course. The research is a semi-experimental research with an experiment-control design and it was conducted with a teacher and 61 students in the 7th grade of an elementary school located in the east of Turkey. The students who made up the sampling were determined randomly as the control (A) and the experiment group (B). Experimental group students expressed their learning by a letter writing to the 6th grade students whereas students in the control group weren't expressed their learning by writing task. Before the unit of the light were taught, the pre-test which is topic based was carried out and after the unit was finished, post test was carried out. Pre and post tests were prepared according to the subjects taught in the unit of the light. The results of the post-test which were carried out at the end of the subject and topic-based revealed that between the students of group A and B wasn't significant difference statistically but there are differences between these classes according to effect size calculation. Group B, and A have small effects when they are compared to the class. On the other hand, the analysis of data obtained from the science and technology attitude scale revealed that there was not a statistically meaningful difference between the group A and B.

Keywords: Writing to learn; Science education; Letter writing

* Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ikramettindasdemir@odu.edu.tr

** Mehmetçik Ortaokulu/ Erzurum, Ekremcengiz2525@my.net.com

*** Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mustafa.uzoglu@giresun.edu.tr

GİRİŞ

Yazmanın öğrenmede eşsiz bir yol olduğu (Emig, 1977) ortaya atıldığından bu yana birçok ülkede araştırmacılar öğrenme amaçlı yazma ile ilgili araştırmalar yapmışlardır. Amerika’da ve İtalya’da “Writing Across The Curriculum” programında öğrenme amaçlı yazmanın önemli olduğu ve öğrencilerin bilişsel yeteneklerini öğrenme amaçlı yazma ile geliştirebilecekleri ifade edilmektedir. Öğrenme amaçlı yazmanın öğretim programına alınması Amerika’yı takiben başka ülkeler (örneğin Kanada, Avustralya, Hollanda ve İngiltere) tarafından da gerçekleştirilmiştir. Bu duruma paralel olarak araştırmacılar bu konu üzerine özenle eğilerek öğretim programının bu bağlamda gereksinimlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar (Tynjala, 1998).

Ülkemizde de öğrenme amaçlı yazma ile ilgili 17. Eğitim Şurası’nda, eğitim fakültelerinin programlarının, öğrencilerin yaratıcılıklarını, düşünme becerilerini, yazılı ve sözlü anlatım güçlerini geliştirilebilecek şekilde düzenlenmesi kararı yer almıştır (17. Milli Eğitim Şurası, 2006). Aynı zamanda yeni yapılandırılmış olan Fen Bilimleri öğretim programında da öğrencilerin öğrendiklerini pekiştirebilmeleri ve dil becerilerini geliştirebilmeleri için onların yazmalarına izin verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2006). Ancak yukarıda bahsi geçen düşüncelerin ve genel ifadelerin dışında yazmanın bir öğrenme aracı olarak eğitim sisteminin herhangi bir kademesinde bulunması gerektiği ya da nerede nasıl kullanılacağı henüz vurgulanmamıştır. Söz konusu boşluğun en önemli sebebi, yazma ve öğrenme alanında ülkemizde yeterli bilimsel çalışmanın yapılmamış olmasından dolayı olduğu düşünülmektedir (Günel, 2009). Bu bağlamda öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin hem eğitim ile ilgili karar dokümanlarına girmesi hem de uygulamaya yansımaları araştırma sonuçları ile şekillenebileceği düşünülmektedir.

Öğrenme Amaçlı Yazma

Okuldaki eğitim ve öğretimin amacı, öğrencilerin sorumluluk kazanmalarını sağlayacak bir ortam hazırlanması kadar onların ilgi ve ihtiyaçlarına uygun etkinlikler düzenleyerek, kişisel yeteneklerinin ortaya çıkarılmasına, geliştirilmesine ve içsel öğrenmenin gerçekleştirilmesine yardımcı olmasıdır (Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 2008). Eğitim ve öğretimin amacını gerçekleştirebilmek için öğretim strateji

ve yöntemlerini tamamlayıcı nitelikte olan öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin sınıf ortamında etkili bir şekilde kullanılması yukarıda da tartışıldığı gibi pek çok ülkede gerekli görülüp önerilmiştir. Eğitim kararlarının yanı sıra, edebiyat, matematik ve fen alanlarında yapılan birçok eğitim çalışmasında söz konusu stratejilerin kullanımının öğrencilerin akademik başarısına olumlu katkı sağladığı da gözlemlenmiştir (Atila, Günel ve Büyükkasap, 2010; Burton ve Morgan, 2000; Cavkaytar, 2010; Daşdemir, 2014; Günel, Hand ve Gündüz, 2006; Günel, Uzoğlu ve Büyükkasap, 2009; Hand ve Choi, 2010; Uzoğlu, 2014; Yıldız ve Büyükkasap, 2011a). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin sınıf ortamında etkili bir şekilde kullanılabilmesi için etkili pedagoji kullanımı, aktivitenin faydasına inanmışlık, uygulama boyutunda yapılması gerekenler gibi bir dizi bilgi ve yeterliliğin öğretmenlere kazandırılması gereklidir. Hâlbuki ülkemizde, sınıf içerisinde, özellikle de fen derslerinde yazma ile ilgili aktiviteler için çok az zaman ayrılmaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında öğretmenlerin yazmayı sadece not tutma aracı olarak algılamaları, yazma eyleminin bireysel zaman harcama gerektirmesinden dolayı vakit kaybettiren bir uğraş olarak görülmesi sıralanabilir. Bu düşüncelerin aksine teorik anlamda kilometre sayılacak çalışmalar yazma eylemini öğrenme olarak benimsemiştir (Emig, 1977; Günel ve ark., 2006; Hand ve Prain, 2002; Klein, 1999, 2004; Tynjala, 1998). Ayrıca geçmişte yapılan birçok yarı deneysel araştırma, yukarıda bahsi geçen düşünceyi destekleyerek, öğrenme amaçlı yazmanın öğrencilerin bilgiyi yapılandırmasına yardımcı olduğunu, bireylerin bilişsel gelişimine katkı sağladığını ve okur-yazarlık yeteneklerini geliştirmeye hizmet ettiğini göstermiştir (Günel ve ark., 2009; Hohenshell, Hand ve Staker, 2004; Holliday, Yore ve Alvermann, 1994; Mason ve Boscolo, 2000; Tynjala, 1998). Literatür incelendiğinde öğrenme aracı olarak yazmanın kullanılmasının 4 temel faydası aşağıdaki gibi özetlenebilir. Bu faydalar:

1. Öğrenme amaçlı yazma, bireylerin kavram değişimlerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca öğrencilerin iletişim becerilerini ve çalışma becerilerini geliştirmektedir (Tynjala, 1998).

2. Öğrenme amaçlı yazma, bireylerin olgunlaşmamış olan düşüncelerini daha tutarlı ve daha temelli bilgilere dönüştürmektedir (Rivard ve Straw, 2000).

3. Öğrenme amaçlı yazma, bilginin uzun süreli kalıcılığını sağlamakta (Rivard ve Straw, 2000; Klein, 2000), ve bireylerin öğrendiği yeni bilgilerin pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır.

4. Öğrenme amaçlı yazma, bireylerin zihinlerinde bilgiyi işlemesine olanak sağlayarak (Hand ve Prain 2002), zor kavramların öğrenilmesine yardımcı olmaktadır (Hohenshell ve ark., 2004; Günel ve ark., 2006; Uzoğlu, Günel ve Büyükkasap, 2008).

Öğrenme amaçlı yazma üzerine yapılan araştırmalar uluslararası literatürde geniş yer bulmaktadır. Ancak, ülkemizde bu çalışma alanı yeni şekillenmekte olup, yapılan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Ulusal alan yazının zenginleştirilmesi ve eğitim alanında yapılan yeniliklerde yazmanın hak ettiği yeri bulabilmesi adına farklı örneklerle yapılmış ve yazmanın farklı bileşenlerinin irdelendiği çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenlerden dolayı bu çalışmada okul ortamında yeteri kadar kullanılmayan mektup yazma aktivitesinin öğrencilerin akademik başarılarına ve bilimsel tutumlarına olan etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma ile aşağıdaki soruların cevapları araştırılmıştır

1. Mektup yazma aktivitesinin fen bilimleri 7 dersi ışık ünitesinde öğrencilerin akademik başarılarına bir etkisi var mıdır?

2. Mektup yazma aktivitesinin öğrencilerin bilimsel tutum becerilerine bir etkisi var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırma ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desene sahip bir araştırma olup, Türkiye'nin doğusunda yer alan bir ilköğretim okulundaki 61 yedinci sınıf öğrencisi ve bir öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Deney ve kontrol grupları araştırmacı tarafından çalışma öncesinde rastgele belirlenmiştir. Çalışmada deney grubuna ışık ünitesinde yer alan konular yapılandırmacı öğretim yaklaşımıyla anlatılmış, ayrıca deney grubu (7. sınıf) öğrencilerinin 6. sınıf öğrencilerine ışık ünitesini anlatan mektup yazma aktivitesini gerçekleştirmeleri sağlanmıştır. Bu aktivite gerçekleştirilirken öğrencilerin yazmış oldukları mektuplar sınıf ortamında paylaşılmıştır. Bu paylaşım sırasında öğrencilerin anlamada zorlanmış oldukları konuda gerekli açıklamalar yapılmıştır. Kontrol grubunda ise konular öğretim programında yer alan yapılandırmacı öğretim yaklaşımı ile işlenmiştir

Çalışma Grubu

Araştırma, Türkiye'nin doğusunda yer alan bir ortaokulda bulunan 2 farklı yedinci sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma için seçilen il Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) gelişmişlik sınıflandırılmasında 4. derece gelişmişlik düzeyinde gruplandırılmıştır. Seçilen okuldaki 7. sınıflardan A sınıfı 30 (14 kız, 16 erkek), B sınıfı 31 (15 kız, 16 erkek) öğrenciden oluşmuştur. Deney ve kontrol grupları araştırmacı tarafından rastgele belirlenmiştir. Çalışmanın uygulamasını gerçekleştiren öğretmen, 12 yıllık meslek deneyiminin yanı sıra fen bilgisi eğitimi alanında doktora derecesine sahiptir.

Uygulama Grupları, Ünite ve Yazma Aktiviteleri

Bu çalışma ortaokul 7. sınıf müfredatında ışık ünitesinin alt konuları arasında yer alan *ışığın soğrulması, beyaz ışık gerçekten beyaz mıdır, ışığın kırılması ve mercekler* konuları kapsamında yapılmıştır. Işık ünitesine başlamadan önce fen bilimleri başarı testi ve bilimsel tutum ölçeği bütün öğrencilere ön test olarak uygulanmıştır. Daha sonra ışık ünitesi konu anlatımı fen bilimleri dersi öğretim programı yıllık planı doğrultusunda 4 hafta (16 saat) sürmüştür. Araştırmanın tamamlanması (ön test, son test ve etkinlikler) ise 6 hafta (24 saat) sürmüştür (Tablo 1). Araştırmaya katılan bütün sınıflara ışık ünitesi aynı yöntem ve teknikle (öğretmen kılavuzunda yer alan yapılandırmacı yaklaşıma göre) aynı öğretmen tarafından eşit zaman harcanarak işlenmiştir. Ünitenin tamamlanmasının ardından deney grubundaki öğrencilerin konuyu 6. sınıftaki bir arkadaşına mektupla anlatması sağlanarak, yazmış oldukları mektupların öğrencilerin istekleri doğrultusunda sınıfta paylaşımı gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubundaki öğrenciler ise ünite ile ilgili sorular çözmüşlerdir. Yazma aktivitelerinin tamamlanmasının ardından öğrencilere konu tabanlı fen bilimleri başarı testi ve bilimsel tutum ölçeği son test olarak uygulanmıştır. Mektup yazma grubundaki öğrencilerin hazırladıkları yazma aktivitelerinden örnekler Ek 1'de sunulmuştur. Aşağıdaki tablo 1'de çalışmanın uygulamasına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Grup	Uygulama	Yer	Süre
A ve B	Ön Test başarı, tutum testleri	Ders İçi	2 ders saati

ÖĞRENME AMAÇLI YAZMA AKTİVİTELERİNDEN MEKTUP YAZMANIN 7. SINIF IŞIK ÜNİTESİNDE ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARILARINA VE BİLİMSEL TUTUMLARINA ETKİSİ

A ve B	Ünitenin işlenmesi	Ders İçi	4 hafta
A	Konu sonu sorularını çözme	Ders Dışı	1 hafta
B	MektupYazma Ödevi	Ders Dışı	1 hafta
A ve B	Son Test başarı, tutum testleri	Ders İçi	2 ders saati

Tablo 1. Uygulamanın kronolojik sırası

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Fen Bilimleri Başarı Testi (FBBT) ve Bilimsel Tutum Ölçeği (BTÖ) kullanılmıştır. FBBT farklı yayın evlerinin hazırlamış oldukları öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan ünitenin kazanımlarına uygun olan sorulardan oluşturulmuştur. Bu soruların güvenilirlik ve geçerliğini sağlamak için alanında uzman 1 yardımcı doçent ve 2 Fen Bilimleri öğretmenin görüş ve önerileri dikkate alınmıştır. Onların görüşleri ışığında FBBT 25 sorudan oluşturulmuştur. Bu soruların güvenilirlik katsayısı bu üniteye gerekli bilgiye sahip olan 8. Sınıfta öğrenim göre 64.öğrenciye uygulanmış ve güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha 0,78 olarak belirlenmiştir.

Çalışmada Bilimsel Tutum Ölçeği olarak, Moore ve Foy (1997) tarafından geliştirilen ve Demirbaş (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçek 40 maddeden oluşturulmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,76 ve Sperman Brown iki yarı test Korelasyonu ise 0.84 olarak bulunmuştur (Afacan, 2008). 5’li Likert tipi olarak geliştirilen ölçeğin tutum cümlelerinin karşısında ise “Kesinlikle Katılmıyorum(1)”, “Katılmıyorum(2)”, “Kararsızım(3)”, “Katılıyorum(4)” ve “Kesinlikle Katılıyorum(5)” olacak şekilde puanlar verilmiştir. Olumsuz maddelerdeki puanlama ise tersten yapılmıştır. Bilimsel tutum ölçeği, ön test-son test olarak deney ve kontrol grubu öğrencilerine uygulanmıştır. Bilimsel Tutum Ölçeği sonucu bir öğrencinin elde edebileceği minimum puan 40 iken maksimum puan 200’dür. Ölçeklerden elde edilen yüksek puanlar öğrencilerin Fen bilimleri dersine karşı olumlu tutum gösterdiğini ifade etmektedir.

Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen verilerin ön test ve son test analizlerinde bağımsız gruplar t testi kullanılmıştır. Etki boyutu (effect size) analizi, gruplar arasındaki farkın standart sapma boyutunda ifade edilmesinde sosyal bilimlerde yaygın olarak

kullanılmaktadır (Wilkinson, 1999) ve bu çalışmada Cohen d indeksi uygulama gruplarını karşılaştırmada kullanılmıştır. Etki boyutunun büyüklüğünün sınıflandırılmasında; 0.2 ve 0.5 standart sapma (SD) için küçük etki boyutu; 0.5 ve 0.8 SD için orta etki boyutu; 0.8 ve üzeri SD için büyük etki boyutu sınıflandırılması yapılır (Tuba, 2006). Bu çalışmada uygulama grupları arasındaki etki boyutu karşılaştırmaları başarı testi sorularının puanları üzerinden yapılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi, bütün test ve karşılaştırmalar için $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

BULGULAR

Fen bilimleri başarı ön test sonuçları

Ortaokul yedinci sınıfların hem deney hem de kontrol grubuna ön test olarak uygulanan fen bilimleri başarı testi sorularından elde edilen verilerin bağımsız-t testi analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Grup	N	\bar{x}	S	sd	T	P
Deney	31	42,6	12,8	59	0,2	.85
Kontrol	30	43,3	15,1			

Tablo 2. Öğrencilerin FBBT Ön Testten Aldıkları Puanların Gruplara Göre t-Testi Sonuçları

Tablo 2’deki veriler incelendiğinde deney grubunun aldığı puanların aritmetik ortalaması 42,6 iken kontrol grubunun aldığı puanların aritmetik ortalaması 43,3’dür. Deney ve kontrol gruplarının başarı testi puanlarının aritmetik ortalamaları arasında kontrol grubu lehine bir fark vardır. Ancak bu fark istatistiksel olarak bağımsız t testi analizine göre anlamlı değildir ($t_{(59)} = 0,2$; $p = 0,85$; $p > 0,05$). Bu sonuçlara göre her iki gruptaki öğrencilerin ışık ünitesinde akademik başarı düzeylerinin denk olduğu söylenebilir.

Fen bilimleri başarı son test sonuçları

Ortaokul yedinci sınıfların hem deney hem de kontrol grubuna son test olarak uygulanan başarı testinin sorularından elde edilen verilerin bağımsız t testi analiz sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Grup	N	\bar{x}	S	sd	T	P
Deney	31	57,8	15,7	59	1,2	.25
Kontrol	30	53,8	13,5			

Tablo 3. Öğrencilerin FBBT Son Testten Aldıkları Puanların Gruplara Göre t-Testi Sonuçları

Tablo 3’deki veriler incelendiğinde deney grubu puanlarının aritmetik ortalaması 57,8 iken kontrol grubu puanlarının aritmetik ortalaması 53,8’dir. Deney ve kontrol gruplarının başarı testi puanlarının aritmetik ortalamaları arasında deney grubu lehine bir fark vardır. Ancak bu fark istatistiksel olarak bağımsız t testi analizine göre anlamlı değildir ($t_{(59)} = 1,2$; $p=0,25$; $p>0,05$). Fakat aritmetik puanlar arasında deney grubu lehine 4 puanlık fark vardır. Bu farktan dolayı etki boyutu analizi gerçekleştirilmiştir.

Etki Boyutu Analizi

Tablo 4’te ışık ünitesinde grupların son test başarı puanları üzerine etki boyutu karşılaştırılması verilmiştir.

Gruplar	Çoktan seçmeli (Cohen's d)
Deney-Kontrol	0,3 (küçük)

Tablo 4. Gruplar arasındaki FBBT son test etki boyutu sonuçları

Etki boyutu hesaplamaları madde ünitesinde deney grubu ile kontrol grubu arasında; başarı testi puanı üzerine deney grubunun lehine küçük (Cohen’s $d=0,4$) etki boyutunda olduğu bulunmuştur.

Bilimsel tutum ön test sonuçları

Ortaokul yedinci sınıfların hem deney hem de kontrol grubuna ön test olarak uygulanan bilimsel tutum testinin sorularından elde edilen verilerin bağımsız-t testi analiz sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Grup	N	\bar{x}	S	sd	T	P
Deney	31	130,2	12,7	59	2,7	.8
Kontrol	30	131,2	13,1			

Tablo 5. Öğrencilerin Bilimsel Tutum Ön Testten Aldıkları Puanların Gruplara Göre t-Testi Sonuçları

Tablo 5’deki veriler incelendiğinde tutum ön testinde deney grubunun başarı testinden aldığı puanların aritmetik ortalaması 130,2, kontrol grubunun aritmetik ortalaması ise 131,2’dir. Deney ve kontrol gruplarının tutum testi puanlarının aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak bağımsız t testi analizine göre anlamlı bir fark yoktur ($t_{(59)}= 2,7$; $p=0,8$; $p>0,05$.).

Bilimsel tutum son test sonuçları

Ortaokul yedinci sınıfların hem deney hem de kontrol grubuna son test olarak uygulanan bilimsel tutum testinin sorularından elde edilen verilerin bağımsız-t testi analiz sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Grup	N	\bar{x}	S	sd	T	P
Deney	30	133,5	10,7	59	3,3	.6
Kontrol	31	134,2	12,1			

Tablo 6. Öğrencilerin Bilimsel Tutum Son Testten Aldıkları Puanların Gruplara Göre t-Testi Sonuçları

Tablo 6’daki veriler incelendiğinde deney grubunun bilimsel tutum ölçeğinden aldığı puanların aritmetik ortalaması 133,5, kontrol grubunun aritmetik ortalaması ise 134,2’dir. Deney ve kontrol gruplarının tutum testi puanlarının aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak bağımsız t testi analizine göre anlamlı bir fark yoktur ($t_{(59)}= 3,3$; $p=0,6$; $p>0,05$.).

SONUÇLAR, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinden mektup yazmanın 7. sınıf ışık ünitesinde öğrencilerin akademik başarılarına ve bilimsel tutumlarına olan etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, çalışmaya başlanmadan önce deney ve kontrol gruplarına uygulanan FBBT’inde, ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir (Tablo 2). FBBT puan ortalamaları açısından öğrenci gruplarının aynı düzeyde olması; öğrencilerin önceki dönemlerde aynı ders programı almaları ve aynı örneklem gruplarına sahip olmalarına bağlanabilir. Uygulama tamamlandıktan sonra yapılan FBBT son test puanlarının istatistiksel analizleri, mektup yazma aktivitesini gerçekleştiren deney grubunun kontrol grubundan etki boyutu analizine göre istatistiksel olarak daha başarılı olduğunu göstermiştir. Ancak söz konusu farkın akademik başarıda mektup yazma lehine küçük düzeyde etki oluşturduğu belirlenmiştir (Tablo 4). Bu etki boyutunun düşük olması öğretim programında yer alan bazı kazanımları ölçmek için hazırlanan fen bilimleri başarı testi sorularının matematiksel işlem gerektirmesinden kaynaklanmış olabilir. Çalışma ile ulaşılan bu sonuçlar farklı öğrenme amaçlı yazma aktivitesinin kullanımının (mektup, şiir, poster vb.) öğrenci başarısını daha çok arttırdığını belirleyen bir çok çalışma ile uyum içerisindedir (Atıla ve ark., 2010; Daşdemir, 2014; Günel ve ark., 2006; Günel ve ark., 2009; Hohenshell ve ark., 2004; Mason ve Boscolo, 2000; Yıldız ve Büyükkasap, 2011b; Uzoğlu 2014). Mektup yazma aktivitesini yazan grubun daha başarılı olması öğrencilerin kendilerinden daha alt sınıftaki bireylere (genç muhataplara) yazmalarıyla açıklanabilir. Genç muhataplara yazmanın öğrencilerin kendi bilgilerini yapılandırmalarına ve konuyu daha iyi anlamalarına katkı sağladığı düşünülebilir (Hohenshell ve ark., 2004). Yazma sürecinde öğrenciler genç muhataplar ile diyalog kurmaya çalışırken muhataplarının anlayabileceği seviyeye inmeleri gerekmektedir. Öğrenciler bir konuyu daha genç muhataplarına nasıl ifade etmeleri gerektiğini düşünürken birtakım zihinsel faaliyetlerde bulunurlar. Galbright (1999) söz konusu bilişsel faaliyetlerin var olan bilginin aktivasyonu, yeni durum için tekrar şekillendirilmesi ve muhatap açısından değerlendirildiğinde yeterli olmadığı durumlarda yeniden yapılandırılması olarak ifade etmiştir. Yukarıda bahsedilen bilişsel faaliyetler bütün olarak düşünüldüğünde yeni öğrenmelere yol açmaktadır. Bu etkenler mektup yazma aktivitesini

gerçekleştiren deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubu öğrencilerinden akademik başarı son testinde istatistiksel olarak daha başarılı olmalarıyla açıklanabilir. Kısacası Tynjala'nın da (1998) vurguladığı gibi mektup yazma aktivitesi öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirmiş, öğrenilen konuların pekiştirilmesini sağlamış ve konu kavramlarının hatırlanılmasında kolaylık sağlamış olabilir. Diğer yandan deney ve kontrol gruplarının tutum testinden aldıkları puanların istatistiksel analizleri gruplar arasında anlamlı bir farkın olmadığını ortaya çıkarmıştır. Yine çalışmaya başlanmadan önce deney ve kontrol gruplarına uygulanan BTÖ, ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir (Tablo 5). BTÖ puan ortalamalarının farklı olmaması öğrencilerin aynı bilimsel tutum sergilediğiyle açıklanabilir. Uygulama yapıldıktan sonra uygulanan BTÖ, son test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir (Tablo 6). Bu sonuç öğrencilerin kısa bir süre içinde gerçekleştirilen mektup yazma aktivitesinin bilimsel tutumlarında bir değişiklik meydana getiremediğiyle açıklanabilir. Özetle ifade etmek gerekirse özet yazmadan farklı öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin derslerde kullanılması öğrencilerin kavramsal değişimini kolaylaştırmakta (Mason ve Boscolo, 2000), kendilerine olan özgüvenini artırmaktadır (Yıldız ve Büyükkasap, 2011). Bunlara ilaveten bu tür yazma öğrencilerin yorum yapma, hatırlama ve iletişim kurma becerilerini de geliştirmektedir (Uzoğlu ve ark., 2008). Bu ve buna benzer çalışmaların ışığında öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin öğretim sürecinde kullanılmasının öğrencilerin öğrenmeleri üzerine pozitif katkı sağlayarak bu sürece zenginlik katacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Atila, M.E., Günel, M., Büyükkasap , E. (2010). Betimleme modlarının öğrenme amaçlı yazma aktiviteleri içerisindeki kullanım varyasyonlarının

ilköğretim kuvvet ve hareket konularının öğrenimi üzerine etkisi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*,7, 113-127.

- Burton, L., Morgan, C. (2000). Mathematicians writing. *Journal for Research in Mathematics Education*. 31, 429-453.
- Cavkaytar, S. (2010). İlköğretimde yazılı anlatım becerilerinin geliştirilmesinde yazma süreci modelinden yararlanma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3-10.
- Daşdemir, İ. (2014). The effect of letter-writing activities for learning purposes on the students' learning of the science course and scientific attitude, *Educational Research and Reviews* 9(19), 786-791.
- Emig, J. (1977). Writing as a mode of learning. *College Composition and Communication*, 28, 122-128.
- Günel, M., Hand, B., Gündüz, Ş. (2006). Comparing student understanding of quantum physics when embedding multimodal representations into two different writing formats: presentation format versus summary report format. *Science Education*, 90, 1092– 1112.
- Günel, M., Uzoğlu, M., Büyükkasap, E. (2009). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin kullanımının ilköğretim seviyesinde kuvvet konusunu öğrenmeye etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*,29 (1) 379-399.
- Günel, M., Hand, B., Mc Dermott, M. (2009). Writing for different audiences: effects on high-school students' conceptual understanding of biology. *Learning and Instruction*. 1-18.
- Günel, M. (2009). Bilişsel süreç ve ilköğretim bilim eğitiminde öğrenme amaçlı yazma. *Elementary Education Online*. 8(1), 200-211.
- Hand, B., Prain, V. (2002). Teachers implementing writing-to-learn strategies in junior secondary science: a case study. *Instructional Science Education*, 86, 737–755.
- Hand, B., Yang, O.E.M., Bruxvoort, C. (2007). Using writing-to-learn science strategies to improve year 11 students' understandings of stoichiometry. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 5, 125-143.

- Hand, B., Choi, A. (2010). Examining the impact of student use of multiple modal representations in constructing arguments in organic chemistry laboratory classes. *Research in Science Education* , 40, 29–44.
- Hohenshell, L., Hand, B., Staker, J. (2004). Promoting conceptual understanding of biotechnology: writing to a younger audience. *The American Biology Teacher*, 66(5) 333-338.
- Holliday, W., Yore, L., Alvermann, D. (1994). The reading-science learning-writing connection: breakthroughs, barriers, and promises. *Journal of Research in Science Teaching*, 31(9), 877-893.
- Klein, P.D. (1999). Reopening inquiry into cognitive processes in writing-to-learn. *Educational Psychology Review*, 11, 203-270.
- Klein, P.D. (2000). Elementary students' strategies for writing-to-learn science. *Cognition and Instruction*, 18, 317–348.
- Klein, P.D. (2004). Constructing scientific explanations through writing. *Instructional Science*, 32, 191 231.
- Mason, L., Boscolo, P.(2000). Writing and conceptual change.what changes?. *Instructional Science*, 28(3) 199 –226.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2006). İlköğretim fen ve teknoloji dersi 6. sınıf öğretim programı, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2006). 17. Milli Eğitim Şurası, www.egitimbulleteni.com, 16.7.2011 tarihinde edinilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2008). *Tebliğler Dergisi*. 71-2611.
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi Yayınları.
- Prain, V., Hand, B. (1996). Writing for learning in the junior secondary science classroom: issues arising from a case study. *International Journal of Science Education*, 18 (1), 117-128.
- Rivard, L. P., Straw, S.B. (2000). The effect of talk and writing on learning science: an exploratory study. *Science Education*, 84, 566–593.
- Tynjala, P. (1998). Writing as a tool for constructive learning: Students' learning experiences during an experiment. *Higher Education*, 36, 209–23.

- Türkiye Bilimler Akademisi (2006). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, Ulusal açık ders malzemesi 10.ders
- Uzoğlu, M., (2014). Determining the effects of using different writing activities on the academic Achievements, secondary school 7th grade students and their attitudes towards the course. *Educational Research and Reviews* 9(20), 1065-1070.
- Uzoğlu, M., Günel, M., Büyükkasap, E. (2008). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerindeki varyasyonun ilköğretim seviyesinde fen konularını öğrenmeye etkisi. VIII. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi. Özetler- p, 119 , Bolu.
- Warnock, J (1983). The writing process. *Rhetoric Review*, 2, 4-27.
- Wilkinson, L. (1999). Task force on statistical inference APA board of scientific affairs, statistical methods in psychology journals: guidelines and explanations. *The American Psychological Association*, 54(8), 594–604
- Yıldız, A., Büyükkasap, E. (2011a). Öğretmen adaylarının fotoelektrik olayını anlama düzeyleri ve öğrenme amaçlı yazmanın başarıya etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. 11 (4),2259-2274.
- Yıldız, A., Büyükkasap, E. (2011b). Öğretmen adaylarının compton olayını anlama düzeyleri ve öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin akademik başarıya etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8, 1.

EKLER

EK 1: Mektup Örneği

Sevgili Ela,

Canım arkadaşım nasılsın beni sorarsan iyi. Ama 7. sınıftan pek çok şey öğrendim. Dilerim sende benim öğrendiklerimin daha fazlasını öğrenirsin. Bak Ela'ım bu yaptıklarımı çok oku. Sana fen ve teknoloji dersinden bir kıs bilgi vereceğim. Bizim yanı benim en çok sevdiğim konu fen ve teknoloji konusu ışıık ve Ses. Sana bu bilgileri iletmek isterim.

Maddeler, ışığı yansıtmanın yanı sıra geçirebilir veya tutabilir. Işığı geçiren maddelere saydam madde geçirilmeyen maddelere saydam olmayan madde denir. Ha bir de ışığı soğutması var oda ışığın cisimler tarafından tutulmasına denir. Bunun ve daha fazlasını göreceksin. Ama sakın unutmak! Işık bir enerji türüdür. Ela'ım sana bir kıs bilgi vermek isterim. Güneş hakkında. Güneş enerjisinin etkisi ısı enerjisi elde etmekte sınırlı değildir. Güneş ısıtıcı ayınlar yardımıyla toplanırsa daha çok ısı elde edilir. Bu konuda güneşe doğrudan bakmak çok tehlikelidir, onun süne güneşte kalmakta çok tehlikelidir. Tabiki iyi yanlarda var. Anar renkler biliyorsun değilmi? İşte bu da ana renk bir araya gelerek beyaz renk oluşur. İki ana rengin birleşmesi durumunda ise ikincil (ara) renkler ortaya çıkar. Beyaz ışığı oluşturan renkler birbirinin tamamlayıcısı olarak adlandırılır. Aslında sana bütün konuları yazmak isterdim elim kopardı. Baka sana ne anlatacaım. Bir cismin bulunduğu ortamın rengi ile cismin rengi aynı olursa ortamın üzerindeki cisim algılanmayabilir. Buna kamuplaj denir. Örnek olarak bu kalemler renklerini buldukları ortamın rengine göre değiştirebildiklerinde dış ortamlardan mükemmel şekilde korunurlar. Saçılma hakkındaki bir şeyler öğrenmek istermisin? cevap "evet" dursa diye. Güneş ısıtıcı atmosfere girdiğinde atmosferdeki gaz moleküllerine ve toz parçacıklarına çarparak saçılır. İşte buna saçılma denir. Canım arkadaşım göremediğimizi ışık türlerinde vardır. Bunlar gama ısıtıcı, X ısıtıcı, mor ötesi ısıtıcı, kırmızı ötesi ısıtıcı, mikrodal-

IMPORTANCE OF MOBILITY IN JACK KEROUAC'S *ON THE ROAD* AND DENNIS HOPPER'S *EASY RIDER*

Arş. Gör. Onur KAYA *

Abstract

Journey as a mobility in 1950s and 1960s of the United States of America showed itself in the works of authors and directors of the films. Among them, Jack Kerouac's *On The Road* (1955) and Dennis Hopper's *Easy Rider* (1969) are significant works. Analysing both works will put forth representation of mobility in America and the period.

For the method, mobility notion will be emphasized. The mobility notion in works and representation of its effects on people, period will be analyzed. Comparison of representation of mobility in two works will be done.

Finally, the study will reveal the importance of mobility in the American society.

Key Words: Beats, 50s, 60s, Mobility, Road

JACK KEROUAC'IN *ON THE ROAD* VE DENNIS HOPPER'İN *EASY RIDER* YAPITLARINDA HAREKETLİLİĞİN ÖNEMİ

Öz

Yolculuk bir hareketlilik olarak Amerika Birleşik Devletlerinin 1950ler ve 1960larında yazarlarla film yönetmenlerinin eserlerinde kendisini göstermiştir. Bunlar içerisinde Jack Kerouac'ın *On The Road* (1955) ve Dennis Hopper'ın *Easy Rider* (1969) eserleri önemli yapıtlardır. Her iki eserin incelenmesi o dönemde ve Amerika'da hareketliliğin temsilini ortaya koyacaktır.

Metot olarak hareketlilik kavramı irdelenecektir. Eserlerdeki hareketlilik kavramı ve onun insanlarla dönem üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Her iki eserdeki hareketliliğin temsilinin karşılaştırılması yapılacaktır.

Sonuç olarak çalışma Amerikan toplumundaki hareketliliğin önemini ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beat, 50ler, 60lar, Hareketlilik, Yol

* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Burdur, Tel: 0 248 213 30 78 – 0 505 251 10 30, Faks: 0 248 213 30 99, E-mail: onurkaya@mehmetakif.edu.tr

INTRODUCTION

United States of America has a huge land which is the third biggest country with its land in the world. In such a big country, Americans always wanted and needed to travel from one place to another for their certain needs such as family visits, business trips or holiday journeys. In this context, the journey, the mobility of people have been ordinary habits for Americans. It has been just an act for them. But it wasn't same for all Americans. In 1950's and 1960's the mobility concept has gained significance for certain people. These people who are called Beats by the society wanted to travel, as well. But their aim on traveling was not same with many other Americans. The mobility, the journey, being on the road were something special for them. It was a life style, a need to survive, a resistance, challenge to beliefs of the day they lived. In this point, Jack Kerouac wanted to talk about these people in his novel *On the Road* (1955). He wanted to narrate the importance of the mobility for them when it is compared to many other Americans. Similarly, Dennis Hopper, in his film *Easy Rider* (1969) tried to emphasize similar issues and people. In this context, in order to understand the importance of the mobility in *On the Road* and *Easy Rider* it is required to analyze the values such as life, resistance, experience that represent and identify the importance of the mobility for these people who travel on the road.

THEORETICAL BACKGROUND

Beat Generation and Mobility

First of all it is required to analyze these people who travel a lot and are called Beats. *"The Beat Generation is the term coined by Jack Kerouac to describe himself, his literary comrades and their associates. The term has since been expanded to include all the alienated and hip young of the post World War Two, pre-Vietnam period, before the 'hippies' became the dominant subculture"* (Cresswell, 1993: 253). As it is stated by Tim Cresswell, The Beats are the youth of the postwar area who feel alienated and lonely. They are the people who can't find place for themselves in the society but find place for themselves on the road. They are outcast, the people who don't believe the ideals their society believes. They are outcast and away from the society, on the road, mobile.

From this point, mobility is an action. It is not something stable. It means moving and acting. In this context, the characters of *On the Road* are always on the move. They can't stay in a place for a long time. They need to travel, be mobile. "*But I had to get going and stop moaning, so I picked up my bag, said so long to the old hotelkeeper sitting by his spittoon and went to eat*" (Kerouac, 1955: 17). As it is stated in the words of Sal who is the narrator of the story, he has to go. He has to be mobile. Moving is important for his life style. It is part of his life. "*We were all delighted, we all realized we were leaving confusion and nonsense behind and performing our one and noble function of the time, move. And we moved*" (Kerouac, 1955: 134). So, it is certain in the book that their aim was moving. It is like breathing, talking, a necessity for them. "*As the story develops it becomes clear that non-stop 'going' for its own sake is the main joy of the two friends*" (Cresswell, 1993: 254). As Beat characters of the novel, Sal and Dean are on move. "*The title itself hints at this; the book is more concerned with movement than with fixed location*" (Mortenson, 2001: 53).

Beats move on the road. So their movement, mobility happens on the road. It doesn't happen on plane or bus. Only Dean gets on plane once. In this context, road is an important symbol for the analysis of mobility. The road is the space which allows the mobility. Space is an important concept for all the novels. The space in the novel gives the main idea, the mobility theme. And in the Jack Kerouac's work, space is road. The road allows the mobility so there is a respect for it. There is no negative representation of the road throughout the novel. The characters of the novel not only travel on the road but also live on it. So the road is the place where mobility occurs and as a result the life exists. "*Our battered suitcases were piled on the sidewalks again; we had longer ways to go. But no matter, the road is life*" (Kerouac, 1955: 211).

So, in the context of road and life, the mobility is their life style. From this point it could be said that mobility is the lifestyle of the characters in the novel. It is how they live. They don't stay in a place long time. They hitchhike or drive a car and travel from one place to another. "*I first met Dean not long after my wife and I split up. I had just gotten over a serious illness that I won't bother to talk about, except that it had something to do with the miserably weary split up and my feeling that everything was dead. With the coming of Dean Moriarty began the part of my life you could call my*

life on the road” (Kerouac, 1955: 3). As it is stated by words of Sal, road is life to him. That’s what he and Dean lives on. That’s life style. They meet people on the road. They eat on the road. They have relations on the road. Like the beginning and end of the road, their relations, friendships begin and end with the new road. They meet new people and leave them behind each time as they have to be on the road and mobile so mobility is life style for characters of Jack Kerouac. “*Geographers have increasingly been concerned with the representation of marginal(ized) groups such as ethnic minorities (Jackson, 1991), women (Domosh, 1991) and people with a mobile lifestyle*” (Cresswell, 1993: 251). As Cresswell states what Kerouac does is examining the lifestyles of mobile people.

DISCUSSION

Mobility and *On the Road*

Alienation of Beats from the Community

The people that Jack Kerouac examines are Beats as a minority group who are outcast and mobility is lifestyle for them. In this context, one of the reason for their lifestyle’s being mobility is their loneliness. They are outcast in the society. They are not respected, believed or trusted as Sal says in *On the Road*. “*I told Dean I was sorry he had nobody in the world to believe in him*” (Kerouac, 1955: 217). As members of Beat generation, they are not trusted; in contrast they are taken under pressure by society and protective means of society such as policemen who behave rude against them each time. “*Yessir*” said a fat cop who’d spent twenty two years as a guard in Alcatraz. *You could go to jail for doing something like that. The others nodded grimly. They were always sitting around on their asses; they were proud of their jobs. They handled their guns and talked about them. They were itching to shoot somebody. Remi and me*” (Kerouac, 1955: 66).

As it is stated in these words, the protective means of society are against Beat characters like Sal and Remi. They could even kill them for nothing. In the representation of policemen by the help of these worlds, it could be said that they are presented as useless beings who are not necessary for society. But Beats were alone in their beliefs and no one would believe them. So this alienation and being alone drives

them to a lifestyle which is mobile. So the mobility represents their loneliness and the desire to get away from the corruption of the society.

Resistance And Mobility

Besides the desire of getting away from the corrupted society, the mobility is also the symbol of the resistance against such a corrupted society. They travel to prove that there are still people who oppose the corrupted, unchanging values of the society. *“This is the story of America. Everybody’s doing what they think they are supposed to do. So what if a bunch of men talk in loud voices and drink the night? But Sledge wanted to prove something. He made sure to bring me along in case they jumped in. They might have. They were all brothers, all from Alabama. We strolled back to station, Sledge in front and me in back”* (Kerouac, 1955: 68). Writer doesn’t see any wrong in drinking but the society’s protective mechanisms decide on behalf of others and try to stop those. Because as it is stated in the quotation, everybody has a duty, they don’t think whether it is right or not. In this point, Sal joins them and travels to resist the suppression of the society’s protective mechanisms and help others. He goes to station to help those drinking people. So the mobility as it is in this example, signifies the resistance against the suppression of the society. *“Mobility is a central theme in North American culture yet, in On the road, Kerouac clearly uses it in a resistant fashion”* (Crosswell, 1993: 253). They have to be on the road due to this reason as they are not wanted by the society. They are on the road with other undesirable characters of the society such as hobos and queers. *“I even spent a whole night with a girl on a park bench, till dawn, without success. She was a blonde from Minnesota. There were plenty of queers”* (Kerouac, 1955: 73). As it is stated, they are the outcasts of the society, as well. Because like Beats, they don’t suit the norms of the society so they move from one place to another to show that society can’t stop them. Mobility is symbol of resistance for them as it is for Beats.

Mobility As A Way of Escape

At the same time mobility is an escape from harsh realities of life. Because, as they stand against the corruption of the society which Beats encounter in this mobility, they escape from this society. *“I asked him the circumstances of his being in LA in*

1944. "I was arrested in Arizona, the joint absolutely the worst joint I've ever been in. I had to escape and pulled the greatest escape in my life, speaking of escapes, you see, in a general way" (Kerouac, 1955: 231). As Kerouac states, in the context of the power relation between the society and Beats, as much as they resist, the Beats also have to escape, to get rid of this suppression. "These forms of exchange, however, ultimately serve to destabilize connections that Kerouac and Cassady want and need to make between mobility, masculinity, and power" (Holladay and Holton, 2009: XII). As Hilary Holladay argues, mobility has connection with power, masculinity and mobility. In this context the characters of the novel that lose power and masculinity are not happy. Their mobility turns into a sad story and escape and during this long escape they drink. Their drinking habit is a symbol for their escaping from realities.

Mobility, Identity and Frontier Spirit

They escape from realities because their journey, mobility is a search for identity. These people like to find real, ideal America and who they are in it. "What all this talk is and what you propose to do. Dean why did you leave Camilla and pick up Marylou? No answer – gigles. Marylou, why are you traveling around the country like this and what are your womanly intentions concerning the shroud?" (Kerouac, 1955: 130). Sal searches reasons of his friends' acts. He questions why they travel. He questions the reason of their existence and the travels they do. "You'll all go flying West Coast and come staggering back in search of your Stone" (Kerouac, 1955: 130) By the help of these words of Sal, author states that this journey, mobility is a journey to inner self. It is a journey to find who they are and figure out their identity. "Kerouac called on the Road a search for inherent goodness in American man" (Leland 43). So, mobility is representation of the journey in which people look for their identity.

In this journey which they look for their identities, characters go west as it is stated in Sal's words. "Driving across the West with the long stretches my scythe had to be immeasurably longer and it had to curve over distant mountains, slicing off their tops, and reach another level to get at further mountains and at the same time clip off every post along the road, regular throbbing poles" (Kerouac, 1955: 207).

Going west is significant because it is a symbol for frontier spirit. In the American history frontiers went west for searching and exploring America. Like the founding fathers, novel characters' ancestors who are always idealized as good people, innocent face of America, these characters in the novel go west in search of America which they can't find at the place they are in. They look for that innocent America existing at the times of their ancestors. So their mobility becomes a continuity of frontier spirit in twentieth century.

In this context their journey, mobility is like a pilgrimage as it was in old days. *"Ten miles down the road Dean drove into a filling station with the motor off, noticed that the attendant was fast asleep at the desk, jumped out, quietly filled the gas tank, saw to it the bell didn't ring and rolled off like an Arab with a five dollar tankful of gas for our pilgrimage"* (Kerouac, 1955: 138). It is stated again the journey is a pilgrimage for them. Besides it's being pilgrimage like due to frontier spirit, it is pilgrimage like because they take passengers with them. They share gasoline, food, memories, everything they have like pilgrims did. In this context, the mobility of Beat generation is different from other Americans' journeys. Because, these people don't have worries about materialism. They share and support in contrast to many Americans. They are on a holy road as it is stated in the novel. *"All alone in the night I had my own thoughts and held the car to the white line in the holy road"* (Kerouac, 1955: 138). The road, mobility is holy according to writer. They do something good for society. They look for real America as the pilgrims look for God.

But when they go through west, their happiness doesn't increase. They look for the west where they will be happy but they can't find it there as it could be understood from these words in the novel. *"Beyond the glittering street was darkness, and beyond the darkness the West. I had to go"* (Kerouac, 1955: 58). The writer emphasizes that going west, mobility is hope but at the end of that road there is no hope but darkness. At the same time the place they are in is dark. But they have no place to go, so as it is stated in the sentence, he has to go. He has no other choice because he is outcast. But as his mobility is search for identity and reality, he can't have positive findings in this mobility. *"You know what President Truman said? She was delighted. I suddenly began to realize that everybody in America is a natural born thief"* (Kerouac, 1955:

71). His findings are a country full of thieves. So the truth that mobility reveals is not something good that the characters of the story expected.

Adventure, Exploration and Freedom in Mobility

In spite of all these negative findings, the characters keep traveling, continue their mobility. Because, mobility is adventure for them. *"He let me off South of Bakersfield, and then my adventure began. It grew cold. I put on the flimsy Army raincoat I'd bought in Oakland for three dollars and shuddered in the road"* (Kerouac, 1955: 80). As it is stated by words of Sal, their mobility is an adventure for them. They meet new people. They involve into fights. When they set on road, the events, adventure wait for them. They begin their active life which they like. So mobility is an enjoyable adventure for them. Because road lets them explore, find new things they didn't see before. Mobility becomes an exploration for them.

"In the whole eastern dark wall of the divide this night there was silence and the whisper of the wind, except it the ravine where we roared; and on the other side of the divide was the great Western slope, and the big plateau that went to Steamboat Springs, and dropped, and led you to the Eastern Colorado desert and the Utah desert; all in darkness now as we fumed and screamed in our mountain nook, mad drunken Americans in the mighty land. We were on the roof of America and all we could do was yell, I guess – across the night, eastward over the Plains, where somewhere an old man with white hair was probably walking toward us with the Word, and would arrive any minute and make us silent" (Kerouac, 1955: 55).

As it is understood from the quotation, they explore America. They go really far, high part of the country and search for the mystery of the country. They resemble the country to an old, wise man that could come and tell them something. So their mobility turns in to an exploration of America and they find beautiful nature of country in contrast to unpleasant nature of the humans.

Their mobility teaches them life, America and people. Their journey is an experience for them. They learn life by the events they come across as a result of their mobility.

"In Athen he looked up from his ouzo at what he called the uglies people in the world. In Istanbul he threaded his way through crowds of opium addicts and rug sellers, looking for the facts. In English hotels he read Spengler and the Marquis De Sade. In Chicago he planned to hold up a Turkish bath, hesitated just for two minutes

too long for a drink, and wound up with two dollars and had to make a run for it. He did all these things merely for the experience” (Kerouac, 1955: 143).

As it is stated by the words of Sal Paradise, the characters around him travel for experience. They want to experience life. Journey is also an experience for Sal as well as it is stated by John Leland. *“Everything Sal experiences is bigger than the words he has for it, leaving the language overwhelmed, and asking the reader to put it back together, reenacting Sal’s enthusiasm in the process. Even ordinary experiences are exceptional because they’re his and surely no one ever experienced them quite the same before” (Leland, 2007: 138).* As Leland stated, Sal experienced many things. In this experience the journey, mobility has great importance which allows him see world from a different perspective that other people who don’t have such a mobility opportunity can’t see.

The characters of the novel use this opportunity. Because, they rebel against the suppression of the society. They show their rebellion by traveling. The mobility becomes their freedom. They move from one place to another place. So that society can’t put them under control. They have nowhere to stay but everywhere to go.

“Although Gene was white, there was something of wise and tired old Negro in him, and something very much like Elmer Hassel, the New York dope addict, in him, but a railroad Hassel, crossing and recording the country every year, South in the winter and north in the summer, and only because he had no place he could stay in without getting tired of it and because there was somewhere to go but everywhere, keep Rolling under the stars, generally the Western stars” (Kerouac, 1955: 28).

They are outcast as hobo, Negro or Beats. So they have nowhere to stay but everywhere to go. They don’t submit the suppression of the society and looks for a place where they could be free. *“Catherine R. Stimpson argues that the Beats reconstructed erotic culture more ably for themselves, than for much unlike themselves. In language and action, they sought freedom, mobility and a state in which transformation and transcendence were viable” (Holladay and Holton, 2009: 96).* Road becomes the place where they could act freely. *“The literary style Kerouac adapted for On the Road also furthered his effort to identify the road as an alternative space of freedom” (Holladay and Holton, 2009: 47).* As it is stated, road becomes the symbol of freedom for them. So their mobility is their freedom which they can’t give up.

In this context, their journey to Mexico is a search for freedom because they finish roads in America but can't find the freedom they like to see. Because, the roads end at east and west coast of the country. This signifies that their hopes end in somewhere in the country with ending roads. But they have dreams and hopes as it is stated by words of Sal. *"Filled with dreams of what I'd do in Chicago, in Denver, and then finally in San Fran, I took the Seventh Avenue subway to the end of the line at 242nd Street, and there took a trolley into Yonkers; in downtown Yonkers I transferred to an outgoing trolley and went to the city limits on the east bank of Hudson river"* (Kerouac, 1955: 12). As it is stated by the words of Sal, journeys are dreams, hopes for Sal and his friends. The mobility is a joy for them. But as it is put forth in the sentence, they force the limits of this joy. They go till the end of the road as they do throughout the country. They reach east and west coasts of the country. *"White city of San Francisco on her eleven mystic hills with the blue Pacific and its advancing wall of potato-patch fog beyond, and smoke and goldness in the late afternoon of time. "There she blows!" yelled Dean. Wow. Made it! Just enough gas. Give me water. No more land. We can't go any further 'cause there ain't no more land!"* (Kerouac, 1955: 170). They reach to the end of the continent. No where left for them to go or to stay. Even mobility can't solve their problems and realize their dreams and hopes. They are happy as they reach their aim but they are not very sure about aftermaths as they reached to the end and there is no where to go. So mobility becomes the source of both joy and some sorrow as it led them to the truth that there is no more place to go. Because, sometimes they question but can't find why they travel as it is stated by this sentence. *"We are going to LA! They yelled. What are you going to do there? Hell, we don't know. Who cares?"* (Kerouac, 1955: 25). Their mobility is rebellion against the rules of the society. But they are not very sure why they travel. So when they reach to the end of the world and still can't find the ideal America and there is no place left to go, they are disappointed as it is time that their hopes are consumed and mobility becomes a means which brings them the awful truth.

However, at the same time mobility is the place where their hopes are. Because, when the roads are finished, they look for new roads. They think that the mobility to new places will bring them the happiness they look for. Because, mobility is dreaming, hoping as it stated by this sentence. *"Now this is the first time we've been alone and*

in a position to talk for years,” said Dean. And he talked all night. As in a dream, we were zooming back through sleeping Washington and back in the Virginia wilds, crossing the Appomattox River at daybreak, pulling up at my brother’s door at eight A.M” (Kerouac, 1955: 119).

Mobility is a dream for them. Because it is the place where they think their dreams come true. It is the place they are happy. So for this happiness, they go to new places out of the country because they travel almost the entire road in USA. *“We’ll go coughing and bouncing down to Mexico; it’ll take us days and days. I looked over map: a total of over a thousand miles, mostly Texas, to the border at Laredo, and then another 767 miles through all Mexico to the great city near the cracked Isthmus and Oaxacan heights. I couldn’t imagine this trip. It was the most faboulous of all. It was no longer east-west, but magic South” (Kerouac, 1955: 265).*

Finding Happiness in Another Route of Journey

They want the journey take them days long. They are happy due to their mobility and this time their mobility is not on east-west direction. This time it is to the South where they think they will find the freedom that they couldn’t find on east-west journey. So their mobility to South represent search for an alternative America for them which they couldn’t find in United States. In this respect it happens so. They find a world in which they are not discriminated, the policemen behave well and people are friendly.

“There is no suspicion here, nothing like that. Everybody is cool, everybody looks at you with such straight Brown eyes and they don’t say anything, just look and in that look all of the human qualities are so soft and subdued and still there. Dig all the foolish stories you read about Mexico and the sleeping gringo and all that crap- and crap about greasers and so on- and all it is, people here are straight and kind and don’t put down any bull. I am so amazed by this” (Kerouac, 1995 278).

Mexicans are outcast like characters of the novel. They are the people that society attaches certain stereotypes on them. But the characters of the novel consider that all these are not true as those stories about them are not true. So their mobility reveals truth again and let them find the similar people and freedom they look for. Because they could drink and party here and the policemen are not inpolite or restricting as they are in USA.

Counter-culture and Freedom

The reason for their joy and relief in this new place is the culture they represent in USA. They represent something unwanted, undesirable culture, the counterculture in America. *"The counter-culture as a 'movement' has all the characteristics of an 'oppositional' movement defined by Williams (1980) - the provision of alternative facilities for the production, exhibition and publication of certain kinds of work which actively oppose established institutions and the conditions within which these exist"* (Cresswell, 1993: 254).

As it is stated in this quotation, counterculture is an oppositional movement and brings alternative ways of life. The time that the novel was written was 1950's, the time of transition in America as Tim Cresswell stated. *"The Beat Generation seemed to have inherited a world in transition"* (Cresswell, 1993: 254). When the society was conservative, some changes were getting into society by the help of certain things such as TV, cars. But society was not willing this change in contrast to youth and like the characters of the novel. So many youth opposed society's lifestyle and showed their rebellion by alternative ways of lifestyle. In this context, the novel's characters' journey, mobility represent their lifestyle. This becomes an alternative way of life, culture for the dominant culture in USA. But when they go to Mexico, they come across to their culture which is represented by their mobility and not reacted. They enjoy their mobility more and freely here. *"Behind us lay the whole of America and everything Dean and I had previously known about life and life on the road. We had finally found the magic land at the end of the road and we never dreamed the extend of the magic"* (Kerouac, 1955: 276). They go to the end of the road in USA but they can't find happiness but they find it here at the end of the road in Mexico.

So this new mobility for them is like a dream as they are allowed to do the things here they want to do. They play loud music. Policemen don't say anything. They smoke marijuana. Dream and reality intermix here. *"For a long time I lost consciousness in my lower mind of what we were doing and only came around sometime later when I looked up from fire and silence like waking from sleep to the world or waking from void to a dream, and they told me we were parked outside Victor's house and he was already at the door of the car with his little baby in his arms, showing him to us"* (Kerouac, 1955: 285).

The journey turns into a dream for them. The mobility becomes like a dream and they forget what real is and what dream is.

In this context, they sleep on the car in the middle of the street on the road. Sal sleeps on the top of the car in open air. He becomes one with the nature, the road and environment which surrounds them. *“I realized the jungle takes you over and you become it. Lying on top of the car with my face to the black sky was like lying in a closed trunk on a summer night. For the first time in my life the weather was not something that touched me, that caressed me, froze me or sweated me, but became me”* (Kerouac, 1955: 294). Sal becomes one with nature, with the road he is on. He becomes part of the mobility, being outside, living outside and traveling outside. He becomes a part of wildness.

Longing For The Mobility

After all these experiences and being part of the wildness, it is hard to go back to USA but not to travel anymore is not what the characters of the novel prefer. Nevertheless Sal prefers stable life and stays with his girlfriend. But his longing for travel never ends as it is stated by final words of the book.

“So in America when the sun goes down and I sit on the old-broken down the river pier watching the long, long skies over New Jersey and sense all that raw land that rolls in one unbelievable huge bulge over the West Coast, and all that road, going, all the people dreaming in the innesty of it, and in Iowa I know by now the children must be crying in the land where they let the children cry, and tonight the stars’ll be out, and don’t know that God is Pooh Bear? The evening star must be drooping and shedding her sparkler dims on the prairie, which is just before the coming of complete night that blesses the earth, darkens all the rivers, cups the peaks and folds the final shore in, and nobody, nobody knows what’s going to happen to anybody besides the forlorn rags of growing old, I think of Dean Moriarty, I even think of Old Dean Moriarty the father we never found, I think of Dean Moriarty” (Kerouac, 1955: 309).

By these words, the writer emphasizes his longing for journey, the endless journey, mobility he has to give up. He longs his friend Dean. Because, mobility provided them a strong friendship and in some kind of love. So mobility becomes the way of love, friendship, support and togetherness between people. And at the same time the mobility is a search and in this search Sal and Dean can’t find the father. Father is a figure for them. It is like the founding fathers, the ideals that America lost long time ago. So mobility is a search for this and Sal is longing for this search and

mobility. The setting sun is a part getting away from his life as he gives up mobility so he gives up an important life style in his life.

Mobility in *Easy Riders*

Mobility and Lifestyle

In the context of lifestyle and mobility Dennis Hopper's film *Easy Rider* is an important work which presents the importance of mobility for people like Sal and Dean. Similarly in the film, like Sal and Dean, there are two main characters called Wyatt or Captain America who is acted by Peter Fonda and Billy who is acted by Dennis Hopper and a character joining them in later part of the film and called George who is acted by Jack Nicholson. In the movie which Dennis Hopper directed and was released in 1969, like Sal's and Dean's driving car, Billy and Wyatt ride motorcycles and travel all over the country. They are on the road. They stop by cities and meet people. They experience different events and the movie tells their journeys and experiences.

In this context, in order to understand the issues that film put forth, it is necessary to understand the way that road films emerge and look in to road, mobility themes.

"Clearly, the birth of the road film seems to reflect two interrelated postwar phenomena: the advent of the automobile as a fundamental expression of individuality and the emergence of a large strata of restless, often suburban, youth in the 1950s, depicted in such films as Rebel without a Cause and Blackboard Jungle. As this restless youth culture evolved into the countercultural movements of the 1960s, young people weaned on the automobile seemed to appropriate it from its drab nine-to-five or weekend leisure routine and transform it into a literal vehicle for their restlessness and rebellion. Thus, the road trip became valorized as a rite of countercultural passage" (Laderman, 1996: 41).

As it stated in these words, road film is a symbol for counterculture as it is for the road novels such as *On the Road*. In this context, road film is about rebellion of youth against the restrictions they suffer and their reaction's against it becoming as mobility such as travel by car or motorcycle.

From this point *Easy Rider* is about two motorcycle riders. They ride along the country. They go to have a look at America. *"Captain America (Peter Fonda) and Billy (Dennis Hopper) went "looking for America" in Easy Rider, which epitomized*

the road film of the late 1960s” (Laderman, 1996: 47). Their mobility is a search. They want to find America. They travel for it and look for it. They don't stay still but go for journey with motorcycles. In this perspective, motorcycles are important for the mobility. Because, at the beginning of the film, the planes are represented as loudy and scary vehicles which fly over film's characters' heads. So, the mobility type which is on the road is praised when other types of mobility are represented negatively.

In this context, their mobility type is put forth as their life style. Their mobility becomes their lifestyle. At the beginning of the film when they ride motorcycle, *Born to be Wild* (1969) song is heard. It signifies that mobility is wild and that is their lifestyle. It is not ordinary, it is wild but it is their lifestyle. From this point, they sleep in wilderness. They become one with nature. They are not taken to hotels as they are outcast for the society but this situation doesn't lead despair in them. They are pictured peaceful in the nature, in the wilderness. So mobility is wilderness and lifestyle for them.

Freedom of the Mobility

At the same time, like representing mobility as lifestyle, mobility is also freedom for them. Their acts, lives are restricted by the society. They are not taken into hotels. They are not served at the restaurants but teased by the people around and furthermore they are taken into prison by the policemen. There is hostility against them as it is stated by words of policeman in the film produced by Columbia Pictures Corporation.

“Billy: You ain't giving me a cigarette dude?”

“Policeman: You animals are not smart of even playing fire” (Easy Rider, 1969).

As it is stated by policeman, society doesn't welcome and trust them. Because they are not like ordinary people as George says them at the prison when he sees them first time.

“George: You boys don't look like you are from this part of the country” (Easy Rider, 1969).

When he says this, he looks at their face and his gestures show that he is a little bit shocked as they are not like other people he meets everyday. His sentence also

signifies that they are like aliens in this country. They are outcast so their mobility is their freedom because when they are with people they are not welcomed. So they are alienated from society. They look for a society or place where they could act freely as Michael Allen states. *"In the 1969 blockbuster movie Easy Rider, western motifs abound as two hippie heroes ride roaring motorcycles on a quest to find freedom on the open road"* (Allen, 2005: 292). They search for freedom, a place where they could be happy and free, away from prejudices of the society.

But they don't have prejudices for society. When they come across a hitchhiker on the road, without questioning him, they welcome him and takes him to the place they travel. Their mobility becomes sharing, supporting each other without any prejudice. In this context, they travel to a hippy commune. It is place for sharing and living together. It is the place that they could be happy and free. But at the same time mobility is something that they can't give up as it is stated in the dialogue of Wyatt and the man from the commune.

"Man from commune: When you get to the right place, place with the right people, this could be right place".

"Billy: Hey men if we are going. We are going. Let's go".

"Wyatt: Yeah but bad time. Because, I just got to go" (*Easy Rider*, 1969).

As it is stated in these words of Wyatt, they have to go. The mobility must continue because it is life, a duty for them.

Frontier Spirit and Mobility of Modern Cowboys

They are modern frontiers of their society. They are like founding fathers. They travel to explore the country. They don't go west, their mobility is toward east but they are modern cowboys. In this context, film shows a man dealing with his horse and then Wyatt dealing with his motorcycle, Billy helping him in the same picture. They are like old times cowboy and search for America and who they are. *"Captain America's peaceful soul strangely recollects and rearticulates the quiet stoicism of the cowboy"* (Laderman, 1996: 48). He looks for his identity during his mobility on motorbike. But he is not happy with what he found. In one part of the movie he talks to Billy about this.

“Wyatt: *We blew it!*”

“Billy: *What?*”

“Wyatt: *We blew it!*” (Hopper, 1969).

These sentences signify the sorrows of Wyatt, Captain America. He means they could have found happiness in that commune on the mountain but they gave up and continued because they are destined to travel. There is not a certain place that they could be happy. So it is hard for them to be happy. Because, they can't stay in a place for a long time. Mobility is destiny for them. They are outcast, won't be free and happy anywhere and won't be wanted by society for the thing they represent as it is stated by Harriett Polt. *“In a way, freedom is what Easy Rider is about—the craving for freedom and the inability to use it once it's been attained. The small-townners who hound and imprison Billy and Wyatt are, as George says, afraid of the freedom they represent. “Don't ever tell anybody they ain't free, 'cause they're gonna get real busy killin' and maimin' to prove they're free” (Polt, 1969: 23).*

In this context mobility is loneliness for them. *“Lonely, driven, yet kind and generous to strangers, he is a modern variation of the classical frontier hero and not so very far from characters Henry Fonda used to play” (Polt, 1969: 24).* They are heroes and their act of journey is a heroic journey. Because, they rebel against the restrictions of the society. Their mobility is a resistance to society. They move from one place to another to show that they are free and moving on the road. When they do this, they don't harm anybody. But society tries to restrict their mobility by harming them. At the end of the movie two ordinary people who travel in an old truck attack them. One of them shoots and kills two of them. This killing is not the first and sole killing in the film. The local people in the town come to their camping area and kill George and society's hatred on them continues with killings of Wyatt and Billy. The society restricts their freedom again.

Mobility and Resistance to Restrictions

The society restricts their dreams and hopes. *“This gesture seems to represent two views: a cynical indictment of society as vicious and repressive and a reassertion of this society by its very triumph in narrative closure” (Laderman, 1996: 48).* The mobility is their dreams and hopes but society puts an end on this dream. In this

context, dream and reality intermix. They travel to Mardi Gras and they smoke marijuana there, too. They see hallucinations, dreams and what dream is what reality is not understood. Their travel, mobility turns into dream and reality mixture. This represents their escape from the reality. They cry in these scenes of the movie. They are with some women from brothel. They all cry and shout. One of the women tells that she wants to go out. They see dreams. They can't understand what true is what lie is in this world. So their mobility is an escape from harsh realities of life, the realities which restrict them.

Comparison of On the Road and Easy Rider

In the context of importance of mobility, *On the Road* and *Easy Rider* have many similarities as road films are closely connected to literature. “*The cultural roots of the road film go beyond the immediate context of its emergence, however, and include a literary tradition focused on voyaging (the Journey), which in turn often reflects an ideology of expansionism and imperialism (in the strict literal sense of asserting one's self elsewhere)*” (Laderman, 1996: 41). As it is stated, road film and literature about road has common point as journey. They are both about the mobility. They emphasize similar values that mobility represents such as freedom, lifestyle and resistance as it is stated by David Laderman. “*Yet despite its overt countercultural stance, Easy Rider reiterates many of the ideological contradictions of Bonnie and Clyde and On the Road*” (Laderman, 1996: 48). Both of the works are based on similar ideologies and concept. Both of the works emphasize the journeys of counterculture people. Their mobility is representation of their counterculture. They rebel against society. So their mobility is rebellion against society.

Suppression of The Society In Both Works

On The Road reflects certain issues about suppressed people of 50's and films of 60's like *Easy Rider* become visual voice of them.

“The novel's latent sexism and racism serve as an access point to its conservative ideological framework, because these views reinforce and derive from its other imperialist/capitalist values, which can be summarized as freedom to roam for the privileged white male; mobility and opportunism; and glorified individuality and conquest. On the Road admittedly wrestles with these issues, especially through Sal's conscientious and self-critical narration; however, these latent values create a tension in the work: a

critique of American culture via a renewed reiteration of it, through the back door, so to speak, and a rejection of and a rediscovery of Americanism. Not surprisingly, this ideological tension pervades many road films of the '60s and 70s" (Laderman, 1996: 43).

As it is stated, the film and the book become the rediscovery of America. Mobility is rediscovery for characters of the book and the film. Mobility becomes the very common point for both works. Mobility is shown as the source of life, the rebellion against society, experience, dreams and hopes of the people who are excluded by the society. Both works see the mobility as an escape and a solution for the problems.

In this context Mexico is important for both works. The last journey is to Mexico *On the Road* but in *Easy Rider* the journey begins from Mexico. So one's end is another's beginning. This signifies the mobility never ends. At the same time the mobility in Mexico is shown positive in both works. Both in *On the Road* and *Easy Rider* Mexico is the place where happy, laughing people live. But in America people are aggressive, hostile to the characters of the film and the book. So for both works mobility to Mexico is freedom.

In the context of freedom, in both works, they are in nature. They are one with nature. The society doesn't want them but nature welcomes them. They sleep peacefully in nature. The road is part of the nature and they travel on it. In both work, they are happy when they are on the road. So mobility is happiness for them. They are safe on the road. Mobility keeps them safe. Whenever they stay somewhere in the city, they encounter a threat. In both works, when they come to cities, the places where people live, they get into trouble.

Mobility and Experience In the Works

The characters of the novel and the film keep moving to stay away from people and experience life. In both works they experience many things. At the beginning of their journey they are not experienced but by the journey, they learn things. Mobility becomes experience for them. Because road is life for them. They live on it and experience life when they live it. When they experience the road, they learn to escape and resist. Mobility becomes both escape and resistance. They don't use ordinary ways

of transportation. They hitchhike or let hitchhikes travel with them on return of gasoline money. They share. Mobility becomes sharing. When they share things, if they come across a threat, as much as they resist, they also get away from threat. In *Easy Rider* when they are insulted by the people at the restaurant, they prefer to leave. So the mobility becomes a way for escape from ugly realities. It is same for *On the Road*, as well. When they are faced a threat, they keep driving. The mobility becomes their way of solving problems, getting away, escaping from them.

Road is adventure for them. Mobility is the greatest opportunity for this generation. They are not like their parents. They want to see the beauties of this world. They want to live it. They want to be active. They look for a life full of adventure. They have dreams. They can realize their dreams by the mobility. The mobility becomes the way for their dreams. Both in *Easy Rider* and *On The Road*, the characters travel for joy, adventure. They want to experience adventure. They want to overcome obstacles by living and learning it. So they go for journey and on the journeys, they come across many adventures like getting into prison, coming across interesting, different people. Mobility provides them the adventure they look for.

So, that both works become the completing parts for each other. When one tells about the lives of a certain group of people, the other one puts these lives on the screen. In this context, *On the Road* which is put forth before, becomes the frontier. It puts forth how mobility was important for the youth of fifties and after that *Easy Rider* puts forth how mobility was important for the following generation of fifties. In both decades, as different types of art, two works try to show importance of mobility by using some characters among Americans in ordinary life.

CONCLUSION

Finally, the fifties and sixties were important decades for Americans. It was post-war era. The society which came over the war recently was still and away from big changes due to the feeling and sorrows the war brought with. In this context, their children were different from them and they wanted some change. There was no war but a life, peace which they could experience. And they wanted to experience it, went on the roads. But their acts were not in favour of their parents. From this point they

became outcast, the unwanted children of the society. But when they were not wanted, there were also people who wanted them or wanted to be like them. These people reflected these people in their lifestyles and works such as Jack Kerouac did in his novel *On the Road* and Dennis Hopper did in his film *Easy Rider*. They tried to tell that these young people have ideas, ideals that they want to find and they need to travel for this. With these ideas, Jack Kerouac and Dennis Hopper produced these works and put forth how mobility is important for the youth of 50's and 60's. They tried to put forth that the mobility is their freedom, life, love, and everything they could have which society should not restrict or take from them.

BIBLIOGRAPHY

Allen, M. (2005). I Just Want to Be a Cosmic Cowboy: Hippies, Cowboy Code, and the Culture of a Counterculture. *The Western Historical Quarterly*.

<http://www.jstor.org/stable/25443192>

Barbarese T, J. (2004). Fifty Years of Jack Kerouac's "On the Road. The Sewanee Review. <http://www.jstor.org/stable/27549602>

Costello, D. (1972). From Counterculture to Anticulture. The Review of Politics. *Cambridge University Press*.

<http://www.jstor.org/stable/1405963>

Cresswell, T. (1993) Mobility as Resistance: A Geographical Reading of Kerouac's 'On the Road'. *Transactions of the Institute of British Geographers*.

<http://www.jstor.org/stable/622366>

Dardess, G. (1974). The Delicate Dynamics of Friendship: A Reconsideration of Kerouac's On The Road. *American Literature. Duke University Press*.

<http://www.jstor.org/stable/2924693>

Gelfant, B. (1974). Review: Jack Kerouac. *University of Wisconsin Press*.
<http://www.jstor.org/stable/1207750>

IMPORTANCE OF MOBILITY IN JACK KEROUAC'S ON THE ROAD AND DENNIS HOPPER'S EASY RIDER

Holladay, H and, Robert Holton (2009). *What's Your Road Man? Critical Essays On Jack Kerouac's On The Road*. Carbondale: Southern Illinois University Press.

Hopper, D. (1969) *Easy Rider*. Film. U.S: Columbia Pictures Corporation.

Kerouac, J. (1955). *On The Road*. New York: Viking Press.

Laderman, D. (1996). What A Trip: The Road Film and American Culture. *University of Illinois Press*.

<http://www.jstor.org/stable/20688093>

Leland, J. (2007). *Why Kerouac Matters The Lessons of The Road (They are not what you think)*. New York: Penguin Group.

Malcolm, D. (1999). Jazz America": Jazz and African American Culture in Jack Kerouac's "On the Road. *University of Wisconsin Press*.

<http://www.jstor.org/stable/1208820>

Mortenson, E. (2001). Beating Time: Configurations of Temporality in Jack Kerouac's "On the Road. *College Literature*.

<http://www.jstor.org/stable/25112602>

Nicholls, B. (2003). The Melting Pot That Boiled Over: Racial Fetishism and the Lingua Franca of Jack Kerouac's Fiction. *MFS Modern Fiction Studies*.
<http://muse.jhu.edu/journals/mfs/summary/v049/49.3nicholls.html>

Paton, F. (2000). "Review: [untitled]". *Rhetoric Society Quarterly*.

<http://www.jstor.org/stable/3886122>

Polt L, H. (1969). Review: [untitled]. *University of California Press*.

<http://www.jstor.org/stable/1211104>

TOPLUMSAL HAREKETLER VE POLİTİK OLUŞUMLAR BAĞLAMINDA YENİ MEDYA ARACILIĞIYLA POLİTİK AKTİVİZM

Yrd. Doç. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU*

ÖZET

Yeni medya bilginin paylaşımından işbirliğine, örgütlenmeden karar almaya, eğitsel özelliklerden harekete geçirmeye farklı alanlarda işlevselliğiyle dikkatleri çekmektedir. Geniş bir kitlenin erişimine açık olan bu iletişim ortamlarında çeşitli hareketler politik hedeflerini gerçekleştirmek üzere mesajlarını farklı kesimlere yayabilmektedirler.

Yeni medya aracılığıyla gerçekleşen iletişimde bilginin akışı, içeriğin kullanıcı tarafından belirlenmesi ve politik içeriğin daha az editoryel süreçlerden geçip daha fazla demokratik olan bir şekilde elden geçirilmesi yeni olanakların önünü açmaktadır. Yeni medya ortamı sıradan insanlara politik deneyimlerini diğerleriyle paylaşma gücünü vermektedir.

Farklı politik yönelimleri olan aktivistler yeni teknolojilerle yeni sivil itiaatsizlik yolları geliştirmektedir. Bu makale kapsamında Meksika'daki Zapatista hareketi, Indymedia girişimi, Arap Baharı ve Wall Street'i işgal hareketiyle ortaya çıkan protesto dalgasındaki aktivistlerin politik değişim için yeni medyanın sağladığı olanaklara yönelmeleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İnternet, yeni medya, yeni iletişim teknolojileri, politik değişim, aktivizm, elektronik sivil itiaatsizlik*

IN THE CONTEXT OF SOCIAL MOVEMENTS AND POLITICAL FORMATIONS, POLITICAL ACTIVISM THROUGH NEW MEDIA

ABSTRACT

New media have many important functions including information share, organizing, decision making and educational features. These new media channels are relatively open to general public acces and different social movements are able to spread their messages in order to reach their organizational goals.

New media with the information flow, consumer-driven content and, more democratic and less editorial standarts supports new possibilities. Ordinary people are empowered to report on their political experiences by new media environment.

New communication technologies provide to improve a vast diversity of a new kind of civil disobedience practices to the activists from different political perspectives. In this article, usage of new media to mobilize for political change by Mexico's Zapatistas movement, Indymedia, Arab Spring and Occupy Wall Street activists who involved in the wave of mass protests in occupy movement have been discussed.

Key words: *New media, new communication technologies, political change, activism, electronic civil disobedience.*

* Ordu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, e-mail; sermintagkalafatoglu@odu.edu.tr

GİRİŞ

Postman'a göre önemli bir teknolojik değişim genel değişimi doğurmaktadır. Yeni teknoloji topluma basitçe bir şeyler ekleyip çıkarmamakta tüm toplumu etkilemektedir. İlgilerimiz, hakkında düşündüğümüz şeyler, sembollerimizin karakteristiği ve toplumun doğası değişmektedir. Örneğin televizyondan sonra Birleşik Devletler, Amerika artık televizyon değildir. Televizyon her bir politik kampanyaya, eve, okula, kiliseye, endüstriye yeni bir renk katmıştır. Teknoloji düşünmek, bağlantılar ve toplumları şekillendirmek için yeni yolların oluşturulmasını mümkün kılmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri ortaya çıkmaya devam ettikçe yeni sosyal çevreler sürekli yaratılmaktadır (aktaran Chayko, 2002: 9).

Yeni medya içerisinde en yaygın olarak kullanılan iletişim ortamı olarak gösterilen İnternet tek bir iletişim teknolojisi değildir. İletişim içinde farklı teknolojilerin bir toplamı olan ve farklı alt sistemleri kapsayan bir sistemdir. Her bir alt sistemin de kendi iletişim türlerinin olduğu bu iletişim ortamı elektronik postadan, tartışma gruplarına, haber gruplarından, anlık sohbete, oyunlardan web ağına kadar farklı iletişim olanaklarına sahiptir (Thurlow vd. 2004: 31; Barnes, 2003: 4).

YENİ MEDYAYLA İLETİŞİM

İletişim alanındaki yeni teknolojik gelişmeler, yurttaş yaratımı medyada patlama yaşanmasını sağlamaktadır. Dünya çevresindeki on milyonlarca insan hayatlarını belgelemekte, politik düşüncelerinden, dini inançlarından ve özel ilgilerinden bahsetmektedirler. Bunları sadece web aracılığıyla değil, ellerine geçirdikleri her türlü sanal dijital iletişim aracıyla gerçekleştirmektedirler. Kendi filmlerini yapıp dağıtmakta, ses günlüklerini kaydetmekte, portatif araçlarla arkadaşlarına mesaj göndermekte ve kameralı telefonlarıyla fotoğrafları paylaşabilmektedirler (Kline ve Burnstein, 2005).

Yeni medya dünyayı okullara, evlere ve ofislere getirerek; sınırsızca düşünmenin öncü kaynağı haline gelmiştir. Bu iletişim ortamları; düşünce, ses ve görüntüyü anında küresel izlerkitle için hazır hale getirebilmektedir. Bunlarda iletileri kontrol eden süzgeçlerin engellemeleri bulunmamaktadır. Bu türde engellerin olmaması, çeşitli politik amaçları olan aktörlerin hem hedeflerini gerçekleştirmek hem

de geniş kitlelere mesajlarını yayabilmek amacıyla bu ortamlara yönelmesini arttırmaktadır.

İnternetin kullanım çeşitleri üzerinde durmakla yeni iletişim teknolojisi olarak yarattığı imkanlar ve kullanım biçimleri daha ayrıntılı olarak ortaya konabilir. İnternetin kullanım çeşitleri beş başlık altında genellenebilmektedir. Bunlar: Toplama, yayımlama, diyalog, eylemin koordinasyonu ve karar alıcılara yönelik doğrudan lobiciliktir. Bunlar ayrı ayrı ele alınmakla birlikte sıklıkla bir arada kullanılmaktadırlar (Denning, 2001: 243).

İnternetin kullanım özelliklerinden biri olan ve toplama ile ifade edilen İnternetin dijital kütüphane olmasıdır. Web tek başına trilyonlarca sayfa bilgi sunmaktadır ve bunların çoğu ücretsizdir. Aktivistler ilgilendikleri konularla ilgili yasal belgelere, resmi faaliyet raporlarına, analizlere, tartışmalara İnternet yoluyla ulaşabilmektedirler (Denning, 2001: 243).

Yayımlama özelliği İnternette grupların ve bireylerin politik hedeflerine yönelik bilgi ve yanlış bilgi yayımlayabilmek üzere çeşitli kanallara sahip olmalarıyla ilişkilidir. Pratikte herkes web yayıncısı olabilmektedir. Bir mesaj herhangi bir ek masraf olmadan milyonlarca insana ulaşabilmektedir. Aktivistler dünyaya yönelik temsililerini kontrol edebilmekte, neyi nasıl söyleyeceklerine karar verebilmektedirler. Fark edilmek ve hikâyelerinin “doğru” bir şekilde anlatılması için kitlesel medyaya bel bağlamak zorunda değildirler (Denning, 2001: 246).

Diyalog özelliğiyle İnternetin politik konularda diyalog ve tartışma için çeşitli mekânlar sağlamasına vurgu yapılmaktadır. Bu e-posta, haber grupları, web forumları ve sohbet odalarını içermektedir. Örneğin e-postalarla tartışmalar kamuya kapalı olabileceği gibi açık da olabilmektedir. Bazı siteler güncel sorunlara, olaylara yorumda bulunma imkanı tanımaktadır. Tartışma forumları sıklıkla müzakere, eleştiri için ve ayrıca hükümet politikalarını etkilemek için kullanılmakta ve politik aktörler tarafından iletişim aracı olmanın yanı sıra yeni demokratik bir araya gelme alanları olarak dikkat çekmektedir (Denning, 2001: 253, Uluç vd. 2010: 372).

Eylemin Koordinasyonunda İnternetin, çeşitli grup üyelerinin eylemlerini koordine etmek amacıyla kullanılması söz konusudur. Eylem planları e-postalarla

dağıtılabileceği gibi web sitelerine de gönderilebilmektedir. İnternet coğrafya ya da zaman engeli tanımaksızın dünyanın her yerinden insanlara eylemlerini organize etmelerinde yardımcı olmaktadır (Denning, 2001: 256).

Karar alıcılara yönelik lobicilik faaliyetleri de İnternet üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Pek çok e-posta kampanyası hükümet dışı organizasyonlarca yürütülmektedir. Organizasyonlar, e-posta listelerine, uyarılar göndermekte, kongre üyelerine ve diğer karar alıcı organlara gönderilmek üzere mektup örnekleri sağlamak ve bazen de e-posta kutusu ya da web sitesi oluşturarak imza kampanyaları düzenlemektedirler (Denning, 2001: 260-262).

Yeni medya içerisinde en çok kullanılan iletişim ortamı olan İnternet web sitelerinden, elektronik posta listelerine, sohbet odalarına, tartışma gruplarına kadar farklı türleriyle iletişim ortamları açısından bir çeşitlilik yaratmaktadır. İnternet, istenilen bilgiye istenildiği andan erişimi sağlayan büyük bir dijital kütüphane olmanın yanı sıra eldeki bilginin yayımlanması, farklı kesimlerle diyalog kurulması, çeşitli etkinliklerin örgütlenmesi ve karar alımı mekanizmalarını etkilemeye yönelik girişimlerde bulunulmasında etkili bir şekilde kullanılabilir.

POLİTİK MÜCADELEDE YENİ MEDYANIN SAĞLADIĞI AVANTAJLAR

Aktivistler yeni dijital medyayı kullanarak kitlesel protestolar ve kampanyalar düzenlemektedir. Bazı durumlarda posta, telefon ve faks ile bilgi aktarımı gerçekleştirilebilirken, İnternet bu temel iletişimin hızını arttırmakta ve masrafını düşürmektedir. İnternet, cep telefonları ve dijital video gibi diğer teknolojilerle zaman, uzam ve ideolojinin sınırlılıklarını aşarak etkinlikler koordine edilmesi ve bunları yaygınlaştırmanın yolunu açmaktadır. Ayrıca aktivistler kitlesel gösterilerin ötesinde kamuyu bilinçlendirici kampanyalar düzenlemekte, şirket yöneticileriyle standart düzenlemeler üzerine pazarlık etmekte, örgütlerindeki diğer üyelerle bilgi paylaşmakta ve buldukları toplulukta ve dünyanın farklı noktalarında sosyal adaletin gerçekleşmesi için insanları bir araya getirmek adına çaba harcamaktadırlar (Bennett, 2003: 19-22).

İnternet; elektronik posta, web ve diğer görünümüyle tabandakilere politik değişim için yeni bir araç vermektedir. Bu araç kullanıcılarına bazı avantajlar

sağlamaktadır. Bu avantajların bazıları, daha eski teknolojilerin yanında hız ve maliyet açısından sadece evrimsel ilerleme gibi durmaktadır. Diğer avantajları ise, İnternetin benzersiz doğasını yansıtan, gerçekten devrimci görünümde olanlardır. Elbette hiçbir teknoloji başarılı bir kampanyayı tek başına garanti edemez. Ancak İnternet kullanıcılarına, diğer güçler işin içine katılırsa daha fazla güç vermektedir (Danitz ve Strobel, 2001: 158). İnternetin aktivistlere sağladığı avantajlar şu şekilde özetlenebilir:

- İnternet ucuz ve kullanışlıdır. Mesajların e-posta aracılığıyla gönderilmesi, telefon, faks, diğer teknolojilerin kullanımından, özellikle de aktivistler uzak mesafelerle iletişim kurmaya çalıştıklarında çok daha ucuzdur.
- İnternet eşi olmayan organizasyonel bir araçtır. İnternet olmaksızın aktivistlerin sanal olarak koordinasyonu ve baskı kaynağı haline gelmesi mümkün değildir. İnternetin mesajların hızlı bir şekilde değiş tokuşuna izin vermesinden ve dünyanın farklı yerlerindeki insanlara gönderilmesine olanak tanimasından ötürü, aktivistler çok sayıdaki insanın daha iyi bir şekilde koordinasyonu ve fikirlerin değişimi gerçekleştirebilmektedir.
- İnternet organizatörlerin eline, bilginin hızlı bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Düzenlenen bir kampanyada elde edilen başarıyı ya da yaşanan başarısızlığı yaymakta hızlı bir araçtır. Düzenlenen kampanyalarla ilgili her türlü kaynağın hızlı bir şekilde dünyanın her yerindeki aktivistlerle paylaşımını mümkün kılmaktadır. İnternet bağlantılı diğer kampanyaların koordine edilmesi ve yürütülen faaliyetlerin detaylarının paylaşılmasına da yardım etmektedir.
- İnternet kullanıcılarına aktivite seviyelerini seçmelerine izin vermektedir. Aktivistler bir kampanyada ne oranda aktif olmak istediklerini seçebilmektedirler. Kampanya ile ilgili haberleri takip etmekle yetinebilmekte ya da daha yüksek bir seviyede aktifliği seçip haber gruplarına yorumlarını gönderebilmekte, elektronik imza kampanyalarına isimlerini ekleyebilmekte, anketleri doldurabilmekte veya kampanya materyallerini kullanmak üzere bilgisayarlarına indirebilmektedirler. Ayrıca aktivistler en yüksek seviyede aktif olmayı seçip, İnterneti politik değişim için özel bir kampanya organize etmekte kullanabilmektedir.

- İnternet temelli olan aktivistler olmayanlara yardım edebilmektedir (Danitz ve Strobel, 2001: 158-162).
- İnternet ayrıca kampanyanın iç organizasyonunda kişisel etkileşimde değişiklikler getirebilir. Yüz yüze grup toplantıları daha az gereklidir. Grup toplantıları özellikle coğrafi olarak dağınık olan insanlar için, detaylı stratejiler tasarlamak konusunda daha az işlevseldir (Danitz ve Strobel, 2001: 167). Böylelikle yüz yüze görüşmelerin getireceği masraflar da en aza indirilebilmektedir.
- Yeni medyada mesajların gönderildiği kesim aynı zamanda mesaj üreten konumundadır. Mesajların bir kaynaktan tek yönlü olarak akışı söz konusu değildir. Kullanıcılar pasif bir konumdan ziyade iletişim sürecine aktif olarak katılmakta hangi bilgiyi alacaklarına ve göndereceklerine karar verebilmektedir. İletişim araçlarının sahip olduğu interaktif özellik politik aktivizm için büyük avantaj sağlamaktadır.
- Net politik aktivizme pek çok form alabileceği bir ortam sağlamaktadır. Bir parti ya da adayın diğerinden üstün olduğunu savunanlardan partizan olmayan politik bilgi sağlayanlara kadar farklı çeşitlilikteki insan grupları nette yer alabilmektedir. Topluluklar ve gruplar İnternetin kullanımıyla kimliklerini yeni ve etkileyici yollarla sürdürecektir ve güçlendirecek yeteneğe sahiptirler. Marşlar, efsaneler, soyağaçları, tarihçeler, fotoğraflar, metinler ve diğer elle tutulur politik ve ulusal kültürün değerleri siber alanda korunmakta, dağıtılmakta ve erişimi sağlanmaktadır (Weimann, 2006: 24).
- Sivil mücadele için bariyerleri indirmesi, finansal engellerin kimisini yıkması ve politik tartışma için fırsatları genişletmesi, bilginin ve grup etkileşiminin yayılımı ile İnternetin kamusal hayata daha fazla insanın aktif olarak katılımını getirmesi düşünülmüştür. Bu tezin savunucularına göre net, kamusal alanda tartışmayı kolaylaştıracak ve zenginleştirecek olan yatay ve dikey iletişimin yeni formlarını sağlamayı vaat etmektedir (Norris, 2002: 60).
- İnternet bilgisayar destekli sosyal hareketler için basitçe teknolojik temel organizasyonu sağlamakla kalmamaktadır. Ağ yapısını şebekeleştirmekte ve organizasyon mantığını güçlendirmektedir. Merkezlessiz, yerel/küresel ağlar, bilgisayar destekli hareketler içerisinde baskın organizasyonel formları

oluşturmaktadırlar. Dağınık yapıların organizasyon merkezlerinin yokluğu, onları son derece uyumlu yaparken, aktivistlerin artık yararlı olmayan organizasyonların etrafından geçip gitmelerine de izin vermektedir. Ayrıca yeni dijital teknolojiler önemli bir oranda radikal, merkezsiz ağ oluşumlarını arttırmakta, çokuluslu koordinasyonu ve iletişimi güncel hareketler arasında kolaylaştırmaktadır (Juris, 2005: 197).

- İnternet günümüzde sosyal hareketlere pek çok avantaj sağlamanın yanı sıra diğer yeni iletişim araçlarının da bu avantajlara katkılarının bulunduğu gözlenmektedir. Aktivistler dijital teknolojileri, kitlesel eylemlerini organize etmekte ve planlamasına yardımcı kullanılmaktadırlar. Bunda e-posta listelerinin ötesinde, protestocular ayrıca cep telefonlarını, pozisyonlarını koordine etmekte, polisin eylemlerini bildirmekte ve gerçek zaman güncellemelerini sağlamak gibi yenilikçi biçimlerde kullanılmaktadırlar (Juris 2005: 202). Örneğin 16 Ocak 2001 tarihinde Filipinlerin Manila şehrinde cep telefonlarıyla “EDSA’YA GİT SİYAH GİY” mesajı yayılmaya başlamıştır. Bir saat içerisinde on binlerce insan EDSA olarak adlandırılan, Epifonio de los Santos Avenue’de toplanmışlardır. Bu cadde daha öncesinde burada yapılan gösterilerle ünlüdür. İnsanlar başkan Joseph Estrada’yi protesto etmektedirler (Tilly, 2004: 95).
- İnternet kullananların diğerleriyle daha az bağlantıda olduğu ve asosyalleştikleri yönündeki iddialar, yapılan araştırmalarda aksini kanıtlamıştır. İnternet kullanıcıları diğer insanlarla olan bağlantılarını arttırmaktadırlar. Çevrimiçi arkadaşlıklar kurmakta, aileleriyle önceden geçirdikleri kadar zaman geçirmekte oldukları ortaya konulmuştur (Weinberger, 2002: 11).

İnternet aktivizmi ve yeni medyanın bu konuda farklı toplumsal hareketler tarafından etkili bir şekilde kullanımına ilişkin kuramsal tartışmalar 1990’lardan beri artarak devam etmektedir (Best ve Kellner, 2001; Couldry ve Curran, 2003). İnternetin 1990’ların başında EZLN Zapatistalar tarafından başarılı bir şekilde kullanımı dünyanın çeşitli yerlerindeki statüko kültürü ve politikalarına karşı olan taban hareketleri ve aktivistlerine örgütlenme ve iletişim kurmak konusunda ön ayak olmuştur (Kahn ve Kellner, 2004).

Aktivistler 1990'ların sonu itibarıyla neo liberal uygulamalar ile uluslararası şirket kapitalizmine karşı birliklerin oluşmasında ve eylemlerin düzenlenmesinde İnterneti yoğun olarak kullanmaya başlamışlardır (Kahn ve Kellner, 2004: 87). İnternetin giderek daha politize oluşuna ve genel olarak politik karşı duruşluğu devam ettirmedeki rolüne çeşitli politik oluşumlar çerçevesinde daha yakından bakılabilir. Bu bağlamda Meksika'daki Zapatistalar, Indymedia, Arap Baharı ve Wall Street'i işgal hareketinde ortaya çıkan kitlesel protesto dalgasındaki aktivistler ele alınmaktadır.

Zapatistalar

Meksika'nın Chiapas eyaletinde başkaldıran Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN-Zapatista National Liberation Army) İnterneti etkili bir şekilde kullanan ilk sosyal hareketlerden biri olması nedeniyle dikkatleri çekmektedir (Hayduk 2003: 23). Zapatistalar modern bilgisayar ağlarını kullanarak devrimlerini Meksika'da yayacak yeni bir elektronik mücadeleyi saflarına katmıştır (Cleaver, 2012).

Zapatistalar, neoliberalizme ve NAFTA'ya (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması-The North American Free Trade Agreement) karşı açıkça meydan okumalarını NAFTA'nın geçerli olduğu zaman olan 1 Ocak 1994'te başlatmışlardır. Zapatistalar, bu politikaların Meksika halkı ve özellikle işçiler üzerinde olumsuz etkileri olacağı yönünde sert eleştirilerde bulunmaktadır. Zapatistalar toplum temelli, eşitlikçi güçlü bir ayaklanma örgütlemişlerdir. Yenilikçi taktikleri ve sofistike iletişim teknolojilerini amaçlarına ulaşmakta kullanmaktadırlar (Hayduk, 2003: 23).

Meksika hükümeti Zapatistaların yükselişini askeri müdahale ve basın içeriğini kısıtlayarak, Chiapas ormanlarıyla sınırlamaya çalışsa da bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Zapatistalar, hükümetin izolasyon çabalarına karşın, bütün dünyaya yayılan bağımsız gazetecilerle yapılmış görüşmeleri ve programlarını faks ve elektronik posta yoluyla geniş kitlelere iletmeyi başarmışlardır (Cleaver, 2012).

Zapatistaların başarısı büyük oranda iletişim stratejilerine bağlıdır. Mesajlarını yaymak üzere bir medya olayı yaratmışlardır. Zapatistaların dünya ve Meksika toplumuyla iletişim kurma yeteneği; yerel ve zayıf bir isyancı grubu dünya politikalarının ön planına çıkartmıştır (aktaran Ronfeldt ve Arquilla, 2001: 191).

Dijital Zapatismo 1 Ocak 1994'ten beri İnternetin politik olarak en etkili kullanıcılarından biri olmuştur. Bilgi dağıtım ağı meydana getiren EZLN, bu sayede bütün dünya ile filtreden geçmeden bağlantı kurabilmektedir. Zapatistalar, Wired tarafından 1998'de çevrimiçi 25 en etkili kişiden biri seçilmiştir (Denning, 2001: 266).

Latin Amerika ve diğer ülkelerdeki daha önceki gruplara benzemeyen EZLN kendisini toplumun emrinde kabul etmektedir. Zapatistalar, belirli bir sosyal tabanı olan gerilla gücü değildir. Gücü ele geçirmeyi amaçlamadıklarını, daha çok bunu tüm topluma geri dönecek şekilde ve tüm harekete bağışladıklarını ifade etmektedirler. Sadece yerel halkı fakirlikten kurtarmayı değil, tüm Meksika'ya demokrasi, özgürlük ve adalet getirmeyi planlamaktadırlar. Bu ruh, sloganlarında ifade edilmiş olan değerlere uymaktadır: “Herkes için herşey, kendimiz için hiçbir şey” (Martinez ve Garcia, 2004: 214-215).

Indymedia

Kendisini şirket dışı içerik öneren bağımsız medya organizasyonları ve yüzlerce gazetecinin bir ortaklığı olarak gören Indymedia; radikal, doğru ve gerçeği anlatma tutkusunun yaratımı için demokratik çıktılar sağlamaktadır. Dünyada yüz ellinin üzerinde Independent Media Center-IMC (Bağımsız Medya Merkezi) bulunmaktadır. Bunların her biri kendi görev bildirimine sahip, kendi kendini finanse eden ve kendi karar alma süreçleri olan özerk gruplardır (www.indymedia.org).

Indymedia, dünyanın çeşitli yerlerinden yüzlerce bağımsız medya içeriği üreten, kendilerini önemli sosyal ve politik meseleler üzerine bağımsız rapor veren bir forum sağlamaya adanmış yüzlerce kişinin ortak çabasıdır. Çoğu, uzun zamandır aktif, bağımsız bir medya geliştirmek için yıllardır çalışan yüzlerce medya aktivisti, 1999 Kasımı'nın sonlarında Seattle'da, Dünya Ticaret Örgütüne-DTÖ'ye karşı düzenlenen protestoları rapor etmek üzere Bağımsız Medya Merkezi oluşturmuşlardır (Platon ve Deuze, 2003: 338).

Seattle IMC, ilk IMC web sitesi olup, protestoların şirket medyasınca yer verilmeyen yönüne içeriğinde yer vermiştir. Göstericilerin küreselleşmenin yukarıdan dayatılan kurallarına karşı aşağıdan bir küreselleşmenin daha adil sonuçları olacağına ilişkin mesajlarına içeriğinde yer vermiştir. DTÖ gösterileri süresince web sitesi 1.5

milyon tıklamaya ulaşmıştır. 2000 yılının Şubat ayında, küçük bir IMC Boston'da Biodevestation Convergence'a ve daha büyüğü Washington D.C.'deki Dünya Bankası ve IMF'ye karşı düzenlenen protestolara destek vermek üzere oluşturulmuştur (Platon ve Deuze, 2003: 338).

Uzun vadedeki amaçlarını; insanları dürüst, doğru ve güçlü bağımsız raporlar sağlayarak medyanın kendisi haline getirmeye çalışmak ve dünyanın her yerinde bağımsız medyanın gelişimini beslemek ve kolaylaştırmak olarak ifade eden Indymedia, web sitelerine ileti gönderenlerin çoğunun küreselleşme karşıtı hareketin destekçileri olmasına rağmen herhangi bir görüşün destekçisi olmadıklarını özenle vurgulamaktadır (Kidd, 2003: 50).

IMC'nin, yerel düzeydeki organizasyonlarında yüz yüze iletişimle örgütlenme gerçekleştirilirken pek çok IMC projesinin uluslararası olduğunu ve bunlar üzerine tartışmaların öncelikli olarak e-posta listeleri aracılığıyla gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır. Bazen, Indymedia projelerini organize eden insanların çevrimiçi sohbet odalarında, Indymedia IRC üzerinden (Internet Relay Chat-İnternet Üzerinden Sohbet) gerçek zamanda iletişim kurmak için buluştukları da ifade edilmektedir. İnternet üzerinden organizasyon konusuna odaklanan Indymedia, herhangi bir merkezi ofislerinin olmadığı, bu nedenle de ne adres, ne telefon ne de faks numarası bilgisine sahip olduklarının altını çizmektedir. Ancak pek çok yerel Indymedia'nin ofislerinin ve iletişim bilgilerinin olduğu da belirtilmektedir (Pickard, 2006: 20-21).

Indymedia'nin açık yayıncılık özelliği girişimin temeli olup, İnternet bağlantısı olan herhangi bir bilgisayardan isteyen herkesin makalelerini, analizlerini ve edindikleri bilgileri siteye göndererek kendilerinin medyaya dönüşebileceğinin altı çizilmektedir. Ayrıca bağımsız gazeteciler ve yayınların haberlerini küresel erişimi olan web sitesinde yayımlayabildikleri de belirtilmektedir. Sitede yer verilen iletilerin tekrarlarını engellemek, ticari içerikli mesajları önlemek ve Indymedia'nin ilkelerine uygunluklarını kontrol etmek için Newswire Çalışma Grubunca gözden geçirildiği ifade edilmektedir (Kidd, 2003: 49-50).

Indymedia gönüllülerin katılımlarına açık bir projedir. Küresel Indymedia'nin çabalarına çeviri, eğitim ya da baskı ekibine katılarak katkıda bulunmak mümkündür. Bunlara katılım da web sitelerindeki bağlantılar ile gerçekleştirilmektedir. Indymedia,

bağımsız oluşunu şu şekilde açıklamaktadır; “herhangi bir şirketin, hükümetin kontrolünde değildir; bu projeyi finanse eden tek bir ana bağışçı yoktur; bir politik parti ya da organizasyonun sözcüsü değildir. Tek tek bağımsız bireylerin bağışları bu girişimi ayakta tutmaktadır.” Indymedia’nın bütün teknik yapısını inanılmaz küçük bir bütçeyle finanse ettiği, bunun birkaç bin Amerikan Doları olduğu belirtilmektedir. Bağışta bulunmak isteyenler web sitesinde “Support Indymedia” uzantısını kullanabilmektedirler. İsteyenler Indymedia’nın mali sponsorlarından Jam For Justice’e çek de gönderebilmektedirler (www.indymedi.org).

Indymedia’nın sitesini ne kadar kişinin ziyaret ettiğine bakıldığında, bunun cevaplanması güç bir soru olduğu ifade edilmektedir. Çünkü Indymedia siteleri pek çok sunucu arasında dağılmıştır ve siteyi ziyaret edenlerin IP adreslerinin kaydı, kişilerin gizliliklerini korumak açısından tutulmamaktadır. Ayrıca Indymedia’nın aktivist ağı olduğu, yatırımcıları rakamlarla etkilemeye çalışan web sitelerinden olmadığı da vurgulanmaktadır. Kendileri için önemli olanın web sitesinin varlığına dar bir bütçeyle devam etmesi olduğunu, kaç kişinin ziyaret ettiğinin takibinin çok da önemli olmadığı belirtilmektedir. Örneğin Cenova G-8 protestoları sırasında Indymedia’nın tahmini olarak beş milyon kere sayfalarının görüntülediği; ancak bir kaç sunucunun Indymedia’nın içeriğini yansıttığı ve bu trafiği paylaştığı için bunun doğru rakamlara ulaşmayı güçleştirdiği ifade edilmektedir. Birleşik Devletler ve Birleşik Krallığın Irak’ı istila ettiği ilk günlerde Indymedia İtalya gibi web sitelerinin günde beş yüz bin kere görüntülediği belirtilmektedir. Büyük bir eylemin desteklenmediği zamanlarda, ana www.indymedia.org sitesi günde ortalama yüz bin kere görüntülenmektedir. Bir bütün olarak Indymedia, günde beş yüz bin ile iki milyon arasında görüntülenmektedir (Pickard, 2006: 20-21).

Arap Baharı

Çevrimiçi aktivizm çevrimdışı özgürlük stratejilerine katkıda bulunmaktadır. İnternetin önemini açıklarken politik ve tarihi bağlamı da işin içine katmak gerekmektedir. Arap ülkelerinde İkinci İntifa ve Ariel Sharon’un Filistinlilere yönelik uyguladığı politiklardan beri yaklaşık on yıldır protestolar devam etmektedir. Bu nedenle bölgede ani bir uyanış gerçekleşmemiştir, zaten bir karmaşa söz konusudur. Irak’a müdahale ve politik liderlerin İsrail ve Birleşik Devletler’in uşakları olarak

görülmesi halkın öfkesini arttırmaktadır. Bölgede yürütülen politikalara karşı halkın tepkisi, yerel sorunlar, IMF ve Dünya Bankasının uygulamalarının etkileriyle birleşmektedir. Yolsuzluğun ve Arab işbirliğinin kapsamını ortaya koyan 2010 yılında ortaya çıkan Wikileaks belgeleri, giderek derinleşen öfkenin nedeni değil doğrulamasıdır (Aouragh, 2012: 529).

Modern bilgi iletişim teknolojileri ve sosyal medya ağları Ortadoğu'daki kitlesel protesto dalgasında belirgin bir role sahiptir. Arap Baharı yeni türde bir devrim olarak ifade edilmektedir. İnternet aktivisti ve Google'ın Ortadoğu ve Afrika pazarlama direktörü Wael Ghonim bunu "Devrim 2.0-Revolution 2.0" olarak ifade etmektedir. Arap Baharı'nda geleneksel sivil itiaatsızlık biçimleri yeni medya teknolojisinin olanaklarıyla dönüşüm geçirmiştir.

Sosyal medya protestocularının hızlı hareket etmelerinde, siyasal rejimin altını oymakta ve rejimin acımasız uygulamalarının ulusal ve uluslararası alanda teşhir edilmesinde yararlı olabilmektedir. Philip N. Howard ve diğer akademisyenler gönderilen Tweeter mesajlarını, YouTube videolarını ve blog yazılarını analiz ederek sosyal medyanın Arap Baharı'nda politik tartışmaları şekillendirmekte merkezi bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Yapılan çalışmalar sosyal medyanın özgürlük ve demokrasi hakkında mesajları Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaydığı ve politik isyana ilişkin umutların arttırılmasına yardım ettiğini göstermektedir. Sosyal medya daha fazla özgürlük için önemli bir araç haline gelmiştir (Wordpress, 2012; Aouragh, 2012).

Arap Baharı'nda farklı ülkelerdeki isyan dalgalarının nasıl ortaya çıktığına ve buralardaki aktivistlerin sosyal medyadan nasıl yararlandıklarına biraz daha yakından bakılabilir.

Tunus'taki sivil direniş 17 Aralık 2010'da Muhammed Bouazizi'nin kendisini yakmasıyla kıvılcımlanmıştır. Bouazizi'nin yanan vücudunun fotoğrafları Facebook'ta yaygın bir şekilde paylaşılmış, kendisini bu kurban edişi Orta Doğu'da zincirleme olayların başlangıcı olmuştur. Mısır devrimi Tunus'taki olaylardan çok kısa bir süre sonra başlamış ve uzun zamandır iktidarda olan Hüsnü Mübarek'i yerinden etmiştir. Mısır'daki olayların ateşleyici olarak Abdel Manam'ın kendisini yakması gösterilmektedir. Bunun katkısı olmakla birlikte asıl etkenin Khaled Said'in esrarengiz

ölümü ve bunu takip eden Facebook kampanyasının olduğu iddia edilmektedir (Wordpress, 2012).

Tunus, Mısır ve Orta Doğu'nun diğer yerlerindeki protestolara ivme kazandırmakta İnternet, Twitter, Facebook ve YouTube gibi sosyal medyanın kullanımına ağırlık verilmiştir. İnternete erişimin sınırlı olduğu Yemen'de ya da İnternetin sıkı bir şekilde hükümetin kontrolü altında olduğu Libya'da sosyal medyanın güçlü bir rolü olduğuna ilişkin kanıt azdır. Suriye'de hükümetin çevrimiçi etkinlikleri takip edeceği korkusundan ve yönetimin Tunus ve Mısır'daki deneyimlerden öğrendikleriyle sosyal medya üzerinde sıkı önlemler almasıyla sosyal medyanın rolü sınırlıdır. Aktivistler Beşir Esad'ın protestoları bastırmakta aşırı güç kullanımını cep telefonları ve küçük kameralarla kayıt ederek bunları Facebook ve YouTube'da tüm dünya ile paylaşmakta, yönetim üzerinde uluslararası baskı oluşturmaya çalışmaktadırlar. Suriyeliler'in yalnızca yüzde 15'inin çevrimiçi varlık göstermesine rağmen, aktivist LeShaque sosyal medya olmaksızın Suriye devriminin erken evrelerde başarılı bir şekilde bastırılabilceğini belirtmektedir. Hükümet protestolardan çok medyadan yakınmaktadır (Stepanova, 2012; Wordpress, 2012).

Mısırlı blog yazarı Wael Abbas, Mısır devriminde sosyal medyanın rolünü, "Sosyal medya bir araçtır. Ancak devrim pek çok insanın kararıdır. Devrime karar verdiğimizde, insanlar meydanda kalmaya karar verdiğinde, sosyal medya destek çağrısı yapmakta ve avukatların yardımlarını istemekte yararlı bir araçtır. Ne sosyal medyaya bu konuda bütün itibarı vereceğim ne de önemini yadsayacağım" sözleriyle özetlemektedir. Abbas devrimin sona ermediğini vurgulamaktadır (Wordpress, 2012).

Arab Baharında sosyal medya ağları protestoların örgütlenmesinde ve bunların hakkında bilginin yayılmasında işlev görmüştür. Ayrıca bu ağlar protestocuların isteklerinin uluslararası propogandasını yapmakta da önem taşımaktadır (Stepanova, 2012).

Wall Street'i İşgal Hareketi

Wall Street'i işgal hareketi dünyada var olan Kahire'den, Tel Aviv'e, Madrid'den New York'a yayılan politik temsilcilere karşı duyulan memnuniyetsizliğin bir ürünüdür. Wall Street'i işgal hareketinin ve farklı ülkelerde

gerçekleşen gösterilerin kaynağı olarak Seattle'da 1999 yılında, Cenova'da 2001 yılında gerçekleştirilen küreselleşme karşıtı hareketin gösterileri gösterilmektedir (Hardt ve Negri, 2011: 2).

Harekete katılanlar sosyal ve politik açıdan ve harekete katılım seviyesi bakımından büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Kamplara tam zamanlı katılanlardan toplantılara, gösterilere ya da protestolara katılanlara kadar bir çeşitlilik söz konusudur. Wall Street'i işgal hareketi aktivistlerine yapılan anketlerde çoğunluğunun 20-40 yaş aralığındaki öğrenciler ve genç profesyonellerden oluştuğu ve kadınların erkeklere oranının biraz fazla olduğu bulgulanmıştır. Aktivistlerin önemli bir kısmını işsizler, geçici işlerde çalışanlar ya da kısmi zamanlı olarak çalışanlar oluşturmaktadır. Hareketin içinde azınlıkta kalan Afroamerikalıların oluşturduğu kendi kurultaylarını organize eden kesim de bulunmaktadır (Castells, 2012: 166-167).

İşgal hareketi aktivistlerinin ideolojik ve politik tercihlerine bakıldığında ortada daha büyük bir çeşitlilik olduğu görülmektedir. Bunların içerisinde anarşistler, bir kısmı cumhuriyetçi olan özgürlükçüler, eski Çay Partisi aktivistleri ve sol kesimden kişiler bulunmaktadır (Castells, 2012: 167).

Wall Street'i işgal hareketinin OccupyWallStreet.org'da lidersiz bir direniş hareketi olduğu ve Arap Baharında kullanılan devrimci taktiklerini kullandığı ifade edilmektedir. Hareketin ortaya çıkışına bakıldığında bunun dijital olduğu görülmektedir. İşgal için çağrı çeşitli bloglardan gelmiş (Adbusters, AmpedStatus ve Anonymous gibi), Facebook'ta ilan edilmiş ve Twitter ile yayılmıştır. Adbusters 9 Haziran 2011'de #occupywallstreet başlığını kayıt etmiş ve bloglarına da bunu eklemiştir. İnternetteki gruplar ve aktivist ağları gösteri çağrısını yaymış ve girişimin desteklenmesine ilişkin yorum yapmışlardır. Temmuz ayındaki tweetlerin ilk dalgası önemli bir payı indignants hareketinin finansal kapitalizme karşı yeni bir ümit bulduğu İspanya'dan gelmiştir. İşgal hareketi genişledikçe Twitter diğer işgalcilerle bağlantı kurmak ve spesifik eylemler planlamanın yanı sıra kamplarda iç iletişimi sağlamak için başlıca araç haline gelmiştir. (<http://occupywallst.org/>, Castells, 2012: 171).

Twitter ağları binlerce insanı uyarmakta, birlik halinde anlık hareket etmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Cep telefonlarından Twitter kullanan

göstericiler sürekli bilgi, fotoğraf, video ve yorumlarını dağıtırken işgal edilmiş alan ile örtüşen gerçek zamanlı bir iletişim ağı yaratmışlardır. Büyük ölçüde Ağustos ortasında başlatılan“%99’ız” Tumblr sayfası ile %99 teması son derece popüler hale gelmiştir. Tumblr anonim olarak kişisel hikaye anlatımına olanak sağlayan bir platform olup, Tumblr’daki girdiler alıntı, resim ya da belirli bir tema etrafında başka bir ifade yolu olabilmektedir. Tumblr kullancılara ortaklaşa üretilen grup bloglarının parçası olmalarına olanak sağlamaktadır. Kullanıcılar diğerlerinin iletilerini kendi Tumblr bloglarında tekrar paylaşabilmektedirler. Tumblr işgal hareketinin başvurduğu ana platformlardan biri haline gelmiştir. Graham-Felsen Thumblr’ın Wall Street’i işgal hareketi için taşıdığı önemi şu şekilde vurgulamaktadır: İran’da Twitter anlık haberleri geçmekte ve bazı mesajları güçlendirmekte önemli bir yayın aracı haline gelmişken, Mısır’da Facebook protestoların düzenlenmesinde ve gösterilerin planlanmasında eksen noktasındadır. Ancak Tumblr Wall Street’i işgal hareketi için bu amaçlardan hiçbirine hizmet etmemiştir. Dağınık ve lidersiz, kasten belirli bir hedefi olmayan hareketi insancılaştırmıştır. Güçlü bir hikaye anlatım aracı olan Thumblr ekonominin insanların gelecek planları, emeklilik hayalleri, eğitim haklarını ellerinden almalarına ilişkin pek çok hikayeye ilgili olan hareket için önemli bir araçtır (Graham-Felsen, 2011; Castells, 2012: 173).

İnternet üzerindeki sosyal ağlar insanların biraraya gelmesi ve kamusal bir alanın işgal edilmesi için yeterince desteğin sağlanması konusunda harekete geçirici olmuşlardır. İşgal kampları organize edildikten sonra İnternet üzerinde de varlıklarını ortaya koymaya başlamışlardır. Çoğu kampın web sitesi, Facebook’ta grubu ya da her ikisi de bulunmaktadır. Web komitesinden olan kişiler kamp alanlarında İnternete bağlanılması için merkezler oluşturmuşlardır. Kampların oluşturduğu web siteleri hareketi organize etmenin yanı sıra kamusal alanda varoluşunu sağlamak için önemlidir. Bu sitelerde genellikle iletişim (basınla ilişkiler komitesi üyeleriyle bağlantıya geçmek için, vb.), harekete nasıl katılınabileceği konusunda bilgi, bağış için istenenler, kaynaklar (nasıl işgal edileceği, genel kurul’un protokolleri, polisle nasıl başa çıkılacağı gibi), etkinlik takvimi ve mesaj panosu yer almaktadır.

SONUÇ

Araştırmacılar yeni medyanın kaynak açısından yoksul ya da geleneksel medyaya erişimi kolay olmayan kesimlerin siyasal iletişimi için yeni, çoğulcu ve geniş bir alan yarattığını ifade etmektedir (della Porta vd. 2006; Slevin, 2000). Yeni iletişim ortamlarının demokrasiyi canlandırdığı vurgulanmaktadır. Aktivistler özellikle geniş kesimlere erişim açısından avantajlı duran İnterneti kullanarak siyasal temsilcilerle, değişmez güçlü grupların kurumlarıyla karşı karşıya gelmekte ve hatta siyasal karar alma süreçlerine müdahalede bulunabilmektedir (Bell vd. 2004: 71).

Maaliyetlerde azalma, yayımlama ve mücadele konusu olan eyleme ilişkin bilgiye erişimin sağlanmasıyla birlikte yeni medya politik bilginin akışını etkileme, katılımın geleneksel biçimlerinin maaliyetini azaltma ve yeni düşük maliyetli katılım biçimleri yaratmak açısından potansiyele sahiptir. Garrett'ın (2006) vurguladığı gibi İnternet, iletişim ve koordinasyon maaliyetlerinde sağladığı düşüşle, grupların oluşumunu, yeni üyelerin katılımını ve grubun etkililiğini arttırmaya katkıda bulunmaktadır.

İnternet politik mücadelede coğrafi açıdan dağınık durumdaki bireyleri ortak amaçlar etrafında örgütleyerek harekete geçmeleri konusunda gerekli olan araçları sağlamak açısından önemli avantajlara sahiptir. Toplumsal hareketler ve çeşitli gruplar protesto gösterilerini yeni medyayı kullanarak örgütleyebilmekte ve tamamen yeni teknoloji temelli olan sivil itiaatsızlık biçimlerini, eleştirdikleri konulara dikkat çekmekte kullanabilmektedir.

İnternet bilgiye erişim ve paylaşım açısından da politik mücadelenin aktörlerini mücadelelerinde destekleme potansiyeline sahiptir. Kullanıcılar var olan bilgiye kendileri için en uygun zamanda ve şekilde erişebilmektedir. İçerik, metin, görüntü, ses, video ve çeşitli seviyelerde etkileşime uygun bir biçimde düzenlenebilmektedir. İnternet, kullanıcılarına ilgilendikleri konuyla ilgili geniş bir kaynak sağlama kapasitesinin yanı sıra etkileşime açık olma özelliği sayesinde mesajların akışında sağladığı kırılmalarla katılımcılardan gelen paylaşımların daha geniş kesimlere erişimi konusunda olanak yaratmaktadır. Böylelikle kullanıcılar geleneksel medyanın kendilerine biçtiği daha pasif konumdan sıyrılmakta aynı zamanda üretim sürecinin bir parçası olabilmektedir. Bu sayede kullanıcıların İnternet üzerinden

gerçekleştirdikleri paylaşımlar ile sosyal harekete veya bir protestoya ilişkin bilgi hızla yayılmakta, başka yerlerde gerçekleşecek eylemler tetiklenebilmektedir.

Yeni medya merkezsiz, hiyerarşik olmayan örgütsel biçimlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Bunların farklı politik hedefler etrafında coğrafi açıdan dağınık bir alanda eylemler gerçekleştirmelerini kolaylaştırarak daha geniş kesimlerin konuya dikaktlerini çekmekte başarılı olmalarını sağlamaktadır.

Yeni medyanın sağladığı avantajları politik hedeflerini gerçekleştirmek üzere kullanan hareketler içerisinde yer alan Zapatistalar, üzerlerinde yaratılmaya çalışılan baskılara rağmen alternatif iletişim yolu olarak İnternet ve uygulamalarına yönelerek amaçlarını daha geniş kesimlere ulaştırmayı başaramışlar ve mücadelelerine dünya çapında dikkat çekilmesini sağlamıştır. Indymedia İnternetin avantajlarından yararlanarak çeşitli sosyal ve politik konularda yurttaş yaratımı bir medyanın oluşturulması için insanları bir araya getiren bir forum niteliğinde ortam oluşturmaktadır. Sosyal medyayı kullanan Arap Baharı'ndaki aktivistler hükümetlerinin demokratik olmayan uygulamalarını protesto ederek, iyileştirmeler yapılması yönünde ulusal ve uluslararası çapta baskı oluşturulması konusunda yeni medyanın sağladığı olanaklardan yararlanmışlardır. Wall Street'i işgal hareketindeki aktivistler İnternet üzerindeki sosyal ağları kullanarak bir araya gelmekte ve kamusal bir alanın işgal edilmesi için insanlara çağrıda bulunmaktadırlar.

Farklı toplumsal hareketler ve politik gruplar Zapatistalar, Indymedia, Arap Baharı ve Wall Street'i işgal hareketindeki isyan dalgasında yer alan aktivistlerin örneğinde de görüldüğü gibi geniş kitlelere erişebildikleri İnternet ve uygulamaları sayesinde politik aktivizm alanında yeni biçimleri kolaylıkla denemekte, tabanlarını örgütlemekte, yöneten ile yönetilen kesim arasında yakınlaşmayı sağlamakta ve siyasal karar alma süreçlerine yaşamları bu kararlardan etkilenen insanları dâhil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aouragh, M. (2012), Social Media, Mediation and the Arab Revolutions, *Cognition, Communication, Co-Operation*, 10 (2): 518-536.
- Bell, D, Loader, B D. Pleace N ve Schuler D (2004), *Cyberculture : The Key Concepts*, Routledge London.
- Bennet, W. L. (2003), New Media Power of The Internet and Global Activism, *Contesting Media*, N Couldry ve J Curran (eds), *Power: Alternative Media in a Networked World*, Oxford Rowman & Littlefield, New York, pp 143-168.
- Best, S. ve Kellner D (2001), *The Postmodern Adventure*. New York and London: Guilford Press and Routledge.
- Brecher J, Costello T ve Smith B (2000) *Globalization From Below: The Power of Solidarity*, South End Press Cambridge, Mass.
- Castells, M (1997), *The Power of Identity*, Blackwell, Malden, Mass.
- _____ (2012), *Networks of Outrage and Hope: Social Movements In the Internet Age*, Polity Press, Cambridge.
- Cleaver, H (2012), *The Zapatistas and the Electronic Fabric of Struggle*, <https://webpace.utexas.edu/hcleaver/www/zaps.html>, erişim tarihi: 15 Nisan 2012.
- Couldry, N. ve J. Curran (ed) (2003,) *Contesting Media Power. Alternative Media in a Networked world*. Boulder, CO and Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Denning, D E (2001), *Activisim, Hactivism, and Cyberterrorism: The Internet As A Tool For Influencing Foreign Policy*, J Arquilla ve D Ronfeilt (eds), *Networks And Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*, Santa Monica, Rand, California, pp. 239-288.
- Garrett, R K (2006), *Protest in an Information Society: A Review of Literature on Social Movements and New ICTs*, www.drzaius.ics.uci.edu, erişim tarihi 1 Ocak 2014.
- Graham-Felsen, S (2011), *Is Occupy Wall Street the Tumblr Revolution?*, www.magazine.good.is.com, erişim tarihi 17 Mart 2014.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2011), *The Fight for 'Real Democracy' at the Heart of Occupy Wall Street The Encampment in Lower Manhattan Speaks to a Failure of Representation*,

- http://www.e-flux.com/wp-content/uploads/2013/05/Hardt_Negri_Ows.pdf
- Hayduk, R (2003), *From Anti-Globalization to Global Justice: A Twenty First Century Movement*, J C. Berg, (ed), *U.S. Progressive Political Movements in The 21st Century*, Rowman & Littlefield, Md Oxford, pp. 18-44.
- Himanen, P (2001), *The Hacker Ethic, And the Spirit of the Information Age*, Random House, New York., www.indymedia.org, erişim tarihi: 01 Ocak 2012
- Juris, J S (2005), *The New Digital Media and Activist Networking within Anti-Corporate Globalization Movements*, *The Annals*. Vol. 597, January, 189-208.
- Kahn R ve Kellner D (2004), *New Media and Internet Activism: From the 'Battle of Seattle' to Blogging*, *New Media&Society*. Vol 6 (87), pp. 87-95.
- Kidd, D (2003), *Indymedia.org A New Communications Commons*, M McCaughey ve M.D Ayers (eds), *Cyberactivism: Online Activism in Theory and Practice*, Routledge, New York, pp 47-71.
- Korten, D C (2001), *When Corporations Rule the World*, Berrett-Koehler Publishers, San Francisco, California.
- Pickard, Victor W. (2006), *Assesing The Radical Democracy of Indymedia: Discursive, Technical, and Institutinal Constructions*, *Critical Studies in Communication*. Vol. 23(1), March, 19-38.
- Pieterse, J N (2001), *Globalization and Collective Action*, P Hamel, H Lustiger-Thaler, J N Pieterse and S Rosenei (eds), *Globalization And Social Movements Global Solidarity*, Palgrave, New York, pp. 21-41.
- Platon, Sara ve Mark Deuze (2003), *Indymedia Journalism, A Radical Way of Making, Selecting and Sharing News?*, *Journalism*, Vol. 4(3): 336- 355.
- Pollack, A (2001), *Cross-Border, Cross Movement Alliances in The Late 1990s*, P Hamel, H Lustiger-Thaler, J N Pieterse and S Rosenei (eds), *Globalization And Social Movements Global Solidarity*, Palgrave, New York, pp. 183-206.
- Porta, D D, Andretta M, Mosca L ve Reiter H (2006), *Globalization From Below: Transnational Activists and Protest Networks*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Reed, T V (2005), *The Art of Protest: Culture and Activism from the Civil Rights Movement to the Streets of Seattle*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

- Ronfeldt, D ve Arquilla J. (2001), Emergence and Influence Of The Zapatista Social Netwar, J Arquilla ve D Ronfeldt (eds), Networks And Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy, Rand, Santa Monica, California, pp. 171-199.
- Slevin, J (2000), The Internet And Society, Polity Press, Cambridge, UK.
- Stepanova, E., The Role of Information Communication Technologies in the “Arab Spring” http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pepm_159.pdf, erişim tarihi: 30 Nisan 2012.
- Sunstein, C. R. (2001), Republic.com., Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Thompson, J. (1995), The Media and Modernity A Social Theory of the Media, Standford University Press, California.
- Thurlow, C, Lengel L ve Tomic A (2004), Computer Mediated Communication: Social Interaction and The Internet, Sage, California.
- Twitter, Facebook and YouTube’s Role in Arab Spring, <http://socialcapital.wordpress.com/2011/01/26/twitter-facebook-and-youtubes-role-in-tunisia-uprising/>, erişim tarihi: 28 Nisan 2012.
- Torr, J D (2003), The Information Age, Farmingthorn Hills, Greenhaven Press, MI.
- Uluç, G., Yılmaz, M. ve Işıkdağ, Ü. (2009), Blogs and Forums in a Presidential Election Process in Turkey. Fiordo, R. ve Dumova, T. (Ed.). Handbook of Research on Social Interaction Technologies and Collaboration Software: Concepts and Trends (pp 372-382). Hershey-New York: IGI Global Publications.
- Virtual Communications, <http://www.doncio.navy.mil/iltoolkit/kezult.htm>, erişim tarihi: 15 Eylül 2009.
- OccupyWallStreet, <http://occupywallst.org/>, erişim tarihi: 20.03.2015

ORDU
ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Cumhuriyet Yerleşkesi, Cumhuriyet Mah. P.K. 52200 Eğitim Fak.
Kat: 1 Sosyal Bilimler Enstitüsü Merkez / ORDU / TÜRKİYE
Tel : 0452 234 50 10 Müdüriyet Özel Kalem 1776
Faks : 0452 226 52 31

sbe@odu.edu.tr sbe.odu.edu.tr